

**Міністерство освіти і науки України
Сумський національний аграрний університет
Сумська обласна державна адміністрація
Головне територіальне управління юстиції у Сумській області**

**МАТЕРІАЛИ ДРУГОЇ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІРИ**

25 квітня 2019 р.

Суми 2019

ББК 67(4 Укр)я43
УДК 340 (477)

Рекомендовано до друку Вченою радою Сумського національного аграрного університету (протокол № 11 від 22 квітня 2019 року)

Редакційна колегія:

Курило М.П., перший проректор Сумського національного аграрного університету, доктор юридичних наук, професор (голова);

Запара С.І., декан юридичного факультету Сумського національного аграрного університету, доктор юридичних наук, професор;

Арістова І.В., завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права, доктор наук, професор;

Клочко А.М., завідувач кафедри міжнародних відносин Сумського національного аграрного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Кузнецова М.Ю., завідувач кафедри приватного та соціального права Сумського національного аграрного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Ясинок М.М., завідувач кафедри правосуддя Сумського національного аграрного університету, доктор юридичних наук, професор.

А 43 Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри: матеріали Другої Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 25 квітня 2019 року). Суми, 2019. 170 с.

Збірник містить тези доповідей, учасників Другої Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри» (м. Суми, 25 квітня 2019 р.). Розрахований на науковців, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, юристів-практиків, представників державної служби та органів місцевого самоврядування

© Автори тез, 2019

© Сумський національний аграрний університет, 2019

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, КОНСТИТУЦІЙНИЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС	6
<i>Арістова І.В.</i> РОЗВИТОК НАУКОВИХ ЮРИДИЧНИХ ШКІЛ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ ЕТИКИ ЗНАТЬ В УКРАЇНІ.....	6
<i>Бондаренко О.С.</i> СПЕЦІАЛЬНІ ПРИНЦИПИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	10
<i>Дворник С.І.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ.....	13
<i>Іванець К.М.</i> КОНСТИТУЦІЙНО - ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УЧЕТА ВРЕДНЫХ ВОЗДЕЙСТВИЙ НА АТМОСФЕРНЫЙ ВОЗДУХ.....	15
<i>Калюжна С.В.</i> ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРИНЦИПИ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК ОСНОВА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	17
<i>Караваєва Е.М., Альферович А.</i> К ВОПРОСУ О НОРМАТИВНОМ ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ «ЖИЛИЩЕ» В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ.....	21
<i>Кузьменко Н. М.</i> МОВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ.....	24
<i>Курява В.В.</i> ПОРУШЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ЗАСАД УТВОРЕННЯ ВИЩОГО СУДУ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ПЕРЕШКОДА ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ.....	27
<i>Логвиненко М.І.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ.....	31
<i>Мороз Н.С.</i> ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН.....	34
<i>Мороз О.В.</i> ОБЩЕСТВЕННАЯ ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА КАК ЗНАЧИМАЯ ПРАВОВАЯ ФОРМА ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ.....	37
<i>Петрова Н.О.</i> ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОНІТОРИНГУ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	40
<i>Подолінний Л.А.</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГЕНЕРАЛЬНОЇ ІНСПЕКЦІЇ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ.....	42
<i>Самусенко Л.А.</i> О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПРАВОВОГО ПОНЯТИЯ «ЧРЕЗВЫЧАЙНАЯ СИТУАЦИЯ ПРИРОДНОГО И ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРА».....	46
<i>Стогова О.В.</i> ДЕРЖАВНА МОВА: ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	48
<i>Сукмановська Л.М., Костовська К.М.</i> ДО ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТРАНСПОРТІ.....	52
<i>Хатнюк Ю.А.</i> ФУНКЦІЇ КЕРІВНИКА В УПРАВЛІННІ ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	55

<i>Чернадчук Т.О.</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ БАНКІВСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЇ	59
<i>Швагер О.А.</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ	62
<i>Шестерніна Н. П.</i> ІНСТИТУТ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В СИСТЕМІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОУСТРОЮ, СУДОЧИНСТВА ТА ІНШИХ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ.....	65
СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	68
<i>Бибило В.Н.</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ НОРМ В СУДЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ ПРАВОСУДИЯ.....	68
<i>Гресь Н.М.</i> СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИРІШЕННІ ТРУДОВИХ СПОРІВ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ	72
<i>Клочко А.М.</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	75
<i>Котвяковський Ю.О.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО СТРОКИ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ.....	78
<i>Курило М.П.</i> ПОДАННЯ ПОЗОВУ ЯК ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП СУДОВОГО ДОКАЗУВАННЯ	81
<i>Лисенко О.С.</i> ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ НАРАДЧОЇ КІМНАТИ.....	84
<i>Самарин В.И.</i> КОНСУЛЬСКИЕ КОНВЕНЦИИ VS УПК РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ: ПРАВО НА КОНСУЛЬСКУЮ ПОМОЩЬ	87
<i>Шестакова С.О.</i> МОВА СУДОВИХ АКТИВ	91
<i>Шульженко А.В.</i> МАТЕРІАЛЬНІ І ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ НЕВИНУВАТОСТІ	94
СЕКЦІЯ 3. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА: НАУКОВІ ДИСКУСІЇ	98
<i>Бондар Н.А.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ (ПРАВНИЧОЇ) ОСВІТИ У ДОВОЄННІ РОКИ.....	98
<i>Гончаренко А.В.</i> УЧАСТЬ США У ВРЕГУЛЮВАННІ ПАЛЕСТИНСЬКО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ, 1993–1997 РР.	101
<i>Дегтярьов С.І.</i> ДО ПИТАННЯ ЩОДО РОЗВИТКУ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ У СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ.....	105
<i>Іванова Ю.И., Брызгалова Е.И.</i> ПРАВОСОЗНАНИЕ И ПРАВОВЫЕ СТЕРЕОТИПЫ	107
<i>Кубрак О. В.</i> ВПЛИВ РЕЛІГІЇ ТА РОЗВИТКУ МЕДИЦИНИ НА ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО СУЇЦИДУ	110
<i>Михайліченко М.А., Зігунов В.Ю.</i> «ЄВРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ» В ПОЛІТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО	113
<i>Рожкова Л.І.</i> РЕПРЕСИВНИЙ ХАРАКТЕР КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД	115
СЕКЦІЯ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА	120
<i>Адаховська Н.С.</i> ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ОПІКИ НАД ДІТЬМИ НЕПОВНОЛІТНІХ БАТЬКІВ.....	120

Бойко В.Б. ЧИ МАЮТЬ СПОЖИВАЧІ ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ?.....	121
Болбот В.В. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВИРШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ (КНР) ТА В УКРАЇНІ.....	125
Запара С.І. ДО ПИТАННЯ ПРО СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВІВ	129
Кривенко Ю.В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАКОРДОННИХ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА	134
Куницкая О.М. ВЕЩНОЕ ПРАВО В ЭНЕРГЕТИКЕ: ОБ ОБЪЕКТАХ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ И ОСОБЕННОСТЯХ ПРАВОВОГО РЕЖИМА	136
Кучма О.Л. ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ.....	140
Нежевело В.В. ПОВЕРХНЕВИЙ АНАЛІЗ РЕГЛАМЕНТОВАНИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ ОРЕНДНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ПРИ ЇХ ПРАКТИЧНІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ	142
Некіт К.Г. ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНТЕРНЕТ РЕЧЕЙ»	145
Шпиленко Б.П., Стрельник В.В. КРИПТОВАЛЮТА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА	148

СЕКЦІЯ 5. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА, ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА, ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства.....

Волченко Н.В., Клецова Н.В. РЕПЛІКАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ БІЗНЕС-СТРУКТУР ЗА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	151
Гороховська О.В. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД.....	154
Дігтяр А.О. ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР	156
Завгородня В.М. ЗАХИСТ ПРАВ МЕНШИН У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	159
Менська О.А. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИВЕЗЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	162
Приходько А.В. СТАТУС КОРИННИХ НАРОДІВ ТА ВПЛИВ НА НЬОГО МІЖНАРОДНИХ УГОД У СФЕРІ ПРАЦІ	166

**СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО
БУДІВНИЦТВА ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ,
КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ,
ФІНАНСОВЕ ПРАВО, КОНСТИТУЦІЙНИЙ ТА
АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС**

**РОЗВИТОК НАУКОВИХ ЮРИДИЧНИХ ШКІЛ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ ЕТИКИ ЗНАТЬ В УКРАЇНІ**

Арістова І.В., доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного та інформаційного
права Сумського національного аграрного університету
(Україна)

У роботі відстоюється позиція, що для переходу від інформаційного суспільства до суспільства знань [1] не лише має бути забезпеченню загальний доступ до знань (у тому числі і юридичних) та спільне використання знань, але й має формуватися так звана «нова етика знань» [1]. У зв'язку з цим вельми актуальним постає завдання щодо створення ефективних інструментів впровадження нової етики юридичних знань, що сприятиме, у свою чергу, отриманню суспільно важливого очікуваного результату – належного рівня правопорядку у суспільстві знань. На нашу думку, одним із таких інструментів має стати формування наукових юридичних шкіл.

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на формуванні наукових шкіл з інформаційного права, яке у країнах Європейського Союзу розглядається як правовий фундамент суспільства знань. Безумовно, юридичні знання у галузі інформаційного права є результатом спільного пошуку та обговорення у відповідному науковому середовищі моїх колег та однодумців – О. А. Баранова, К. І. Белякова, В. М. Брижка, А. І. Марущака, Б. А. Кормича, А. М. Новицького, В.Г. Пилипчука, В. С. Цимбалюка та інших шановних науковців.

Водночас, на мою думку, розвиток системних юридичних знань у галузі інформаційного права потребує формування наукових шкіл, які взаємодіють між собою задля забезпечення правопорядку, зокрема, в інформаційній сфері. Зазвичай, під науковою школою розуміється форма організації колективної наукової праці співробітників наукової установи чи навчального закладу під керівництвом лідера (лідерів) школи, як правило, із числа відомих учених [2, 31]. З моєї точки зору, наукова школа як неформальний творчий колектив дослідників, які об'єднані загальною програмою і стилем дослідницької

роботи та діють під керівництвом визнаного лідера, не повинна обмежуватися «стінами» певної установи. Вважаю, що саме основна ідея має поставати системоутворюючим чинником виникнення та функціонування наукової школи. На моє переконання, реалізація основних функцій наукової школи (виробництво наукових знань; поширення наукових знань; підготовка обдарованих фахівців [2, 32]) в умовах розбудови інформаційного суспільства, заснованого на знаннях, має здійснюватися з урахуванням нової етики суспільств знань – «єдність у різноманітті». На мою думку, у випадку формування наукових юридичних шкіл, впровадження нової етики суспільства знань має відбуватися наступним чином. Кожна галузь («різноманіття») національної системи права, виробляючи різноманітні юридичні знання, має виходити не із галузевих (локальних) цілей, а із спільної загальної мети («єдність») – забезпечення належного правопорядку у суспільстві, заснованому на знаннях. Водночас, цілісність («єдність») системи національного права повинна забезпечуватися взаємодією (взаємосприянням) галузей права, які (хоч і мають у своєму арсеналі різноманітні правові засоби та способи («різноманіття»)) упорядковуються завдяки спільній меті – забезпечення правопорядку.

Вважаю, що доцільно поширювати концепцію про зважену комбінацію структурної та певною мірою «безструктурної» форм організації наукових шкіл. На мою думку, характерним прикладом впровадження зазначеної концепції постає функціонування наукової школи з інформаційного права під моїм керівництвом, колектив дослідників якої працює не лише на юридичному факультеті (кафедрі адміністративного та інформаційного права) Сумського національного аграрного університету, але й у Головному науково-експертному управлінні Апарату Верховної Ради України, Верховному Суді України, Секретаріаті Кабінету Міністрів України, Міністерстві внутрішніх справ України та ін. Водночас, запропонована концепція щодо форм організації (структурної та «безструктурної») наукової школи знаходить своє втілення і у Науково-дослідному інституті інформатики і права (надалі – НДІП) НАПрН України. Відповідно до Положення про наукові школи Інституту [3], до складу наукової школи за рішенням Вченої ради Інституту можуть залучатися (за згодою) вчені інших наукових установ і навчальних закладів України та іноземних держав. До речі, автор цієї роботи також входить до складу наукової школи «Інформаційне право» НДІП Національної Академії правових наук України. Вважаю, що саме конструктивне використання положень системного підходу сприятиме формуванню наукових шкіл з інформаційного права, розвиток яких буде зорієнтований на виконання положень Наказу МОН України «Про затвердження примірного переліку та опису предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право»» від 28 грудня 2018 року № 1477.

Таким чином, становлення та розвиток наукової школи у галузі інформаційного права (під керівництвом автора публікації) постає, з одного боку, невід’ємною складовою (підсистемою) системи наукових шкіл з

інформаційного права. Водночас, ця школа виробляє відповідні юридичні знання і обмінюється ними з представниками інших наукових шкіл. З іншого боку, наукова школа, яку я маю честь очолювати, з початку свого виникнення і до сьогодні має своє «обличчя», спираючись на наступні фундаментальні засади.

А саме: 1) методологічний плюралізм у юриспруденції; 2) системне світорозуміння; 3) системність юридичної науки, що потребує взаємодії (дій, що сприяють) галузевих юридичних наук (у тому числі і науки «інформаційне право») з метою забезпечення належного правопорядку у суспільстві; 4) положення загальної теорії держави і права – це фундамент будь-якої галузевої юридичної науки (у тому числі і науки «інформаційне право»); 5) формування методології наукових досліджень у галузі інформаційного права, яка розуміється як вчення про організацію наукової діяльності та наукових знань у галузі інформаційного права, що включає суб'єкт (науковець, вчений), об'єкт, мету, методи наукової діяльності; 6) наука «інформаційне право» має враховувати інформаційні закономірності, яким підпорядковується еволюція розвитку суспільства, а також філософсько-методологічний аспект інформації – забезпечення «випереджаючого» відображення дійсності у самокерованих системах, який знаходить своє відображення в інформаційних процесах та позначається на сутності інформаційних відносин; 7) орієнтиром для визначення ролі та місця науки «інформаційне право» у загальній системі юридичних наук мають бути основні засади розбудови інформаційного суспільства, заснованого на знаннях (суспільство знань), а саме: а) загальний доступ до знань; б) спільне використання знань; в) загальна участь у суспільствах знань; г) реальне забезпечення прав людини; д) міжнародна сутність інформаційного права, яка зумовлена, серед іншого, особливостями формування суспільств знань, які передбачають міжнародне співробітництво. Вважаємо, що зазначені вище постулати наукової школи можна розглядати як «спільність наукових поглядів» та «спільність дослідницької роботи», на обов'язковість існування яких акцентується увага у визначенні поняття «наукова школа».

На нашу думку, спеціальної уваги потребує питання розробки єдиної дослідницької програми наукової школи, яка, до речі, має назву «Правові засади інформаційного суспільства, заснованого на знаннях, та інформаційної держави», яка зумовлена необхідністю реалізації спільної ідеї. Тобто, дослідницька програма формувалася, виходячи із необхідності проведення наукових досліджень не лише в галузі інформаційного права, але й в галузі усієї (існуючої на сьогодні) наукової спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, а також з урахуванням взаємодії інформаційного права з іншими галузями права (адміністративним, фінансовим, екологічним, аграрним та ін.) в умовах розбудови інформаційного суспільства, заснованого на знаннях, та інформаційної держави в Україні. Зважаючи на вихідні положення системного підходу, єдність дослідницької програми наукової школи

забезпечується визначенням спільної мети, яка ефективно досягається завдяки системній формі організації дослідницької програми. Водночас, у залежності від критеріїв класифікації, можна отримати різні структурні елементи (напрями) дослідницької програми. Аналіз встановлених критеріїв класифікації дозволив встановити доцільність їх комбінації, що і зумовило наступну структуру єдиної дослідницької програми: 1) теорія інформаційного права України; 2) теоретико-правові й методологічні основи інформаційного суспільства, заснованого на знаннях, та інформаційної держави; 3) національне та міжнародне інформаційне законодавство; 4) розбудова інформаційної держави в Україні. Більш детально структура програми висвітлена у відповідній статті [4], у якій також зазначено і результати опрацювання окремих елементів дослідницької програми.

Слід зазначити, що у публікації акцентується увага на доцільності розглядати отримані наукові результати (у межах зазначеної наукової школи) у контексті «здійснення конкретних кроків для досягнення поставленої мети», тобто, це не «минуле», а «фундамент для майбутнього» – належний правопорядок у суспільстві знання в Україні. Саме з такої позиції пропонується визначати ті наукові юридичні знання, які постають певними цеглинками для формування моделей, теорій, концепцій науки «інформаційне право».

Використана література

1. К обществам знаний: Всемирный доклад ЮНЕСКО. Париж: Изд-во ЮНЕСКО, 2005. 211 с.
2. Пилипчук В. Г. Трансформація Центру правової інформатики в Науково-дослідний інститут інформатики і права: становлення, здобутки, пріоритети (2011-205 р.р.): науково-інформаційний огляд. К.: ТОВ «ПанТот», 2016. 106 с.
3. Положення про наукові школи Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України: протокол засідання Вченої ради від 9 грудня 2015 року № 8. URL: <https://goo.gl/B1CmYU>
4. Арістова І. В. Наукова школа у галузі інформаційного права: на шляху до розбудови суспільства знань в Україні (частина перша). *Публічне право*. 2017. № 2(26). С. 9-19.

СПЕЦІАЛЬНІ ПРИНЦИПИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Бондаренко О. С., старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (Україна)

Основою будь-якої діяльності є встановлення основних принципів її реалізації. Адже вони визначають основні напрями такої діяльності, окреслюють її межі, допомагають будувати цілі. Правильне формулювання принципів функціонування є запорукою його ефективності. Звичайно, антикорупційні заходи не є винятком. Щодо юридичного закріплення принципів права, то як правило законодавець фіксує їх у перших статтях законів. Однак, Закон України «Про запобігання корупції», що є базовим для здійснення антикорупційної діяльності, на жаль, не містить таких принципів. Поза тим, системний аналіз цього та іншого законів, що направлені на запобігання та боротьбу з корупцією, дозволяє виокремити принципи антикорупційної діяльності в Україні. Ми вважаємо, що принципи антикорупційної діяльності поділяються на загальні, що характерні для всіх видів законодавчо врегульованої діяльності та спеціальні, які притаманні лише антикорупційній діяльності та зумовлені її специфікою. На аналізі спеціальних принципів антикорупційної діяльності ми і пропонуємо зосередити особливу увагу.

Першим спеціальним принципом є принцип *справедливості*. В основі корупції, як деструктивного явища, лежить спотворення справедливості у суспільстві, адже фактично люди, які наділені певними майновими чи немайновими правами, пільгами та привілеями одержують можливість «впливати» у незаконний спосіб на процес прийняття та результати юридично значимих рішень, дій тощо. Саме тому, одним з основних принципів антикорупційної діяльності є принцип справедливості, тобто всі учасники правовідносини є рівні перед законом, права кожної особи, яка буде визнана підозрюваною чи обвинуваченою за вчинення корупційного злочину будуть дотриманні та гарантуватимуться кожним компетентним суб'єктом. Водночас, як вказує О. Скомаров, зазначений принцип кореспондується з іншого принципу здійснення антикорупційної діяльності, а саме: політичною нейтральністю і позапартійністю всіх суб'єктів владних повноважень, які наділені антикорупційною компетенцією. Виокремлюючи цей принцип, законодавець, на нашу думку, намагався акцентувати увагу на неполітичному характері діяльності правоохоронного органу, неможливості впливу на його функціонування з боку політичних сил [1, 226]

Другий принцип цієї групи – це принцип *незалежності осіб, які наділені повноваженнями у сфері протидії корупції*. На нашу думку, незалежність та неупередженість таких компетентних суб'єктів має забезпечуватися, у першу

чергу, належним рівнем оплати праці таких осіб. Адже, аналізуючи причини та умови корупції можна відмітити, що однією з найбільш вагомих із них є саме недостойний рівень оплати праці, а як наслідок спокуса одержання неправомірної вигоди або ж вчинення іншого корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Третій спеціальний принцип – це *принцип взаємодії владних структур з інститутами суспільства*, населенням вимагає поєднання зусиль у протидії корупції владних структур і суспільних інституцій. Протидія корупції— це не лише справа держави, це справа всього суспільства. Кожен суспільний інститут у цій справі має виконати свою функцію, в межах повноважень вжити всіх можливих антикорупційних заходів. Обмеження протидії корупції правоохоронною діяльністю відповідних державних органів виключає виконання основних завдань і досягнення мети антикорупційної діяльності [2, 132]. Більше того, ми переконані, що найбільш ефективним, оскільки є найменш заангажованим, виступає саме громадський контроль.

Четвертий принцип – це *наявність незалежних ЗМІ*, які здатні повно та об'єктивно висвітлювати політичне життя держави. Так, незалежні ЗМІ вносять важливий вклад в боротьбу з корупцією, розкриваючи і розголошуючи посадові зловживання і освітлюючи антикорупційну програму. Суттєвим моментом забезпечення відкритості влади в Україні є становлення й розвиток незалежної преси. У будь-якій демократичній державі ефективне функціонування владних структур неможливе без незалежної преси – своєрідної «опозиції» до влади, соціального інституту. У розвинутих цивілізованих країнах засоби масової інформації є одним із найпотужніших антикорупційних соціальних інститутів: встановлення і оприлюднення журналістами фактів зловживання владою з боку державних чиновників здебільшого стає початком кінця їхньої кар'єри [3].

П'ятий принцип – це *принцип невідворотності відповідальності за вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень*, який означає, що кожна особа, яка вчинила таке правопорушення, підлягає покаранню та/або іншим правовим заходам; звільнення від відповідальності, від покарання (стягнення) чи його відбування, а також заміна покарання (стягнення) більш м'яким допускаються лише у випадках, передбачених законом [4]. Система покарань за корупційні злочини в Україні представлена восьми видами покарань: штрафом, позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадськими роботами, виправними роботами, арештом конфіскацією майна, обмеженням волі та позбавленням волі на певний строк. Найсуворіше покарання за корупційні злочини – це позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна. Цікавим є те, що законодавець передбачає можливість звільнення особи, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну від кримінальної відповідальності (а отже, і від покарання) за злочини, передбачені ст.ст. 354, 368-3, 369-4, 369, 369-2 Кримінального кодексу

України, за наявності додержання умов і підстав, зазначених у ч. 5 ст. 354 цього Кодексу [5].

Шостий, але не менш важливий принцип, – це *принцип комплексного та системного поєднання заходів запобігання корупції та боротьби з нею*. Безумовно, більш ефективним є не боротьба з існуючою проблемою, а профілактика її виникнення, саме тому українське законодавство нині більшою мірою спрямоване на запобігання корупції. Так, в Україні діють такі заходи як фінансовий контроль, обмеження щодо одержання подарунків, обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності тощо. Що ж до боротьби з корупцією, то відбулось суттєве оновлення складів та видів корупційних злочинів, а також правопорушень, які лише пов'язанні з корупцією.

Враховуючи викладене вище, в контексті всебічної протидії корупції в Україні важливим і актуальним є законодавче закріплення основних принципів антикорупційної діяльності.

Використана література

1. Скомаров О. Принципи діяльності Національного антикорупційного бюро України. *Науковий часопис академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 222–229.
2. Шевченко О. В. Основні принципи протидії корупції. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1(5). С. 120–133
3. Лазоренко С. Ж. Базові принципи та елементи антикорупційної політики URL: <http://kaas.gov.ua/law-library/articles/b/558-bazovi-printsipi-ta-elementi-antikoruptionsijnoji-politiki-v-ukrajini.html>
4. Іванцов В. О. Принципи запобігання та протидії корупції: аналіз антикорупційного законодавства. *Правові, економічні та соціальні аспекти протидії корупції: матеріали наук.-практ. семінару, Миколаїв, 20-21 травня 2016 р.* – Миколаїв : НУК, 2016. URL: <http://conference.nuos.edu.ua/catalog/lectureDetail;jsessionid=469a279d32b4c383b3bbcfa261a9?lectureId=36935&conferenceId=36154&isProjectorView=false>
5. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. №2341-III; ред. станом на 12 січ. 2018 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ

Дворник С.І., кандидат юридичних наук,
директор з економіки комунального підприємства
Сумської обласної ради «Паливокомуненерго»
(Україна)

Гальмівним чинником реалізації ряду соціальних, пенсійних реформ в Україні є деструктивне явище тіньової зайнятості в складі сучасного ринку праці. Погоджуючись на неоформлені трудові відносини працівник фактично позбавляє себе соціальної захищеності сьогодні і від гідного пенсійного забезпечення у майбутньому. Ефективним засобом протидії зазначеному явищу є посилення відповідальності як роботодавців, так і працівників. Сам механізм уже запущено, але його практична реалізація має ряд прогалин, неузгодженості нормативно-правової бази, недосконалість адміністративно-правового статусу окремих державних органів, що створює перешкоди і негативну судову практику притягнення до відповідальності за порушення законодавства про працю саме у сфері виявлення неоформлених трудових відносин.

Європейський досвід на сьогодні свідчить про перехід до такої моделі політики зайнятості, головною характеристикою якої є пріоритет інвестицій у розвиток конкурентоспроможності трудового потенціалу замість витрат на допомогу безробітному населенню. Тому активну політику зайнятості доцільно трактувати як систему інституційних, правових та економічних інструментів впливу на рівень економічної активності населення, його мотивацію до праці, а також на мобільність та конкурентоспроможність працівників [3, 146]. Більше того, специфіка нормативно-правового регулювання неформальної зайнятості в країнах Європейського Союзу полягає в тому, що: по-перше, деякі країни взагалі не закріплюють у своєму законодавстві поняття неформальної зайнятості (Болгарія, Угорщина, Латвія, Португалія, Іспанія); по-друге, є країни, відображають це поняття безпосередньо у національних трудових кодексах Франція та Литва, або у спеціальних законах (наприклад, Словенія – у законі про запобігання неформальній зайнятості); по-третє, у деяких державах ЄС, зокрема Великобританії, неформальна зайнятість має дещо відмінні визначення для різних державних інституцій (наприклад, тих, що працюють у сферах оподаткування, міграції, безпеки та гігієни праці, нагляду за здійсненням бізнес-діяльності та ін.) [1, 7].

За дослідженнями державних та приватних інституцій в Україні близько 40-50 % заробітної плати виплачується за різними тіньовими схемами. З багатьма працівниками роботодавці взагалі не укладають трудових угод для мінімізації витрат та отримання максимального прибутку [2, 32]. Дещо

змінилася така ситуація у зв'язку з посиленням відповідальності за порушення законодавства про працю, що встановлено ст. 259 КЗпП і з цього за даними Державної служби зайнятості кількість зайнятих громадян у неформальному секторі економіки скоротилася на 131 тис. осіб та становила 3,6 млн осіб. Питома вага зайнятих у неформальному секторі, серед усього зайнятого населення, зменшилася з 23,1% за 9 місяців 2017 року до 22,0% за 9 місяців 2018 року. Серед видів економічної діяльності найбільш поширеною неформальна зайнятість була у сільському, лісовому та рибному господарствах (43%), в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів (19%), а також у будівництві (16%) [4]. Такі показники говорять про ефективність запроваджених заходів посилення відповідальності за неформальну зайнятість.

З метою вирішення проблеми неформальної зайнятості в Україні. Необхідно не лише запровадити заходи посиленої юридичної відповідальності за такі правопорушення, а й у першу чергу, посилити заходи детінізації економіки, в цілому. Скорочення неформальної зайнятості та тінізації заробітної плати має стати пріоритетним напрямком державної стратегії розвитку соціальної політики держави та державного регулювання ринку праці. Заходи з протидії неформальній зайнятості повинні мати комплексний характер і можуть бути об'єднані в Національній стратегії детінізації зайнятості та заробітної плати, з урахування рекомендацій МОП, Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Програми гідної праці МОП для України на 2016-2019 роки тощо. Консолідація співпраці Кабінету Міністрів України з іншими державними органами та службами для вдосконалення податкової, соціальної, кредитної політики держави та підтримки малого підприємництва, розробка довгострокової державної цільової програми, спрямованої на створення нових робочих місць, підвищення гідних умов праці та оплати праці.

В системі державного контролю (нагляду) за додержанням законодавства про працю в питаннях неформальної зайнятості та тінізації заробітної плати, посилити взаємодію органів Держпраці та органів ДФС, Пенсійного фонду України з метою більш ефективного та дієвого механізму проведення перевірок (планових/позапланових), оскільки передбачений на сьогодні механізм, як доводить судова практика в цих питаннях, знаходиться на вкрай низькому рівні, що зменшує ефективність запроваджених заходів посилення юридичної відповідальності через проблеми доказування фактів неформальної зайнятості та тінізації заробітної плати.

Крім зазначеного, детінізація неформальної зайнятості має бути підсилена політичною волею держави. Подальшого дослідження потребує адміністративно-правовий статус органів Держпраці та інших уповноважених органів щодо розмежування їх повноважень у сфері виявлення неформальних трудових відносин планово та позапланово, проблеми їх взаємодії в цьому питанні.

Використана література

1. Robert, R. Defining Undeclared Work in Europe / R. Robert / Labour Administration and Inspection Programme (LAB/ADMIN), ILO. Geneva : ILO, May 31, 2013. 12 p.
2. Безпалько І.Р. Підвищення відповідальності за порушення законодавства про працю як запорука процесу легалізації заробітної плати в Україні. *Наукові записки*. № 1. 2015. с. 32-41.
3. Звонар Й.П. Активна політика зайнятості в країнах європейського союзу та можливості її застосування в Україні. *Науковий вісник Мукачевського державного університету*. Вип. 2. 2015. С. 145-150.
4. Ситуація на ринку праці та результати діяльності Державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68>.

КОНСТИТУЦИОННО - ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ВЕДЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УЧЕТА ВРЕДНЫХ ВОЗДЕЙСТВИЙ НА АТМОСФЕРНЫЙ ВОЗДУХ

Иванец К.М., аспирант кафедры
экологического и земельного права
Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

Жизнь и здоровье человека представляют собой высшую ценность в любом цивилизованном обществе. В соответствии со ст. 21 Конституции Республики Беларусь обеспечение прав и свобод граждан является высшей целью государства. Государство гарантирует права и свободы граждан Беларуси, закрепленные в Конституции, законах и предусмотренные международными обязательствами государства. В число этих прав входит конституционное право каждого на благоприятную окружающую среду [1, ст. 46], которое обеспечивается мерами, установленными законодательством об охране окружающей среды, в том числе планированием и нормированием качества окружающей среды, предотвращением вредного воздействия на окружающую среду и ее оздоровлением и другими (ст. 13 Закона Республики Беларусь от 26 ноября 1992 года «Об охране окружающей среды (далее – Закон об охране окружающей среды) [2, ст. 13].

В Решении Конституционного суда Республики Беларусь от 26 августа 2005 г. №П-141/2005 делается акцент на обязанности государственных органов по предоставлению полной, достоверной и своевременной информации о состоянии окружающей среды, по защите их прав и законных интересов в области охраны окружающей среды [3].

Наиболее эффективной организационно-правовой формой контроля за охраной и использованием атмосферного воздуха в Республике Беларусь выступает учет вредных воздействий на атмосферный воздух.

Согласно ст. 34 Закона Республики Беларусь «Об охране атмосферного воздуха», учет в области охраны атмосферного воздуха ведется в целях: осуществления государственного регулирования, управления и контроля (надзора) в области охраны атмосферного воздуха; разработки мероприятий по сокращению и (или) предотвращению выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух, оценки эффективности их выполнения; определения допустимой антропогенной нагрузки на атмосферный воздух; определения размера возмещения вреда, причиненного окружающей среде загрязнением атмосферного воздуха [2, ст. 34].

На законодательном уровне государственный учет вредных воздействий на атмосферный воздух регулируется Законом Республики Беларусь «Об охране атмосферного воздуха». Специализированного правового акта, определяющего данную правовую категорию, не существует. К примеру, в Российской Федерации в целях реализации Федерального закона «Об охране атмосферного воздуха» Правительство Российской Федерации разработало «Положение о государственном учете вредных воздействий на атмосферный воздух и их источников»

В отличие от других компонентов природной среды, являющихся объектами природоресурсных отношений, атмосферный воздух рассматривается в действующем законодательстве как охраняемый объект, а не объект использования. Приоритет охраны в правовом регулировании отношений, возникающих по поводу атмосферного воздуха, связан с его жизненно важным значением для обеспечения благоприятного состояния окружающей среды, а также с особыми естественно-природными свойствами атмосферного воздуха, которые существенно отличают его от других объектов природопользования.

В Республике Беларусь, в области ведения учета вредных воздействий на атмосферный воздух, наиболее распространенной формой его ведения является кадастр. Так, согласно Положения о порядке ведения государственного кадастра атмосферного воздуха Республики Беларусь, государственный кадастр атмосферного воздуха Республики Беларусь содержит свод необходимых сведений и документов о состоянии воздушного бассейна республики [4].

На основании результатов полученных в ходе проведения мероприятий по сбору информации о вредных воздействиях на атмосферный воздух, формируется государственный кадастр атмосферного воздуха.

В целях совершенствования данного вида учета, автором предлагается создание специализированного правового акта по регулированию учета вредных воздействий на атмосферный воздух.

Литература

1. 1. Конституция Республики Беларусь 15 марта 1994 года : с изм. и доп., принятыми на респ. референдумах 24 нояб. 1996 г., 17 окт. 2004 г. *Нац. регистр правовых актов Респ. Беларусь*. 1999. № 1. 1/0; 2004. № 188. 1/6032.

2. Об охране окружающей среды: Закон Респ. Беларусь, 26 нояб. 1992 г., № 1982-ХП: В ред. Закона Респ. Беларусь, 17 июля 2002 г. № 126-3 (с изм. и доп.) // Эталон-Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2014.

2. 3. Решения Конституционного суда Республики Беларусь от 26 августа 2005 г. № П-141/2005 «О мерах по защите конституционных прав и законных интересов граждан в области охраны окружающей среды». *Вестн. Канстытуц. Суда Рэсп. Беларусь*. 2005. № 8. С. 7-16.

4. О порядке ведения государственного кадастра атмосферного воздуха Республики Беларусь: Положение кабинета министров Респ. Беларусь, 10 апр. 1995 г., № 193// Эталон-Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2016.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРИНЦИПИ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК ОСНОВА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Калюжна С.В., аспірант кафедри адміністративного
та інформаційного права Сумського національного
аграрного університету (Україна)

Уклавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна прийняла історичне рішення щодо свого подальшого розвитку у європейському співтоваристві. Як зазначається у положеннях Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, принциповий вибір України зумовив потребу у активізації впровадження нової моделі місцевого самоврядування, яка має відповідати керівним принципам та усталеній практиці Європейського Союзу, з урахуванням, безумовно, і національних особливостей.

З'ясовано, що європейські стандарти місцевого самоврядування знайшли своє закріплення у багатосторонніх міжнародних договорах держав-членів Ради Європи, передусім, у Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або органами влади, Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, Європейській хартії про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні, Європейської хартії міст, Європейської хартії участі молоді в муніципальному та регіональному житті, Європейській хартії місцевого самоврядування [1]. До речі, саме останній документ постає пріоритетним серед наведених вище.

Аналіз цієї Хартії [1] дозволив усвідомити важливість для України впровадження найважливіших принципів, які постають засадницькими для формування європейської (демократичної) моделі влади на субнаціональних

територіальних рівнях. Встановлено змістове наповнення кожного із 21 принципів та акцентовано особливу увагу на тлумаченні принципу субсидіарності (оптимальної децентралізації і реальної керованості території). Зазначений принцип передбачає: по-перше, здійснення муніципальних функцій тими територіальними рівнями влади, які мають найтісніше контакт із громадянином; по-друге врахування обсягу і характеру завдань та вимоги щодо досягнення ефективності й економії при розмежуванні повноважень між територіальними рівнями влади (ч.3 ст.4 Хартії [1]). З огляду на тлумачення принципу субсидіарності, вважаємо, що виникає потреба у чіткому визначенні муніципальних функцій в умовах розбудови публічно-сервісної держави та інформаційного суспільства. На нашу думку, оновленого змісту набуває інформаційна функція органів місцевого самоврядування, яка, відповідно, спроможна реалізовуватися за умови існування належних повноважень інформаційно-правового характеру.

Аналіз доктринальних досліджень (зокрема, [2, 44]) дозволив встановити, що в основу правового регулювання функцій та повноважень місцевого самоврядування в більшості зарубіжних держав покладено принцип субсидіарності, що є визнаним на загальноєвропейському рівні. Вважається [2, 74], що виникнення цього принципу пов'язано із формуванням поняття публічної адміністрації – єдиної системи публічного урядування, за якої місцеві органи влади, місцеві інтереси, місцеве самоврядування загалом не протиставляються державним, а навпаки, інтегровані в єдиний управлінський механізм, діяльність якого спрямована на комплексне вирішення завдань, що постанали перед суспільством у цілому.

Вважаємо за необхідне підтримати існуючу позицію, що основоположна ідея принципу субсидіарності полягає у тому, що «...політична влада повинна втручатися лише тоді і в тих межах, при яких суспільство і групи, що його складають, починаючи від індивідів до сім'ї, місцевих громад та інших більш громіздких груп, не в змозі забезпечити різноманітні потреби»[3, 9-10]. Важливим для розгляду цього принципу, як основи правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування в Україні, постає те, що принцип субсидіарності передбачає, що рішення відповідних питань повинні прийматися на тому рівні, на якому виникають питання, а публічні послуги мають надаватися органами того управлінського рівня, що найбільш наближений до споживача послуг (ч. 3 ст. 4 Хартії [1]). Варто підкреслити, що, дійсно, місцеве самоврядування – це управління справами, найбільш наближене до громадян. А згідно із принципом субсидіарності все, що може бути вирішене на місцях, не повинно передаватися на вищій рівень влади. Зрозуміло, що при цьому органи місцевого самоврядування повинні мати відповідні ресурси: економічні, фінансові та інфраструктурні [2, 45].

Узагальнення досвіду європейських держав [2, 96] дозволяє дійти висновку щодо існування двох можливих форм розбудови місцевого самоврядування (залежно від його співвідношення з державною владою та

від обсягу покладених на самоврядні органи повноважень) – децентралізацію влади на користь громад або ж автономізацію останніх. Водночас, в Україні, як на рівні правової доктрини, так і на рівні сформованої за роки незалежності нормативно-правової бази (з огляду на традиції вітчизняного державотворення) йдеться про орієнтування саме на децентралізаційну модель розвитку місцевого самоврядування [2, 96]. На нашу думку, виникає об'єктивна потреба у поглибленому розумінню змістовного наповнення принципу децентралізації як одного із загальноприйнятих європейських принципів публічної адміністрації. З'ясовано існування різних тлумачень поняття «публічна адміністрація» у сучасній правовій доктрині України, а також двох визначень цього поняття у європейському праві – у вузькому та широкому сенсі [4].

Вважаємо, що варто акцентувати увагу на позиції щодо двох вимірів публічної адміністрації як правової категорії – функціональному та організаційно-структурному [5, 55]. З нашої точки зору, в умовах розбудови інформаційного суспільства в Україні та його інтеграції до європейського інформаційного суспільства доцільно переосмислити перелік та зміст функцій структурних утворень місцевого самоврядування, спрямованих на реалізацію публічного інтересу територіальної громади. Водночас, така пропозиція має знайти свій розвиток і під час формування та реалізації моделі правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування в Україні, передусім, акцентуючи увагу на комплексному правовому регулюванні за допомогою норм адміністративного, муніципального та інформаційного права. З'ясовано, що децентралізація публічної влади, як універсальне явище, відображає перерозподіл повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування [6. 185].

Вважається, що децентралізація може набувати різних форм у залежності від цілей розвитку системи публічної влади та публічної адміністрації, а саме, деволуція, делегування, деконцентрація і дивестиція [6, 181]. Водночас, існує три типи (види) децентралізації: політична, адміністративна і фінансова [6. 181], які висвітлюються у публікаціях зарубіжних дослідників. Наприклад, різниця між деконцентрацією та делегуванням і деволуцією, як формами адміністративної децентралізації, полягає у відносинах органу, який надає повноваження, і того, що їх отримує. Деконцентрація передбачає наявність вертикальних відносин підпорядкування, делегування означає існування договірних відносин публічного права, деволуція залучає відносини «на відстані витягнутої руки» [6, 56]. Виявлено визначення понять, які стосуються видів децентралізації [6, 54-58].

Наприклад, адміністративна децентралізація стосується способів перетворення органами публічної адміністрації політичних рішень за допомогою регуляторної діяльності та механізму оподаткування [6, 55]. Вона включає питання структури місцевих органів публічної влади та їх повноважень, системи управління, планування, моніторингу і оцінки організації обслуговування. Адміністративна децентралізація може включати

поліпшення бюджетного процесу, фінансового управління та фінансового контролю в залежності від ступеня фіскальної децентралізації в країні. Адміністративна децентралізація включає в себе взаємозв'язки з вищими та нижчими адміністративними структурами та тими, що знаходяться на тому самому організаційно-правовому рівні та механізми взаємодії з ключовими суб'єктами приватного права [6, 54].

Таким чином, дослідження європейських принципів публічної адміністрації дозволили дійти наступних висновків: зазначені принципи необхідно включити до правових засобів, що формують механізм правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування в Україні; правові відносини за участю органів місцевого самоврядування України можуть мати комплексний характер; існування інформаційного характеру правовідносин зумовлено виникненням нових суспільних відносин в умовах розбудови інформаційного суспільства.

Використана література

1. Європейська Хартія місцевого самоврядування. Міжнародний документ. м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. URL: <https://goo.gl/8pqKnC> (дата звернення 21.03.2019 року).
2. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О. М. Бориславська, І. Б. Заверуха, А. М. Школик та ін. Центр політико-правових реформ. К., Москаленко О. М., 2012. 212 с.
3. Определение и пределы принципа субсидиарности. Доклад Координационного Комитета по местным и региональным властям CDLR. *Коммуны и регионы Европы*. Вып. 55. Страсбург. Издание Совета Европы, 1994. 280 с.
4. Кравцова Т. М., Солонар А. В. Поняття та принципи діяльності публічної адміністрації. *Форум права*. 2010. № 4. С. 522-525.
5. Мосьондз С. О. Публічна адміністрація в механізмі державної політики у сфері науки в Україні. *Публічне право*. 2013. № 4 (12). С. 54-60.
6. Упровадження децентралізації публічної влади в Україні: національний і міжнародний аспекти / Г.Г. Динис, Т.О. Карабін, Я.В. Лазур та ін. За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М.В. Савчина. Ужгород: TIMPANI, 2015. 216 с.

К ВОПРОСУ О НОРМАТИВНОМ ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ «ЖИЛИЩЕ» В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Караваева Е.М., старший преподаватель кафедры
теории и истории государства и права
УО «ГГУ им. Ф.Скорины»

Альферович А., студентка гр. П-32
юридического факультета УО «ГГУ им. Ф.Скорины»
(Республика Беларусь)

Впервые на международном уровне право на жилище было закреплено во Всеобщей декларации прав человека [1, ст.25].

В дальнейшем в Международном пакте об экономических, социальных и культурных правах была закреплена обязанность государств-участников признавать право каждого на достаточный жизненный уровень для него и его семьи, включающий достаточное питание, одежду и жилище, и на непрерывное улучшение условий жизни [2, ст.11].

Право на жилище гражданам Республики Беларусь гарантировано в ст. 48 Конституции Республики Беларусь: граждане Республики Беларусь имеют право на жилище. Это право обеспечивается развитием государственного и частного жилищного фонда, содействием гражданам в приобретении жилья. Гражданам, нуждающимся в социальной защите, жилище предоставляется государством и местным самоуправлением бесплатно или по доступной для них плате в соответствии с законодательством. Никто не может быть произвольно лишен жилья [3].

Жилище является одним из главнейших материальных условий жизни любого человека наряду с пищей, одеждой, водой и т.д. Потребность человека в жилье возникает с момента его рождения и сохраняется на всем протяжении его жизни, то есть, носит постоянных характер. Таким образом, можно прийти к выводу, что жилище – некая абстрактная социально-экономическая категория, которая не имеет четких юридических признаков, а признана идентифицировать одну из важнейших потребностей человека – в защите от капризных природно-климатических условий в некоем укрытии, жилье [4].

Отметим, что понятие «жилище» не разъясняется ни в Конституции Республики Беларусь, ни в Жилищном кодексе Республики Беларусь (далее – ЖК), ни в Гражданском кодексе Республики Беларусь, что не способствует его единообразному толкованию.

Так, в узком смысле (гражданско-правовой аспект) право на жилище может рассматриваться как право на конкретное, уже имеющееся у человека помещение, и недопустимость его произвольного лишения.

В широком смысле (конституционно-правовой аспект) право на жилище – это принадлежащее каждому от рождения, неотчуждаемое право,

включающее в себя гарантированные государством: возможность быть обеспеченным жилищем, пригодным для постоянного проживания; возможность удовлетворения жилищных потребностей; право на неприкосновенность жилища и недопустимость его произвольного лишения; право на безопасность жилища; право на свободное передвижение, выбор места жительства и места пребывания; право на беспрепятственное осуществление принадлежащих гражданину жилищных прав [5].

Нормативное толкование понятия «жилище» в Республике Беларусь нашло свое отражение в таких нормативно правовых актах, как Процессуально -исполнительный кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях, Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь.

Согласно вышеуказанным нормативным правовым актам под жилищем в Республике Беларусь следует понимать помещение, предназначенное для постоянного или временного проживания (индивидуальный дом, квартира, комната в гостинице, дача, садовый домик и т.п.), а также те его составные части, которые используются для отдыха, хранения имущества либо для удовлетворения иных потребностей человека (балконы, застекленные веранды, кладовые и т.п.) [6;7].

В ЖК не содержится понятие «жилище». Ст.1 ЖК закрепляет только понятие «жилое помещение»: это предназначенное для проживания граждан помещение, отапливаемое, имеющее естественное освещение и соответствующее санитарным нормам, правилам и гигиеническим нормативам, а также иным техническим требованиям, предъявляемым к жилым помещениям [8, п.14].

Таким образом можно сделать вывод, что понятие «жилище» шире, чем «жилое помещение». А это значит, что конституционное право на жилище распространяется не только на предназначенное для постоянного или временного проживания граждан жилое помещение, но и на балкон, веранду, кладовую, садовый дом, гостиничный номер, каюту, подвал, чердак, земельный участок, автомобиль, речное или морское судно, а также личный служебный кабинет.

Следует отметить, что Закон Республики Казахстан о жилищных отношениях закрепляет оба понятия. Так, под жилищем в ст.2 понимается отдельная жилая единица (индивидуальный жилой дом, квартира, комната в общежитии), предназначенная и используемая для постоянного проживания, отвечающая установленным санитарно-эпидемиологическим, техническим и другим обязательным требованиям, а под жилым помещением понимается отдельное помещение, предназначенное и используемое для постоянного проживания, включающее как жилую площадь, так и нежилую площадь жилища [9].

Таким образом, считаем целесообразным дополнить ЖК Республики Беларусь пунктом 14¹ следующего содержания: жилище – жилое здание или его часть, специально предназначенное для постоянного или временного

проживания, соответствующее санитарным нормам, правилам и гигиеническим нормативам, а также иным техническим требованиям, предъявляемым к жилым помещениям.

Литература

1. Всеобщая декларация прав человека: принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml/ Дата доступа: 13.04.2019.

2. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах: принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml/ Дата доступа: 13.04.2019.

3. Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). Минск: Амалфея, 2005. 48 с.

4. Кожухарь, Д. В. Система понятий, используемых для обозначения жилья в российском праве. *Бизнес в законе*. 2009. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-ponyatiy-ispolzuyemyh-dlya-oboznacheniya-zhilya-v-rossiyskom-prave/> Дата доступа: 13.04.2019.

5. Сотникова Л. В. Право на жилище: история и сегодняшний день [Электронный ресурс]. *Вестник ЮУрГУ. Серия: Право*. 2006. №13 (68). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-na-zhilische-istoriya-i-segodnyashniy-den/> - Дата доступа: 13.04.2019.

6. Процессуально-исполнительный кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях 20 декабря 2006 г. № 194-З: принят Палатой представителей 9 ноября 2006 года: одобрен Советом Республики 1 декабря 2006 года [Электронный ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. Минск, 2019 г. URL: https://etalonline.by/document/?regnum=hk0600194&q_id=672622/ Дата доступа: 13.04.2019.

7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь 16 июля 1999 г. № 295-З: принят Палатой представителей 24 июня 1999 года: одобрен Советом Республики 30 июня 1999 года [Электронный ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь – Минск, 2019 г. URL: https://etalonline.by/document/?regnum=hk9900295&q_id=672626/ Дата доступа: 13.04.2019.

8. Жилищный кодекс Республики Беларусь 28 августа 2012 г. № 428-З: принят Палатой представителей 31 мая 2012 года: одобрен Советом Республики 22 июня 2012 года [Электронный ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь – Минск, 2019 г. URL: https://etalonline.by/document/?regnum=hk1200428&q_id=672633/ Дата доступа: 13.04.2019.

9. О жилищных правоотношениях: Закон Республики Казахстан от 16 апреля 1997 года № 94-І: с изменениями и дополнениями: текст по состоянию на 28.12.2018 г. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1007658#pos=5;-155/
- Дата доступа: 13.04.2019.

МОВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Кузьменко. Н. М., старший викладач
кафедри державно – правових дисциплін та
українознавства Сумського національного
аграрного університету(Україна)

У будь якій державі мова є головною ознакою національної ідентичності, чинником консолідації та врешті, існування самої державності.

У процесі державного будівництва, створення української політичної нації важливе місце належить мові. «Закон про мови» (1989 р.) і Конституція України (стаття 10) зафіксували статус української мови як державної, створили правову основу для реалізації мовної політики.

Ухвалений ще за часів СРСР мовний закон не відображає сучасної суспільно – політичної ситуації і потребує суттєвого корегування, тому вітчизняне мовне законодавство було доповнене рядом документів. Зокрема, 2003 р. Україна ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин (в оригінальному перекладі замість терміна «мова національної меншини» вживається термін «міноритарна» мова) [1]. Цей документ, ухвалений Радою Європи 1992 р., має на меті підтримку міноритарних мов, які мають невелику кількість носіїв, від остаточного поглинання їх державними мовами. На даний час Хартію було імплементовано у дев'яти слов'янських країнах, однак наслідки цього впровадження неоднозначні: поряд із покращенням мовної ситуації вона призводить також до виникнення нових конфліктів[2, 16]. В Україні при ухваленні Закону про ратифікацію Хартії до переліку 13 регіональних мов було віднесено і російську мову при тому, що російська мова є рідною або розмовною мовою для значної кількості населення. Опитування 6 тис. українських громадян у 2013 р. показало такі дані щодо рідної мови: 50,9 % - українська, 21,2% - російська, 23,2% - українська і російська[2, 16].

З метою стимулювання розвитку української мови, зміцнення її конституційного статусу у лютому 2010 р. Указом Президента України було затверджено Концепцію державної мовної політики, змістом якої є «...забезпечення конституційних гарантій щодо всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, задоволення мовних потреб громадян України...» [3]. Концепція надавала мовній політиці чільне місце в системі

державних пріоритетів, однак на практиці її реалізація мала обмежений характер через зміну правлячої політичної еліти. Починаючи з 2006 року з ініціативи проросійських політичних сил в парламенті обговорювались відповідні зміни до законодавства.

Ухвалення Закону «Про засади державної мовної політики» у липні 2012 р. супроводжувалось порушеннями регламенту Верховної Ради, ігноруванням пропозицій, внаслідок чого відбулося різке звуження сфери вживання української мови як державної. Ініціатори ухвалення таких змін посилалися на Європейську Хартію регіональних мов або мов меншин, до яких було віднесено 18 мов, серед яких й російська. У Києві та інших містах відбулися протестні акції громадськості проти Закону, що отримали у ЗМІ назву «мовний Майдан». Чи не найгостріші дискусії викликала норма закону, згідно з якою статус регіональної мови отримували ті мови національних меншин, кількість представників яких у певному регіоні складала 10% та більше. Протягом кількох наступних місяців низкою рішень місцевих рад східних та південних областей України російській мові було надано статусу регіональної, що робить вживання української мови фактично непотрібним. Разом з тим, окремі мови, наприклад, болгарська в Одеській області або угорська на Закарпатті, не отримали статусу регіональних, незважаючи на те, що частка вказаних національних меншин відповідає нормі закону.

Після Революції Гідності постановою Верховної Ради України було скасовано Закон «Про засади державної мовної політики в Україні», однак активізація сепаратистських та проросійських рухів в Криму, східних та південних областях держави змусили керівництво парламенту призупинити дію даної постанови.

У лютому 2018 р. Конституційний Суд України визнав Закон «Про засади державної мовної політики» від 2012 р. неконституційним і таким, що втратив чинність. Протягом 2016 – 2017 рр. у Парламенті було зареєстровано чотири «мовних» законопроекти – «Про мови в Україні», «Про державну мову», «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні», «Про функціонування української мови як державної». Розглянувши у режимі сесійного засідання подані законопроекти, 4 жовтня 2018 р. Верховна Рада проголосувала у першому читанні законопроект «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (№5670-д), який буде покладено в основу нового мовного закону в Україні [4, 3].

Основні положення документу регламентують використання української мови в усіх сферах суспільного життя: документообігу, судочинстві, освіті, мистецтві, кінематографії, книговидавництві, засобах масової інформації, сфері обслуговування тощо. Законопроект зобов'язує не лише державних службовців, а й працівників освітніх, медичних закладів комунальної й державної форми власності володіти державною мовою. На порушників мовного закону передбачено накладення штрафів розміром від 200 до 400 неоподаткованих мінімумів. Знищення з української мови прирівнюється до наруги над державними символами України, що карається штрафом до 50

неоподаткованих мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців. Про державне та суспільне значення закону свідчить той факт, що у ході попереднього розгляду та обговорення до проекту було внесено близько 2000 тисяч поправок та зауважень [4, 1]. Було вилучено положення про запровадження Служби мовних інспекторів, які мали відстежувати виконання норм закону. Натомість залишено норма про створення Національної комісії зі стандартів державної мови і Уповноваженого із захисту державної мови. Документ визначає порядок застосування державної мови у суспільних сферах, проте, наприклад, щодо сфери обслуговування, охорони здоров'я, транспорту тощо він хоч і зобов'язує працівників використовувати українську, але в тих населених пунктах, де не менш як третина мешканців зараховує до нацменшин, ця норма необов'язкова [5, 2].

Переважна більшість норм закону №5670 – д набирає чинності через два роки, але у деяких випадках строки більші. Наприклад, правила для друкованої преси набирають чинності через 30 місяців.

Законопроект не передбачає санкцій за використання у приватному спілкуванні будь – якої мови. Адміністративна відповідальність застосовується у випадках порушення конкретних вимог закону щодо обов'язкового застосування державної мови. У сфері телерадіомовлення пріоритетною є українська мова, але допускається застосування англійської. У разі порушення уповноважений повідомляє про це Нацраду з питань телебачення і радіомовлення. На телебаченні частка використання української мови має поступово зрости до 90%. Ця норма вводиться в дію через два роки. Видання преси іншими мовами має дублюватися виданням українською мовою (норма набере чинності через 30 місяців). У міжнародних проектах, а також відносинах з особами, які не володіють державною мовою, і сторони на це погоджуються, допускається використання інших мов. Діяльність державних органів, включаючи документообіг, передвиборну агітацію, здійснюється українською мовою. Для зайняття державних посад знання мови, підтверджене документом про освіту або спеціальним сертифікатом, обов'язкове. Для інших осіб, зокрема, військовослужбовців, медичних працівників, працівників закладів освіти, складання іспитів непередбачене.

Отже, даний законопроект передбачає створення таких інституцій та процедур, які забезпечать належний рівень розвитку української мови. Разом з тим, деякі положення документа викликали критику частини парламентарів у зв'язку з тим, що в ньому не має згадки про мовні права національних меншин. У зв'язку з цим базовий законопроект може бути доповнений іншим законом, який має бути розроблений та внесений до парламенту найближчим часом.

Використана література

1. Масенко Л. Європейська хартія як інструмент розколу країни. *День*. 2012. №158 (6 вересня).

2. Бестерс-Дільгер Ю. Ефективність Європейської хартії регіональних або міноритарних мов як знаряддя захисту мовних прав у слов'янських країнах. *Мовознавство*. 2013. №5. С.12-18.

3. Указ Президента України про Концепцію державної мовної політики. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 36 (25 лютого).

4. *Голос України*. 2019. №49 (7055) (13 березня). С.1

5. Рух добровольців «Простір свободи». URL: <http://uacrisis.org/ua/62143-ukrayinska-mova>

ПОРУШЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ЗАСАД УТВОРЕННЯ ВИЩОГО СУДУ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ПЕРЕШКОДА ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ

Курява В.В., аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки
ННІ права Сумського державного університету
(Україна)

Одним із найбільш дискусійних питань в системі функціонування судоустрою на сьогодні є утворення в його структурі Вищого суду з питань інтелектуальної власності (Указ Президента України від 29.09.2017 р № 299/2017 [11]). Недостатній рівень наукового обґрунтування, поспішні кроки на шляху створення окремого спеціалізованого суду з розгляду справ з питань захисту прав інтелектуальної власності, недостатній рівень процесуального забезпечення цього питання призвело до фактичного унеможливлення діяльності новоствореного суду і поставило нові практичні питання перед вітчизняною наукою і законодавцем.

Першочерговим недоліком у процесі утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності є порушення базових принципів (засад) його створення. Наукове розуміння поняття “принципів судової системи” наведене у дослідженні О.І. Махніцького як “основоположні засади, положення, ідеї, що виражають сутність та внутрішній зміст інституту судової влади” [8, с. 33]. Такої позиції притримується і Городовенко В., науковець зазначає, що запропоновані законодавцем “принципи” судової системи, є скоріше її засадами [2].

Система судоустрою України побудована на засадах єдності в її організації. Конституційними принципами побудови судової системи є принцип територіальності та спеціалізації (ст. 125), а ч. 1 ст. 17 ЗУ “Про судоустрій і статус суддів” окрім названих передбачено і принцип територіальності [10].

Аналіз змісту названих принципів свідчить про їх порушення при створенні Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Зокрема в Указі

Президента України № 299/2017 передбачено утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності з місцезнаходженням у місті Київ, що не зовсім відповідає принципу територіальності. Названий принцип передбачає собою “розбудову системи судів загальної юрисдикції відповідно до системи адміністративно-територіального устрою, закріпленої в ст. 133 Конституції України”. Його сутність полягає в тому, щоб місцеві суди були територіально наближені до людей, щоб кожен громадянин знав, як у складній судовій системі обрати той суд, у якому він має захищати свої права. І цим вимогам, існуюча система судів, що побудована за адміністративно-територіальним поділом, відповідає, оскільки охоплює всі регіони України, забезпечені необхідним транспортом, зв’язком тощо. Деяко інше розуміння згаданого принципу висловлює колектив авторів: а) відсутність територій, на які не поширювалася б юрисдикція суду; б) територіально зручне розміщення судів; в) існування достатньої кількості судів і суддів на території держави [6, 45].

Наступним із базових принципів варто розглянути – спеціалізацію, яка запроваджується для того, щоб окремі категорії справ, які становлять особливу складність, розглядали судді, які мають спеціальну підготовку, тобто поглиблені знання в тій чи іншій галузі права для вирішення саме такої категорії справ [5, 11]. Специфіка судової спеціалізації так чи інакше пов’язана із правовою системою (англо-саксонською та романо-германською), усталеними політичними і правовими традиціями, рівнем правової свідомості та культури населення. Спеціалізація судової влади є таким принципом її побудови, організаційно-правовою формою реалізації якої виступає створення, з одного боку спеціалізованих судів, а, з другого, спеціалізованих колегій (палат тощо) усередині самих судів. У такому контексті спеціалізація судів (судової системи) не обов’язково повинна передбачати утворення саме спеціалізованого суду [9]. В Україні у випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ, окрім традиційної спеціалізації цивільної, кримінальної, господарської, адміністративною та у справах про адміністративні правопорушення..

Пунктом 4 ст. 31 ЗУ “Про судоустрій і статус суддів” порушено і конституційний принцип інстанційності. Законом передбачена можливість у складі вищого спеціалізованого суду утворення апеляційної палати для розгляду справ в апеляційній інстанції. Принцип інстанційності, що передбачає організацію судів так, щоб забезпечити законність рішення, тобто право особи на перегляд її справи судом апеляційної інстанції, а також право учасника судового процесу оскаржити судові рішення першої та апеляційної інстанції до суду касаційної інстанції (відповідного вищого суду). У разі незгоди з судовим рішенням першої інстанції особі має бути гарантоване право на перегляд його справи судом другої (апеляційної) інстанції з огляду на правильність встановлення фактів і застосування права. Це вимагає, щоб кожен суд виконував функції тільки однієї інстанції: місцеві суди – перша

інстанція, апеляційні суди – апеляційна інстанція, Верховний Суд – касаційна інстанція [1].

Проблемні аспекти забезпечення принципів територіальності та інстанційності загалом ставляють питання про доступність до правосуддя з питань захисту прав інтелектуальної власності. Доступність до правосуддя, у сфері захисту прав інтелектуальної власності, це не тільки територіальна близькість органів правосуддя до громадян, а й наявність реальних прав і можливостей їх реалізації за зверненням до суду. Так само це право включає можливість ініціювати судовий розгляд, і при цьому, необхідна наявність кореспондуючих обов'язків суб'єктів, які ведуть судовий процес. Саме така сукупність елементів права на доступ до правосуддя відповідає закріпленям в міжнародно-правових актах вимогам, які зобов'язується виконати нашу державу. Звертаючись до змісту міжнародних норм, зокрема Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, доступність правосуддя (доступ до правосуддя) є однією з ключових гарантій права судового захисту, поряд з такими критеріями як справедливість, повнота, законність, неупередженість суду [3].

На Конституційному рівні Україна гарантує доступність правосуддя, підтвердженням чого є положення статті 55 Конституції України про те, що «права і свободи людини і громадянина захищаються судом» і статті 124 щодо поширення юрисдикції судів на «будь-які юридичні суперечки і будь-кримінальне обвинувачення» [4]. Зміст цього ж принципу продубльовано в частині 3 статті 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якою передбачено, що «доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України і в порядку, встановленому законами України» [10]. В контексті цього, аналізуючи практику Європейського суду з прав людини, Ю. І. Матаг, звертає увагу на таке розуміння «доступу до правосуддя», як здатність особи безперешкодно отримати судовий захист, доступ до незалежного і неупередженого вирішення суперечок за встановленою процедурою на основі верховенства права. Вже згадана категорія, разом з такими елементами як остаточність судового рішення і своєчасність виконання остаточних рішень, є невід'ємними складовими права на суд, яке, в свою чергу, займає одне з основних місць в системі фундаментальних цінностей будь-якого демократичного суспільства» [7]. На сьогодні, з урахуванням проведеної реформи в сфері судового захисту прав інтелектуальної власності, дуже загострено питання реального доступу до правосуддя в даній групі правовідносин, що обумовлено на сьогодні перехідним періодом в цій сфері.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу принципів (засад) організації діяльності системи судоустрою України, можна дійти висновку про порушення цих засад при утворенні Вищого суду з питань інтелектуальної власності, принциповий зміст і характер яких унеможлиблює функціонування новоствореного суду в сучасній судовій системі нашої держави. Тому потребує вирішення питання адміністративно-правового

статусу Вишого суду з питань інтелектуальної власності з метою приведення його до єдності із судовою системою України.

Використана література

1. Горобець Р. Овчар О. Інституційний аналіз судової системи України. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apdu_O/2009_2/R_2/Gorobec-Ovchar.pdf.
2. Городовенко В. Засади побудови судової системи України. Юридична Україна. № 9. 2012. С. 78-86.
3. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Ратифіковано *Законом № 475/97-ВР від 17.07.97*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Короед С.О., Кресіна І.О., Прилуцький С.В. Концепція реформування судової влади України. Судова апеляція. № 3. 2015. С. 6-34.
6. Марочкін І.Є., Сібільова Н.В., Тихий В.П. Організація судової влади в Україні: навч. посіб. Х.: Одиссей, 2007. 328 с.
7. Матаг Ю. І. Право на доступ до правосуддя: європейський досвід та проблеми забезпечення в Україні. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1419%3A081216-22&catid=171%3A6-1216&Itemid=212&lang=ru.
8. Махніцький О.І. Конституційно-правові принципи судової влади в Україні. Право і суспільство. № 6-2. 2013. С. 33-37.
9. Обрізко І.М. Поняття та зміст спеціалізації судів як принципу організації судової влади. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39597/09-Obrizko.pdf?sequence=1>.
10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016. № 31. ст.545.
11. Про утворення Вишого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України від 29 вересня 2017 року № 299/2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/299/2017>.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Логвиненко М.І., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри АГПФЕБ ННІ права Сумського
державного університету (Україна)

Стрімкий розвиток інституту права інтелектуальної власності, динамічне зростання ролі та комерційної цінності об'єктів права інтелектуальної власності неможливо переоцінити у сучасному світі. Як правовий інститут, інтелектуальна власність зазнала впливу європейської інтеграції, реформування правових інститутів держави, ключовим результатом якого стало утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, як нового вектору правової охорони і захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Важливу роль у цьому контексті відіграє прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 р. № 585 «Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади державної системи правової охорони інтелектуальної власності» [1], якою було запроваджено безпосередню реалізацію концептуальних цілей, які на сьогодні стоять перед нашою державою. Лише за умови злагодженої державної політики, чіткої взаємодії органів державної влади можливе досягнення високоякісного рівня правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

Якщо розглядати сучасний стан нашої держави у сфері охорони прав інтелектуальної власності, то можна визначити його як критичний, оскільки Україна багато років поспіль визнається одним із найбільших порушників зазначених прав, це проявляється через високий рівень плагіату у науковій та творчій діяльності, піратство в мережі Інтернет, та через інші прояви правопорушень у зазначеній сфері. Згідно Звіту Генеральної Прокуратури України за січень-березень 2019 року у сфері видавничої діяльності, радіомовлення та телебачення порушено 43 проваджень, у сфері виробництва кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів 32 провадження, комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг – 62 кримінальних проваджень [2]. Виходячи з наведеного, очевидно є потреба посилення охорони та захисту прав інтелектуальної власності в нашій державі. Застосування до України економічних санкцій, внесення її до списку країн з високим рівнем піратства негативно відображаються на її міжнародному статусі та впливає на її економічну систему. Викладене обумовлює актуальність дослідження державної системи правової охорони інтелектуальної власності з метою виявлення певних недоліків у її функціонуванні і розробки можливих заходів, щодо удосконалення зазначеної системи.

Загалом, державну систему охорони прав інтелектуальної власності можна визначити як передбачену чинним законодавством, нормативно-правовими актами, підзаконними актами систему уповноважених органів держави,

діяльність яких спрямована встановлення сукупності прав і гарантій, що всесторонньо забезпечують повноцінне функціонування правовідносин, що виникають у зв'язку зі створенням об'єкта інтелектуальної власності. Можна виокремити адміністративно-правову охорону прав інтелектуальної власності, цивільно-правову, кримінально-правову. Адміністративно правову та кримінально-правову охорону можна охарактеризувати як імперативну, натомість цивільно-правова має більш диспозитивний характер. Щодо тенденцій розвитку і формування системи правової охорони інтелектуальної власності, то були проблемні спроби поєднання авторського і патентного права як об'єктів охорони під відомчістю єдиного органу, що завершилося невдалою спробою.

Аналіз наукових досліджень дозволяє визнати, що саме адміністративно-правові форми охорони прав інтелектуальної власності в Україні є безпосереднім вираженням охоронної діяльності уповноважених органів державної влади, результатом якої є прийняття адміністративних (індивідуальних) актів, укладення адміністративних договорів, прийняття нормативних актів, укладення й ратифікація міжнародних договорів, патентування об'єктів права інтелектуальної власності, здійснення організаційних дій і виконання матеріально-технічних дій.

На сучасному етапі розбудови державної системи правової охорони прав інтелектуальної власності в Україні сформовано дворівневу структуру. Правовим наслідком прийняття Розпорядженням Кабінету Міністрів України стало: надання повноважень Мінекономрозвитку щодо забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності, а національному органу інтелектуальної власності виконання окремих публічних функцій (владних повноважень) з реалізації державної політики у зазначеній сфері. При цьому, ліквідовано Державну службу інтелектуальної власності, створено національний орган інтелектуальної власності, який є державною організацією, що утворюється на базі державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності», належить до сфери управління Мінекономрозвитку та провадить некомерційну господарську діяльність; удосконалено законодавства щодо механізму та порядку зарахування зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, з урахуванням положень міжнародних договорів України; ліквідовано державне підприємство «Інтелзахист»; трансформовано державну організацію «Українське агентство з авторських та суміжних прав» у недержавну організацію колективного управління.

За нової дворівневої системи охорони прав інтелектуальної власності на Міністерство економічного розвитку і торгівлі покладено функції формування та реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності; здійснення відомчого нормативно-правового регулювання; визначення стратегічних напрямів розвитку сфери правової охорони інтелектуальної власності; адвокатування інтелектуальної власності через інформування суспільства та здійснення роз'яснень щодо важливості дотримання прав інтелектуальної

власності на всіх рівнях економічної системи; розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері інтелектуальної власності, управління національним органом інтелектуальної власності.

Загалом можна сказати, що систему органів державної влади, у сфері охорони інтелектуальної власності можна умовно поділити на дві групи: перша група, це ті органи, які беруть участь у правовій охороні, зокрема Верховна Рада України через свою законодавчу діяльність, встановлює норми, що охороняють права інтелектуальної власності, Кабінет Міністрів України, внаслідок виконання Законів України приймає участь у правовій охороні через міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Президент України також належить до суб'єктів правової охорони інтелектуальної власності, як головний гарант держави, Конституції, законності та правопорядку. Другу групу утворюють органи, що спеціально створені та уповноважені на здійснення правової охорони інтелектуальної власності, і до них належить Міністерство економічного розвитку і торгівлі.

На підставі проведеного аналізу, можна дійти висновку, що для подальшого успішного та високоєфективного реформування сучасної державної системи охорони прав інтелектуальної власності в Україні необхідно провести ряд заходів, зокрема:

- досягнення спрощеної структури державної системи правової охорони прав інтелектуальної власності, що відповідає сучасним міжнародним та європейським тенденціям у сфері організації управління державною охороною прав інтелектуальної власності, оскільки чим більш громіздкий апарат управління в зазначеній сфері, тим більше виникає проблем практичної реалізації мети державної охорони зазначених прав;
- збалансувати витрати державного бюджету на утримання державного апарату та державних службовців;
- здійснити чіткий розподіл повноважень та функцій між органами різного рівня державного управління, що сприятиме забезпечення більшої прозорості та зрозумілості діяльності національного органу інтелектуальної власності України для суспільства в цілому, для бізнесу та окремих громадян;
- реорганізувати систему колективного управління майновими авторськими та суміжними правами, що дозволить українським авторам та творцям отримувати гідні виплати винагороди за їх твори. Вирішити нормативно питання справедливої винагороди за використання об'єктів авторського права та суміжних прав;
- забезпечити належний рівень правового охорони нових об'єктів прав інтелектуальної власності та суспільних відносин, що виникають з приводу таких об'єктів.

Використана література:

1. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади державної системи правової охорони інтелектуальної власності. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 р. № 585.

2. Звіт про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності за січень-березень 2019 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113899&libid=100820&c=edit&_c=fo.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Мороз Н.С., кандидат юридичних наук,
в.о. доцента кафедри адміністративного права і
адміністративного процесу факультету № 3 ПФПНП
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Україна)

Насамперед слід зауважити, що інформація стає предметом правового регулювання лише при її комунікаційній конвертації для використання іншими членами суспільства. Отже, юридично визначена інформація може існувати і бути предметом правового регулювання лише за умови її використання в суспільстві, тобто можемо говорити про відповідний, врегульований правом суспільний обіг інформації. Такий підхід підтверджує про те, що інформація не може існувати окремо від механізмів її передачі, тобто засобів комунікації.

В науковій літературі цілком логічно підкреслюється, що після проголошення державного суверенітету поряд з іншими галузями законодавства в Україні створюється національна публічно-правова інституція – законодавство та підзаконні нормативні акти в сфері політики щодо державного регулювання суспільних інформаційних відносин.

Вченими наголошується на тому, що як констатація факту, сучасне інформаційне законодавство України має характер змішаної системи права: зберігаючи галузевий підхід традиційної континентальної системи права, воно стало на шлях публічно-правового нормотворення за доктриною загального права (англо-американської системи права), тобто окремі проблеми на законодавчому рівні вирішуються окремими законами за ситуаційним принципом [1, 55-59].

В системі національного законодавства виділяється окрема група нормативно-правових актів, норм (іноді їх називають інформаційно-правовими нормами [2, 145]), які регулюють відносини, пов'язані з: реалізацією конституційного права кожного на інформацію, зі здійсненням інформаційної діяльності (збирання, одержання, виробництво, поширення, зберігання інформації); формуванням інформаційних ресурсів; наданням інформаційних послуг; функціонуванням інформаційно-комунікаційних

систем; захистом інформації від несанкціонованого доступу та іншими правовідносинами. Сукупно вони становлять інформаційне законодавство України.

В структурі інформаційного законодавства норми Конституції України (або, як їх ще називають, конституційні інформаційно-правові норми) встановлюють інформаційні права та свободи людини і громадянина, обов'язки відповідних державних органів по забезпеченню надання певної інформації, визначають деякі обмеження поширення інформації в державі та суспільстві.

Вперше в Україні на конституційному рівні не тільки проголошено право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ч. 2 ст. 4 Основного Закону [3]), розширено перелік інформаційних прав та свобод, а й також визначено такі, зокрема, терміни, як «інформація», «інформаційна безпека» та інші від них похідні, що є базовими для становлення і розвитку інформаційного законодавства. Отже, забезпечено сталість, зміцнення та перспективи розвитку одних з найдинамічніших за останнє десятиріччя видів суспільних відносин якісно нового типу – інформаційних.

До системи інформаційного законодавства України входять також інформаційно-правові норми міжнародних актів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України; окремі норми інших галузей права, зокрема адміністративного, кримінального, комерційного, цивільного, стосовно врегулювання інформаційних відносин.

Самостійну групу системи інформаційного законодавства становлять також спеціальні закони України, цілковито присвячені врегулюванню інформаційних відносин: «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про радіочастотний ресурс України», «Про телекомунікації», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» та ін.

Подібна структура, на наш погляд, наочно відображає реальний стан інформаційного законодавства України, модель якого побудована на засадах верховенства закону, юридичної підпорядкованості (субординації) актів: норми попереднього в ієрархії акта наділені вищою юридичною силою щодо інших, вони є визначальними для відповідних норм актів.

Акти інформаційного законодавства за юридичною формою умовно можна поділити на такі окремі групи:

- закони, які в загальній системі нормативних актів посідають основоположне місце, є базовими для прийняття інших актів, оскільки закладають основи до регулювання багатьох об'єктів інформаційних правовідносин. Прикладом таких є Закони України «Про інформацію», «Про Національну програму інформатизації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації»;

- спеціальні (галузеві) закони та інші нормативні (підзаконні) акти, що регулюють конкретні напрями інформаційних відносин;

- акти визнання норм міжнародних договорів в інформаційній галузі (Закон України «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля», від 28 червня 1998 р. та ін.);

- рішення Конституційного Суду України щодо тлумачення норм інформаційного законодавства.

Відповідно до предмету правового регулювання галузеві нормативні акти в інформаційній сфері можна поділити на:

- закони та інші нормативні акти про окремі види інформації (Закони України «Про науково-технічну інформацію», «Про державну статистику», «Про рекламу» та ін.);

- акти з регулювання відносин щодо інформаційних ресурсів, створення інформаційних продуктів, надання інформаційних послуг: Закони України «Про бібліотеки і бібліотечну діяльність», «Про видавничу справу», «Про національний архівний фонд та архівні установи», «Про радіочастотний ресурс України» та ін.;

- нормативні акти про засоби масової інформації (Закони України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації»);

- нормативні акти про застосування інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем, інформаційних технологій для кругообігу документованої інформації, інших видів зв'язку (Закони України: «Про телекомунікації», «Про Національну систему конфіденційного зв'язку», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронні договори послуги», «Про поштовий зв'язок» та ін.);

- нормативні акти про захист інформації, інформаційних ресурсів (інформаційну безпеку) (Закони України «Про державну таємницю», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»);

- нормативні акти, що встановлюють правовий статус органів державної влади і управління в інформаційній галузі (Закони України «Про Національну раду з питань телебачення і радіомовлення», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» та ін.).

Умовно виділені групи нормативних актів становлять, на наш погляд, найбільш укрупнені предметні сфери правового регулювання різнобічних, ієрархічних, рухливих інформаційних відносин, що в сукупності є публічно-правовими і приватноправовими суспільними відносинами, предметом яких є інформація. При цьому слід усвідомлювати, що будь-яка класифікація правового масиву не може бути абсолютною, зорієнтованою на якусь конкретну ознаку (за юридичною силою, за призначенням тощо).

Нині підгалуззями інформаційного законодавства можна назвати:

- законодавство про засоби масової інформації; законодавство про інформатизацію; законодавство про інформацію в інформаційно-телекомунікаційних системах; законодавство про інформаційні ресурси (законодавство про національний архівний фонд і архівні установи, законодавство про бібліотеки і бібліотечну діяльність, про радіочастотний ресурс та ін.); законодавство про телекомунікації; законодавство про науково-технічну інформацію; законодавство про статистичну інформацію; законодавство про рекламну інформацію; законодавство про таємну (з обмеженим доступом) інформацію та ін.

Отже, є підстави стверджувати, що в більшості випадків акти інформаційного законодавства виконують завдання насамперед джерел конституційного права.

Використана література

1. Калюжний Р. А., Швець М. Я. Інформаційна Україна потребує інформаційного законодавства. *Формування інформаційного суспільства. Бюлетень*. 2001/7. С. 55–60.
2. Копылов В. А. Информационное право : учебник. Москва : Юрист. 2002. С. 145.
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

ОБЩЕСТВЕННАЯ ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА КАК ЗНАЧИМАЯ ПРАВОВАЯ ФОРМА ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Мороз О.В., кандидат юридических наук,
доцент, доцент кафедры экологического и
аграрного права БГУ (Республика Беларусь)

Законодательство Республики Беларусь наряду с государственной экологической экспертизой (далее – ГЭЭ) позволяет выделить общественную экологическую экспертизу (далее – ОЭЭ), под которой понимается установление соответствия или несоответствия градостроительной, предпроектной (предынвестиционной), проектной и (или) иной документации требованиям законодательства об охране окружающей среды и рациональном использовании природных ресурсов, осуществляемое по заявлению инициатора. В качестве ее инициаторов рассматриваются зарегистрированные в Республике Беларусь общественные объединения, осуществляющие деятельность в области охраны окружающей среды, и (или) граждане [1; 2, п. 2].

В юридической литературе можно встретить две противоположные точки зрения о целесообразности ОЭЭ. При этом стоит согласиться с Н.С. Баимбетовым, который считает, что: «...экологическая экспертиза – это пока что оптимальный путь, который может дать общественности защитить свои экологические права и интересы, добиться правопорядка от хозяйствующих субъектов, реализовать демократический механизм воздействия на субъектов, осуществляющих эколого-вредную деятельность» [3, 22]. В свою очередь М. Пордю на примере ОЭЭ проекта строительства атомного реактора в городе Сизвелл рассматривает ее «как мероприятие, направленное на успокоение общественного мнения, и как инструмент легализации атомной энергетики» [4, 100]. По мнению же О.Н. Сапрановой, «...эколого-экспертную деятельность общественности считать собственно экспертизой неправомерно, как показывает практика и исследования отдельных ученых, общественность в силу ряда объективных причин не в состоянии квалифицированно осуществлять многоаспектное, комплексное, беспристрастное научное исследование, лежащее в основе экологической экспертизы», в связи с чем автор делает вывод о целесообразности законодательного закрепления прав общественности на инициирование и участие в проведении государственной экологической экспертизы [5, 17–18].

Ошибочность последней позиции видится в том, что значимость субъекта ставится в зависимость от факта проведения им научного исследования. На наш взгляд, без ее инициирования и организации ОЭЭ не состоится. Привлекаемые специалисты, обладающие эколого-экспертным познанием, – это инструмент, позволяющий общественности аргументированно выразить свое отношение по поводу реализации намечаемой деятельности. В связи с этим оценку деятельности общественности, по нашему мнению, следует проводить с учетом той роли, которую она играет в эколого-экспертном процессе.

Особое значение для эффективности ОЭЭ имеет ее заключение, которое может направляться заказчику, в организации, которые проводят ГЭЭ, местные исполнительные и распорядительные органы, а также иным заинтересованным лицам и носит рекомендательный характер [1, ст. 61; 2, п. 17, 19]. Тем не менее, при проведении ГЭЭ учитываются выводы заключения ОЭЭ (при его наличии), касающиеся только такого аспекта как воздействие на окружающую среду [6, ст. 13]. Представляется, что следует учитывать такое заключение в полном объеме. Это будет способствовать объективности результатов ГЭЭ и стимулировать инициативу граждан и общественных организаций, содействуя надлежащему отражению результатов участия общественности.

В указанном контексте представляет интерес механизм ОЭЭ в Российской Федерации. На наш взгляд, возможный вариант придания ей равного статуса с ГЭЭ заложен в одной из норм российского законодательства в данной сфере: «Заключение общественной экологической экспертизы приобретает юридическую силу после утверждения его федеральным органом

исполнительной власти в области экологической экспертизы или органом государственной власти субъекта Российской Федерации» [7, ст. 25]. В этом случае такое заключение будет обязательным для исполнения как для органа, принимающего окончательное решение о реализации объекта, так и для самого заказчика, который обязан следовать содержанию заключения. Следует отметить, что процедура утверждения имеет значение подтверждения соответствия порядка проведения ОЭЭ требованиям нормативных правовых актов [7], то есть государственные органы не могут корректировать содержание такого заключения. В рассмотренном случае ОЭЭ приобретет значение альтернативного, профессионального взгляда на тот же объект и содержания результатов обеих экспертиз будут взаимно дополнять друг друга.

По нашему мнению, может возникнуть вопрос о конкуренции двух видов эколого-экспертной деятельности. Создание согласительной комиссии либо привлечение независимых экспертов можно рассматривать как возможные варианты для выработки квалифицированного единого мнения при особых расхождениях результатов. Однако в любом случае необходимо нормативно закрепить такой механизм, чтобы результаты ОЭЭ не были проигнорированы.

Следует отметить, что рассматриваемая правовая форма участия общественности при принятии экологически значимых решений может проводиться как коллегиально, так и единоначально [2, п. 9]. Более прогрессивной по изложенному аспекту необходимо признать первую редакцию Закона Республики Беларусь «Об охране окружающей среды», согласно которой она могла осуществляться только коллегиально, независимыми группами специалистов. Коллегиальность является предпосылкой для достижения большей объективности. Ее результаты носят рекомендательный характер, поэтому такое проведение данного вида экологической экспертизы может способствовать тому, что заключение будет учтено с большей вероятностью.

Литература

1. Об охране окружающей среды: Закон Респ. Беларусь, 26 нояб. 1992 г. (с изм. и доп.) // Эталон-Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2019.
2. Положение о порядке проведения общественной экологической экспертизы : утв. постановлением Совета Министров Респ. Беларусь, 29 окт. 2010 г. № 1592 (с изм. и доп.) // Эталон-Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2019.
3. Баимбетов, Н.С. Проблемы правового регулирования экологической экспертизы в Республике Казахстан : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Н.С. Баимбетов ; Казах. гос. ун-т. – Алматы, 1998. – 28 с.
4. Пордю, М. Общественная экологическая экспертиза проекта строительства атомного реактора в г. Сизвелл: на пути к оценке влияния на

окружающую среду. *Право окружающей среды в СССР и Великобритании* : сб. ст. / Акад. наук СССР, Ин-т государства и права ; редкол.: О.С. Колбасов [и др.]. М., 1988. С. 100–104.

5. Сапранова, О.Н. Правовое регулирование экологической экспертизы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06; Моск. гос. ун-т. М., 1995. 25 с.

6. О государственной экологической экспертизе, стратегической экологической оценке и оценке воздействия на окружающую среду : Закон Респ. Беларусь, 18 июля. 2016 г., № 399-3 // Эталон-Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2019.

7. Об экологической экспертизе [Электронный ресурс] : федер. Закон Рос. Федерации, 23 нояб. 1995 г., № 174-ФЗ (с изм. и доп.) // Консультант Плюс : Версия Проф. Технология / ООО «ЮрСпектр». М., 2019.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОНІТОРИНГУ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Петрова Н.О., старший викладач кафедри міжнародних відносин, аспірант кафедри правосуддя Сумського національного аграрного університету (Україна)

Інтенсифікація проведення інституційної реформи у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання спонукає до пошуку нових підходів в усвідомленні важливості та необхідності створення дієвого постійно діючого механізму контролю та його важливого складового елементу - моніторингу державної допомоги, застосовуючи різні форми та методи їх проведення, вивчаючи та впроваджуючи зарубіжний досвід із врахуванням вітчизняних особливостей. При цьому важливим вбачається формування (формулювання) основних правових засад здійснення моніторингу, одним із кінцевих завдань якого є максимально прозоре та ефективне використання державних і місцевих ресурсів, дотримання правил захисту та розвитку конкуренції.

Необхідним і важливим є здійснення моніторингу державної допомоги, як чинних схем допомоги, так і передбачуваних, а також моніторинг ex post (після надання державної допомоги), тобто всеохоплюючий моніторинг є важливим засобом у забезпеченні нагляду та контролю за ефективністю та цільовим використанням державної допомоги, попередження незаконної державної допомоги, що також являється фундаментом для прийняття рішень Уповноваженим органом з питань державної допомоги - Антимонопольним комітетом України у сфері державної допомоги (далі – АКУ).

Законодавче закріплення поняття моніторингу державної допомоги відбулося в Законі України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 1 липня 2014 року № 1555-VII, (далі – Закон № 1555-

VII) (набрав чинності 02.08.2017 року), в якому, відповідно до п. 5 ст. 1, моніторинг визначається як «збирання та проведення аналізу інформації про державну допомогу з метою здійснення контролю за дотриманням вимог Закону № 1555-VII та рішень АКУ, визначеного Законом № 1555-VII, а також підготовка та подання звітності про державну допомогу» [5].

Так, АКУ зобов'язує надавачів державної допомоги надавати інформацію про всі програми підтримки суб'єктів господарювання за рахунок публічних ресурсів, які існували на день набрання чинності Законом № 1555-VII, а також повідомляти про нову державну допомогу АКУ. У випадку, якщо надавачі звільнені від обов'язку повідомляти про нову державну допомогу (наприклад, щодо окремих категорій державної допомоги, на підставі ст.7 Закону № 1555-VII, а також незначної державної допомоги), вимагається письмове повідомлення про такого роду допомогу, відповідно до встановленої форми [4].

Тобто, відбувається постійна взаємна співпраця між надавачами державної допомоги та АКУ, який отримує інформацію накопичує, систематизує, оброблює, узагальнює та використовує для аналізу, звітності, застосовує при прийнятті як управлінських, так і правових рішень, наданні консультацій надавачам та суб'єктам господарювання.

Конкретизація мети моніторингу державної допомоги зафіксована в Порядку проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, затвердженого Розпорядженням АКУ від 28.12.2015 року № 43-рп, в якому, поряд із ідентичним трактуванням моніторингу відповідно до Закону №1555-VII, відмічаємо доповнення: формулювання необхідності забезпечення прозорості надання суб'єктам господарювання державної допомоги, інформування всіх заінтересованих осіб про державну допомогу, забезпечення ефективності функціонування системи державної допомоги в Україні, захисту та розвитку конкуренції [3].

Досягнення мети моніторингу, як інструменту публічного адміністрування, неможливе без формулювання, та фіксування в нормативних актах у сфері державної допомоги основних фундаментальних ідей - правових засад, що є світоглядним ціннісним, законодавчо закріпленим орієнтиром. При чому основні правові засади моніторингу державної допомоги, як складової адміністративної процедури контролю повинні кореспондуватися із загальними принципами адміністративного права.

Так, на думку В. Колпакова, принципами адміністративного права є позитивні закономірності, пізнані наукою та практикою, закріплені у правових нормах, або узагальнення чинних у державі юридичних правил [2, 18]. Основними принципами адміністративного права є принцип верховенства права, належного врядування, забезпечення участі в ухваленні рішень і належного реагування, відкритості й прозорості, добросовісності й етичної поведінки, принцип ефективності, компетентності й спроможності, інноваційності та відкритості до змін, сталості та довгострокової орієнтованості, поваги до прав людини та культурної різноманітності,

забезпечення соціальної згуртованості й підзвітності [1, 39-49]. Тобто АКУ повинен здійснювати моніторинг державної допомоги, базуючись на загальних правилах, основоположних та сучасних доктринальних ідеях адміністративної науки і практики, керуючись принципами конкурентного права, враховуючи специфіку спеціальних правил у сфері державної допомоги, особливості вітчизняного стану державної допомоги та досвід зарубіжної практики.

Так, основними правовими засадами моніторингу у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання вважаємо: прозорість (відкритість), структурованість (категорійність), недискримінація (рівноправне ставлення), взаємна співпраця, своєчасність, превентивність, повнота (всеосяжність), збереження і захист інформації, контроль за опрацюванням інформації, незалежність, цільове використання інформації, компетентність (фаховість), захист конкуренції, тощо. Подальші дослідження будуть направлені на детальніше розкриття сутності та змісту основних правових засад моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання з метою вдосконалення здійснення моніторингу, як інструменту публічного адміністрування.

Використана література

1. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
2. Колпаков В., Кузьменко О. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
3. Порядок проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 28.12.2015 року № 43-рп «Деякі питання реалізації Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0140-16#n16> (дата звернення: 18.03.2019).
4. Порядок, форми та вимоги щодо подання Антимонопольному комітету України інформації про чинну державну допомогу суб'єктам господарювання, затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України 28.12.2015 № 43-рп URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0141-16> (дата звернення: 18.03.2019).
5. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 1 липня 2014 року № 1555-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> (дата звернення: 18.03.2019).

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГЕНЕРАЛЬНОЇ ІНСПЕКЦІЇ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Подолінний Л.А., прокурор відділу управління
внутрішньої безпеки Генеральної Інспекції
Генеральної прокуратури України
(Україна)

Не зважаючи на оновлення антикорупційного законодавства, яке навіть міжнародними експертами та інституціями визнано надзвичайно ефективним, рівень коренізації корупції в українському суспільстві настільки глибокий, що фактичні дані свідчать про потребу посилення заходів протидії цьому негативному явищу. Такому становищу сприяє властивість корупції до адаптації. На думку автора, серед безлічі визначень корупції, її ознак, причин, передумов, дуже доцільним є така її характеристика як адаптація, що наведена Іванцем М.Г.. Так, автор стверджує, що “корупція явище системне, здебільшого автори досліджень не говорять про здатність цього явища пристосовуватися до трансформацій суспільного та державного життя. Саме адаптація до нових умов здійснення публічного управління, нових управлінських методів і форм діяльності, нового законодавства – показник системності. Адаптація корупції як її особливість також свідчить про неможливість здійснення ефективної діяльності щодо запобігання їй та протидії цьому явищу” [2, 186].

На сьогодні можна виокремити такі напрямки, спрямовані на протидію корупції в органах прокуратури:

- інтеграційно-адаптаційні – приведення функціональної та структурної будови органів прокуратури України у відповідність міжнародним, європейським стандартам та рекомендаціям;
- антидискреційні заходи – спрямовані на чітке визначення процедур прийняття управлінських рішень та діяльності органів прокуратури для мінімізації дискреційних повноважень, які створюють корупційні ризики в органах прокуратури;
- карально-превентивні заходи – встановлення невідворотності настання юридичної відповідальності за вчинення корупційних діянь та усунення соціальних передумов корупції і причин, що породжують корупцію, посилення вимог щодо доброчесності прокурорів;
- соціально-економічні заходи – створення системи соціального, матеріально-побутового забезпечення та захисту, забезпечення гідного рівня оплати праці в органах прокуратури;
- організаційно-правові заходи – оптимізація чисельності працівників органів прокуратури та систематизація, уніфікація нормативно-правових актів антикорупційного законодавства, створення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Окрім того, що сама прокуратура є спеціально уповноваженим суб'єктом протидії корупції, вона також підпадає під дію антикорупційного законодавства. Відповідно до Положення про Генеральну інспекцію Генеральної прокуратури України від 16.06.2016 року № 204 [3], в її структурі діє управління внутрішньої безпеки, якому підпорядкований відділ службових розслідувань, який наділений рядом повноважень у сфері протидії корупції в органах прокуратури, зокрема:

1) контроль за дотриманням працівниками Генеральної прокуратури (крім Спеціалізованої антикорупційної прокуратури) обмежень і вимог, передбачених антикорупційним законодавством, своєчасним поданням ними декларацій про майно, доходи, витрати фінансового характеру, вивчення цих декларацій на предмет відповідності зазначеної у них інформації фактичному матеріальному стану працівників органів прокуратури;

2) участь у здійсненні таємної перевірки доброчесності працівників Генеральної прокуратури України (крім Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [4]);

3) контроль за дотриманням працівниками Генеральної прокуратури України (крім Спеціалізованої антикорупційної прокуратури) присяги прокурора і Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури;

4) проведення перевірки ділових, моральних та професійних якостей кандидатів на посади до Генеральної прокуратури України участь у здійсненні у встановленому порядку спеціальних перевірок відомостей щодо осіб, які претендують на їх зайняття;

5) забезпечення вжиття заходів, спрямованих на запобігання та врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів працівників органів прокуратури;

6) проведення у встановленому порядку службових розслідувань за фактами скоєння прокурорами, працівниками органів прокуратури (крім Спеціалізованої антикорупційної прокуратури) корупційних діянь, кримінальних правопорушень, адміністративних правопорушень, дисциплінарних проступків, порушень присяги прокурора і Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури.

Відносно регіональних і місцевих прокуратур такими повноваженнями наділений відділ запобігання правопорушень в органах прокуратури.

Генеральною інспекцією вживалися заходи до профілактики та своєчасного виявлення скоєння працівниками органів прокуратури дій, що порочать звання прокурора і можуть викликати сумнів у їх об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та неподкупності органів прокуратури, порушення Присяги прокурора, Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів. Загалом, завершено понад 400 службових розслідувань стосовно працівників прокуратури, у двох третинах з яких вжито заходів спрямованих до притягнення прокурорів до відповідальності. За фактами порушення вимог Закону України "Про запобігання корупції" до

органів уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, спрямовано близько 100 повідомлень. За результатами їх розгляду НАЗК та підрозділами НПУ понад 70 протоколів стосовно працівників прокуратури вже направлено до суду. Також до НАЗК скеровано близько 90 звернень щодо повної перевірки декларацій працівників прокуратури, третину з яких вже задоволено (розпочато перевірки), а розгляд інших триває. Виявлено також ряд спроб громадян надати неправомірну вигоду працівникам прокуратури. За наслідками розслідування відповідних кримінальних проваджень 9 обвинувальних актів направлено до суду [1].

Таким чином, на підставі проведеного аналізу можна визначити, що адміністративно-правовий статус Генеральної інспекції Генеральної прокуратури України як суб'єкта протидії корупції – це передбачені нормами національного законодавства правові засади організації та діяльності Генеральної інспекції, права та обов'язки, функції та відповідальність у сфері виявлення, розслідування та протидії корупції в органах прокуратури, за виключенням тих функцій і повноважень, що належать Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі.

Використана література

1. Звіт про роботу Генеральної інспекції. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/geninsp.html?_m=publications&_t=rec&id=208701.
2. Іванець М.Г. Корупція в органах прокуратури України: поняття, ознаки. Порівняльно-аналітичне право. № 3. 2018. С. 184-187.
3. Положення про Генеральну інспекцію Генеральної прокуратури України: Затверджено Наказом Генерального прокурора України від 16 червня 2016 року № 204. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/polstr.html>.
4. Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру України: Наказ Генерального прокурора України від 12.04.2016 року № 149. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0149900-16>.

О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПРАВОВОГО ПОНЯТИЯ «ЧРЕЗВЫЧАЙНАЯ СИТУАЦИЯ ПРИРОДНОГО И ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРА»

Самусенко Л.А., кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры экологического и аграрного права
Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

Определение термина «чрезвычайная ситуация природного и техногенного характера» закреплено в статье 1 Закона Республики Беларусь от 5 мая 1998 г. «О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера» (далее – Закон). Под ним понимается обстановка, сложившаяся на определенной территории в результате промышленной аварии, иной опасной ситуации техногенного характера, катастрофы, опасного природного явления, стихийного или иного бедствия, которые повлекли или могут повлечь за собой человеческие жертвы, причинение вреда здоровью людей или окружающей среде, значительный материальный ущерб и нарушение условий жизнедеятельности людей.

Как следует из приведенного определения, к возникновению указанной обстановки могут привести разнообразные опасные природные явления и техногенные происшествия, именуемые в отдельных нормативных правовых актах источниками чрезвычайной ситуации природного и техногенного характера, которые в Законе не разграничены между собой.

Разграничение и более широкий перечень источников чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера содержится в пункте 8 Инструкции о классификации чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, утвержденной постановлением Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Беларусь от 19 февраля 2003 г. № 17 (далее – Инструкция). Данный нормативный правовой акт различает:

чрезвычайные ситуации техногенного характера – транспортные аварии (катастрофы), пожары, неспровоцированные взрывы или их угроза, аварии с выбросом (угрозой выброса) опасных химических, радиоактивных, биологических веществ, внезапное разрушение сооружений и зданий, аварии на инженерных сетях и сооружениях жизнеобеспечения, гидродинамические аварии на плотинах, дамбах и других инженерных сооружениях;

чрезвычайные ситуации природного характера – опасные геологические, метеорологические, гидрологические явления, деградация грунтов или недр, природные пожары, изменение состояния воздушного бассейна, инфекционная заболеваемость людей, сельскохозяйственных животных, массовое поражение сельскохозяйственных растений и лесных массивов болезнями или вредителями, изменение состояния водных ресурсов и биосферы.

В приложении 1 к Инструкции перечисленные чрезвычайные ситуации рассматриваются как группы и виды чрезвычайных ситуаций.

Таким образом, источники чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера определяются в Инструкции через группы и виды чрезвычайных ситуаций, что, по справедливому мнению Н. Г. Жаворонковой, «неправомерно и демонстрирует непонимание сущности чрезвычайной ситуации как обстановки, сложившейся на определенной территории» [1, 10]. В то же время в законодательстве некоторых зарубежных стран рассматриваемые опасные природные явления и техногенные происшествия определяются как источники чрезвычайных ситуаций, что соответствует понятию этих ситуаций (в частности, постановление Правительства Кыргызской Республики от 22 ноября 2018 г. № 550 «Об утверждении Классификации чрезвычайных ситуаций и критериев их оценки»).

Отметим, что перечень источников чрезвычайных ситуаций, установленный в пункте 8 Инструкции, не совпадает с перечнем источников этих ситуаций, указанным в приложении 1 к Инструкции и, более того, в отдельных случаях противоречит друг другу. Так, наличие в окружающей среде (атмосферном воздухе, почве (грунте), питьевой воде, подземных и поверхностных водах) вредных веществ выше предельно допустимых концентраций рассматривается в приложении 1 к Инструкции как источник чрезвычайной ситуации техногенного характера, а в пункте 8 Инструкции (в видоизмененном названии – деградация грунтов или недр, изменение состояния воздушного бассейна, водных ресурсов и биосферы) – как источник чрезвычайной ситуации природного характера. Данное несоответствие должно быть устранено.

Кроме того, в приложении 1 к Инструкции к источникам чрезвычайных ситуаций природного характера добавлены эпидемии, отравления и токсические поражения людей, массовые отравления сельскохозяйственных животных и массовая гибель диких животных.

Как видно из вышеизложенного, в Инструкции и приложении 1 к ней, в отличие от Закона, к источникам чрезвычайных ситуаций природного характера относятся такие опасные явления, которые не являются опасными природными явлениями и техногенными происшествиями.

В ГОСТ 22.0.04-97 «Безопасность в чрезвычайных ситуациях. Биолого-социальные чрезвычайные ситуации. Термины и определения» эти опасные явления именованы источниками биолого-социальной чрезвычайной ситуации. Заметим, что выделение биолого-социальных чрезвычайных ситуаций противоречит Закону, закрепляющему только чрезвычайные ситуации природного и техногенного характера. Согласно же Инструкции эти чрезвычайные ситуации относятся к чрезвычайным ситуациям природного характера.

Принимая во внимание изложенное, полагаем, что понятие чрезвычайной ситуации природного и техногенного характера, закрепленное в статье 1 Закона, необходимо дополнить такими источниками ее возникновения,

образующими самостоятельную группу наряду с опасными природными явлениями и техногенными происшествиями, которые можно именовать опасными биолого-социальными явлениями и относить к ним инфекционные заболевания людей и эпидемии, отравления и токсические поражения людей, эпизоотии, массовые отравления сельскохозяйственных животных, массовую гибель диких животных, поражения сельскохозяйственных растений и лесных массивов болезнями и вредителями.

ДЕРЖАВНА МОВА: ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Стогова О.В., кандидат політичних наук,
доцент кафедри конституційного права,
теорії та історії держави і права Сумського
державного університету (Україна)

Питання мови особливо гостро стоїть у країнах, які нещодавно здобули власну державність та мають неоднорідний етнічний склад. Держави вказаного типу намагаються компенсувати утиски, яких зазнала національна мова у період бездержавності шляхом впровадження правового регулювання порядку вживання мов у публічній сфері. Проаналізуємо мовне законодавство держав, що виникли на теренах колишнього соціалістичного табору у порівнянні із нормами чинними в Україні.

Цікавим є приклад країн Балтії, які після здобуття незалежності поставили собі за мету позбутися рис радянського періоду, у тому числі подолати мовну і культурну русифікацію. Нові підходи до мовної політики втілилися у законодавстві цих країн. Так, в Естонії закон про мову, прийнятий 1989 року, мав поміркований характер, оскільки у ньому закріплювався естонсько-російський білінгвізм, що само по собі підвищувало статус естонської мови. Законом була закріплена норма, відповідно до якої, споживачі мали право обирати мову обслуговування, що на практиці змушувало російськомовних жителів вивчати естонську. Новий закон про мову був ухвалений 1995 року, естонська мова визнавалася єдиною державною, а інші отримували статус іноземних.

Подібні процеси розвивались і в Латвії. Ухвалений 1999 року “Закон про державну мову” проголосив “підтримку, захист і розвиток латиської мови”. Законом було впроваджене обов’язкове знання державної мови працівниками органів публічної влади. Співробітники приватних підприємств та навіть самозайняті особи також мають вільно володіти державною мовою. Таким чином, законом не передбачено жодної сфери діяльності, у якій можна уникнути знання латиської мови. Навіть іноземці, які працюють у Латвії, повинні володіти латиською мовою або самотужки забезпечувати переклад. Фільми та відео, які демонструють публічно, дублюються державною мовою

або мають латиські субтитри. Законом передбачений орган, який забезпечує нагляд за дотриманням його норм – Центр державної мови.

Закон Литовської республіки “Про державну мову” закріплює обов’язкове володіння литовською мовою для керівників, службовців, чиновників державних і місцевих закладів, установ, компаній та організацій, керівників, службовців та офіцерів поліцейських, правоохоронних органів, співробітників установ зв’язку, транспорту, здоров’я і соціальної безпеки. Аудіовізуальні програми та кінофільми, які демонструються публічно, мають дублюватися державною мовою або мати литовські субтитри. Для контролю за виконанням закону створено спеціальний орган – Інспекцію з державної мови.

Польська Республіка демонструє інший досвід вирішення мовного питання, адже Польща є однією із найбільш моноетнічних країн Європи – 96,74% населення, згідно з переписом 2012 року, ідентифікували себе як поляки. І тим не менше, тут прийнято закон “Про польську мову”, який проголошує польську мову єдиною державною мовою та гарантує її захист. Зазначено, що всі назви товарів і послуг, пропозицій, гарантійних умов тощо слід надавати польською мовою. Написи в публічних інституціях і в громадському транспорті мають бути польською мовою. Закон визначає повноваження спеціального органу - Ради польської мови, яка не менше ніж двічі на рік звітує Сейму та Сенату про стан захисту державної мови.

В Україні відповідно до Ст. 10 Конституції державною є українська мова, гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом [1].

Закон УРСР «Про мови в Українській РСР» був прийнятий 28 жовтня 1989 [2] і скасований законом України «Про засади державної мовної політики» 3 липня 2012 року [3]. Відповідно до закону 2012 року російська мова отримала статус регіональної у 13 із 27 територіальних одиниць України, де кількість її носіїв перевищувала 10 відсотків.

У лютому 2014 року 232 депутати проголосували за проект В’ячеслава Кириленка «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про засади державної мовної політики» [4]. Але 3 березня виконувач обов’язків президента України О. Турчинов відмовився підписувати рішення парламенту до моменту підготовки та ухвалення Радою нового закону. У відповідь 57 народних депутатів звернулися до Конституційного Суду з вимогою визнати закон «Про засади державної мовної політики» неконституційним. Вказаний закон був визнаний неконституційним і втратив свою чинність 28 лютого 2018 р. Після скасування Конституційним Судом мовного закону з’явилася правова прогалина, коли суспільні відносини у цій сфері на законодавчому рівні регулюються лише нормами Конституції.

Профільний комітет Верховної Ради з питань культури і духовності пропонував парламенту до розгляду у першому читанні чотири мовні законопроекти: 5556, 5669, 5670 та 5670-д. Першим у Раді з’явився

законопроект 5556 «Про мови в Україні» [5] голови підкомітету з питань мови Комітету з питань культури і духовності Я. Лесюка, зареєстрований 19 грудня 2016 року. Через місяць – 19 січня 2017-го – до парламенту внесли ще два законопроекти: 5669 «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» [6] та 5670 «Про державну мову» [7]. Їхніми співавторами виступили голова Комітету М. Княжицький та перша заступниця голови Комітету І Подоляк, а за основу вони обидва взяли законопроект 2012 року С. Головатого та О. Сироїд. Цей законопроект «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні», був зареєстрований у Верховній Раді VI скликання 13 серпня 2012 року Сергієм Головатим.

Четвертий законопроект 5670-д зареєстрований 9 червня 2017 року, його основою став вищезгаданий проект 5670 «Про державну мову». 4 жовтня 2018 року Верховна Рада 261 голосом підтримала законопроект 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [8].

Порівняємо основні норми зареєстрованих законопроектів. Законопроект «Про мови в Україні» [5] містить наступні норми: про статус офіційної для кримськотатарської мови (ст. 4) та про офіційне спілкування мовами національних меншин (ст. 9). Відсутні механізми забезпечення виконання норми про засвідчення претендентами на громадянство чи державну службу володіння державною мовою (ст. 7, 9). До того ж, законопроект не містить механізмів контролю за виконанням закону і притягнення до відповідальності порушників, не передбачає створення державних інституцій для реалізації мовної політики.

Законопроект «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» [6] містить статтю 2, яка надає захист і підтримку регіональними мовам і мовам національних меншин відповідно до Рамкової конвенції про захист національних меншин та Європейської мовної хартії, якщо кількість носіїв відповідної мови становить на визначеній території 30 відсотків населення. А стаття про мову телебачення і радіо дозволяє 50 відсотків обсягу мовлення мовою національної меншини або регіональною мовою. Контролюючий орган законопроектом не передбачений.

Проект закону «Про державну мову» [7] у п. 2 ст. 1 прямо вказує: «Статус української мови як єдиної державної мови не може бути підставою для заперечення мовних прав і потреб осіб, що належать до національних меншин».

Законопроект 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [8] був внесений до порядку денного на 28 лютого 2019 року, але 26 лютого депутатам була вручена таблиця поправок, а розгляд законопроекту перенесений. Принциповими новаціями цього проекту закону є впровадження посади уповноваженого із захисту державної мови (ст. 46), а також спеціального контрольного органу – Національної комісії зі стандартів

державної мови. Статтями 39-44 законопроекту регулюються повноваження, склад, порядок роботи цього органу.

Таким чином, в Україні наявна правова прогалина, коли вживання мов у публічній сфері на законодавчому рівні регулюються лише нормами Конституції. Розглянуті законопроекти вказують на наявність у суспільстві різних підходів до вирішення цієї проблеми. Неможливість прийняти новий закон про мови протягом року є наслідком надмірної політизації цієї проблеми.

Використана література

1. Конституція України. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/constitution>
2. Про мови в Українській РСР: Закон УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>
3. Про засади державної мовної політики : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
4. Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про засади державної мовної політики : проект закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45291
5. Про мови в Україні : проект закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60750
6. Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні : проект закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60952
7. Про державну мову : проект закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60953
8. Про забезпечення функціонування української мови як державної: проект закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64787

ДО ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТРАНСПОРТІ

Сукмановська Л.М., кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу факультету № 3 ІПФПНП
Львівського державного університету внутрішніх справ

Костовська К.М., ., кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу факультету № 3 ІПФПНП
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Україна)

Основні національні транспортні шляхи, що формують транспортну систему країни, активно вбудовуються в міжнародні транспортні мережі. Це не тільки дозволяє вибрати оптимальні маршрути руху товарів, підвищувати швидкість доставки вантажів, а й забезпечувати надійність перевезень, що в даний час є вкрай актуальним для просування національних інтересів в світовий економічний і політичний простір, для захисту територіальної цілісності і суверенітету України. На тлі зростаючої активізації військових, техногенних, терористичних загроз, створення Росією мобілізаційно-підготовленого плацдарму, якщо не для прямого військового вторгнення, то для потенційно небезпечних акцій, на північних та південно-східних кордонах держави боротьба з тероризмом на транспорті в контексті ефективного вбудовування транспортного комплексу країни в єдиний транспортний простір Європи представляє політичну складову державної транспортної політики.

Тероризм в цілому, як ніяке інше явище, найтіснішим чином пов'язаний з економічними, соціальними, політичними і духовними протиріччями, існуючими в суспільстві та державі, виступає в якості однієї зі складових широкого спектру внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці окремої країни. У даний час поряд із політичними і націоналістичними спонуканнями осіб, пов'язаних з терористичною діяльністю, широке поширення в мотивації набувають користь, помста, економічна конкуренція, самоствердження і інші.

Усе це зумовлює необхідність розробки науково-обґрунтованих пропозицій щодо його запобігання і безпосередньої боротьби з ним.

При прийнятті будь-яких заходів із боротьби з тероризмом слід підходити з урахуванням зобов'язання поваги прав людини та громадянина, в тому числі таких, як недопущення дискримінації, свобода асоціації та свобода віросповідання, а також судові гарантії, такі, як презумпція невинуватості, право на захист, право на справедливий і неупереджений суд.

Такі заходи вимагають колосальних матеріальних, людських, часових

витрат, включаючи заходи по стабілізації всіх сторін життя суспільства, протидії в ньому конфліктності, прищеплювання громадянам позитивної ціннісної орієнтації, створення для них життєвої перспективи.

Аналіз пропонованих різними авторами систем заходів боротьби з тероризмом показує, що поки не досягнуто консенсусу щодо найефективнішого засобу боротьби з ним.

Наприклад, В. Канцір, В. Антипенко бачать необхідність у системному перегляді Кримінального та Кримінального процесуального кодексів з метою підвищення ефективності ресурсного забезпечення боротьби з тероризмом та інших форм насильницького екстремізму, в т.ч. шляхом нарощування карального впливу [1; 2].

На думку науковців: необхідна диференціація відповідальності за тероризм і виділення основного складу і привілейованого; представляється важливим кримінально-правову заборону співвіднести співмірно кримінальній відповідальності та покаранню за тероризм, пов'язаний із застосуванням вибухових пристроїв і вогнепальної зброї; переглянути положення про конфіскацію, яке може піти за двома напрямками - по-перше, шляхом введення в якості міри покарання - конфіскації майна за вчинення злочинів терористичного характеру, іншим – може стати прийняття спеціального закону «Про конфіскацію майна, отриманого в результаті терористичної діяльності або використовуваного для терористичної або підтримуючої її діяльності», який повинен передбачати введення процедури конфіскації майна у порядку адміністративного судочинства.

Водночас, є точка зору В. Грищука, згідно з якою неефективні методи боротьби з тероризмом силовими, військовими способами поступово повинні замінюватися більш продуманими політичними, організаційними, дипломатичними та правовими рішеннями, направленними не тільки на нейтралізацію вже діючих терористичних організацій, але і запобігання появи нових [3].

Доцільно погодитись із думкою Рибачука М.В., який зазначає, що для контролю та запобігання терористичним проявам у державі доцільно запровадити програму протидії тероризму, реалізація якої має передбачити:

- співпрацю суб'єктів антитерористичної діяльності (у тому числі правоохоронних, слідчих та судових органів);
- активізацію навчання та удосконалення підготовки працівників правоохоронних органів з питань запобігання терористичним проявам (розроблення спецкурсів професійної підготовки осіб для ведення боротьби з тероризмом);
- установалення дієвого контролю за використанням та зберіганням зброї, боєприпасів, вибухових речовин та інших небезпечних матеріалів, які можуть потрапити до рук осіб з терористичними поглядами;
- ефективний захист свідків терористичних актів, суддів та інших осіб, які беруть участь у судових процесах у справах про акти тероризму;
- підготовку програм загальної правової освіти та активізацію

роз'яснювальної роботи серед громадян шляхом залучення з цією метою засобів масової інформації;

- запровадження керівних принципів для засобів масової інформації з метою недопущення сенсацій та спекулювання на терористичних актах [4, 11].

На нашу думку, більш ефективним вектором у боротьбі з тероризмом на транспорті є попередження вчинення терористичних актів.

Головна мета боротьби з тероризмом на транспорті полягає в створенні та забезпеченні ефективного функціонування єдиної державної системи боротьби з тероризмом, що дозволяє підтримувати високий ступінь готовності правоохоронних органів та інших зацікавлених міністерств і відомств щодо виявлення, попередження та припинення факторів тероризму, а також ліквідації їх наслідків і своєчасного розкриття та розслідування указаних злочинів.

Основними завданнями боротьби з тероризмом на транспорті є:

- проведення єдиної державної політики, яка забезпечує своєчасне виявлення, усунення і нейтралізацію факторів, що сприяють зародженню, поширенню та розвитку тероризму;

- зміцнення державних органів, у тому числі Національної поліції на об'єктах транспортної інфраструктури, що діють у сфері попередження та припинення актів тероризму, надання їм відповідних повноважень, поліпшення їх матеріально-технічної оснащеності;

- досягнення високого ступеня ефективності антитерористичних заходів, перш за все за рахунок узгодженості дій державних органів, громадських об'єднань і громадян, розвиток співробітництва у рамках НАТО [5];

- посилення відповідальності за вчинення актів терору.

Усвідомлювана національними елітами України необхідність Європейської інтеграції, потреба у підвищенні ефективності державного управління передбачає розвиток діалогових форм політичної комунікації, що характеризуються високим рівнем транспарентності в діяльності органів державної влади, стабільністю зворотного зв'язку, публічністю обговорення соціально значущих проблем, участю громадськості у визначенні пріоритетів і змісту державної політики. Дана модель політичної комунікації базується на цінностях європейської політичної культури [6].

На нашу думку, така орієнтація боротьби з тероризмом, у тому числі на транспорті, на Європейську модель сприятиме утвердженню в Україні концепції боротьби з тероризмом, яка базується на необхідності забезпечити максимально сприятливі умови для розвитку інститутів громадянського суспільства в регіонах, що створить передумови для залучення до демократичних політичних цінностей широких верств населення. Це у свою чергу стане потужним стимулом для поступального розвитку усіх елементів системи боротьби з тероризмом на транспорті. В цілому реалізація даної концепції дозволяє розраховувати на якісне оновлення системи боротьби з тероризмом на транспорті.

Використана література

1. Канцір В.С. Філософія міжнародного тероризму: правовий вимір: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права». Львів, 2011. 453 с.
2. Антипенко В.Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму. Одеса: Фенікс, 2011. 317 с.
3. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти: навч. посіб. / [Мовчан А. В. та ін.; за заг. ред. В. К. Грищука]. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 327 с.
4. Рибачук М.В. Запобігання тероризму органами внутрішніх справ України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2010. 19 с.
5. Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2017 рік: указ Президента України від 08.04.2017 № 103/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1032017-21670> (дата звернення 27.03.2019).
6. Махнорілов В.М. Дії у випадках загрози терористичних актів. Рекомендації. Черкаси: Черкаський державний технологічний університет. 2014. 58 с.

ФУНКЦІЇ КЕРІВНИКА В УПРАВЛІННІ ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Хатнюк Ю.А., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права та
адміністративного процесу Львівського
державного університету внутрішніх справ
(Україна)

Забезпечення законності та правопорядку є одним із основних завдань щодо зміцнення демократії і розвитку правової держави. Зокрема органом, на який покладено завдання щодо охорони прав і свобод людини, гарантування публічної безпеки та порядку, а також протидії злочинності, є Національна поліція України – державний правоохоронний орган, певне місце в роботі якого належить управлінській діяльності керівника [1].

Термін «керівник» дослівно означає «управляти, направляти і бути на чолі чого-небудь». Керівник – це особа, що займає центральне положення в апараті управління. У кінцевому результаті саме від нього залежить вибір оптимального варіанта управлінського рішення, раціональна організація праці колективу, що орієнтована на досягнення управлінських цілей. Керівники – це різновид посадових осіб, наділених адміністративною владою по відношенню до очолюваного ним формально організованого колективу, які здійснюють внутрішньоорганізаційне управління ним [2, 12].

Керівнику в органах та підрозділах Національної поліції доводиться виконувати різноманітні, але взаємодоповнюючі функції. Він в одній особі виконує функції адміністратора, організатора, спеціаліста, громадського діяча і вихователя [1].

Основні функції, характерні для будь-якого управлінського процесу, – планування, організація, мотивація, контроль. Вони репрезентують суттєві елементи управління безвідносно до будь-якого середовища, виконуються в кожному управлінні чи відділі, на будь-якому рівні ієрархії. Складність роботи управлінця полягає в тому, що керівники мають інтегрувати різні функції управління, комплексно підходити до вирішення питань, враховуючи організаційні, економічні, соціальні, екологічні та інші аспекти життєдіяльності суспільства, колективу, окремої людини. Основні управлінські функції у практичній діяльності, як правило, конкретизуються, що зумовлено специфікою діяльності в управлінській сфері [2, 34].

Планування як функція управління визначає завдання окремих підрозділів на основі загальних цілей системи поліції і забезпечує розробку взаємопов'язаних завдань. Визначає порядок і терміни виконання комплексу або окремих заходів. Отже, планування являє собою одночасно функцію управління та засіб організації процесу цілеспрямованої діяльності [3, 60].

Керівники здійснюють планування як власної діяльності, так і підлеглих їм структурних підрозділів. В межах функції планування для виконання обов'язків та реалізації прав керівник органу чи підрозділу здійснює наступну діяльність:

- збирає та опрацьовує інформацію, завдяки якій здійснює комплексну оцінку процесів чи стану об'єктів у відповідній сфері діяльності;
- з'ясовує суперечності між всіма учасниками управлінського процесу;
- формулює проблеми, визначає пріоритети діяльності;
- моделює бажаний стан об'єктів управління;
- взаємодіє з підлеглими, органами державної влади та місцевого самоврядування, іншими організаціями для отримання «зворотного зв'язку».

Чим вище ієрархічний рівень керівництва, тим складнішою і більш наповненою є діяльність керівника щодо функції планування.

Від керівника залежить планування кількості і часу на проведення нарад, засідань. Велике значення тут має системність в роботі, що дає можливість підлеглим визначити послідовність власних дій. Реалістичне планування, встановлення пріоритетів, послідовності виконання робіт, часових норм, визначення строків, чітка фіксація планів та державних результатів сприятиме розумінню дій керівника та підтримці з боку підлеглих [2, 34–35].

Зміст функції організації полягає в:

а) формуванні структури організації з урахуванням розмірів, цілей, технології, персоналу та інших змінних;

б) встановленні конкретних параметрів, режимів роботи підрозділів організації, відносин між ними;

в) забезпеченні діяльності організації ресурсами (людськими, фінансовими, матеріальними, інформаційними) [4].

І тому, не менш важливою управлінською функцією діяльності керівників є функція організації. Вона базується на: чіткому розподілі праці та появі внаслідок цього висококваліфікованих фахівців; ієрархічності рівнів управління; наявності системи скоординованих, стандартизованих та формалізованих правил та стандартів для виконання членами організації своїх посадових обов'язків; організації і підборі виконавців виключно на основі кваліфікаційних вимог. Функція організації є невід'ємною складовою виконання практично всіх управлінських завдань. Основною метою організації є: визначення змісту та напрямів управлінської діяльності, необхідних для досягнення цілей, встановлених у програмах, планах; розподілу повноважень між структурними підрозділами, окремими працівниками, регулювання взаємодії між ними; організації окремих процедур, визначення оптимального способу їх проведення тощо [2, 37].

Мотивація у широкому розумінні – це процес спонукання працівників до діяльності для досягнення цілей організації. З цього визначення можна зробити висновок, що ефективна реалізація функції мотивації потребує: 1) усвідомлення того, що спонукає до праці; 2) розуміння того, яким чином скерувати ці спонукання в русло досягнення цілей організації [3, 151].

Таким чином мотивація є вирішальним фактором у підвищенні ефективності управління і є одночасно однією з головних управлінських функцій. Мотивація підлеглих з боку керівника має сприяти забезпеченню індивідуальних потреб та досягненню організаційних цілей. Вона включає наступні компоненти: потреби особистості, її інтереси, прагнення, пориви, переконання, установки, ідеали, наміри, а також соціальні ролі, стереотипи поведінки, соціальні норми та правила, життєві цілі та цінності, орієнтації світосприйняття [2, 40]. Отже, знаючи потреби підлеглих, керівник поліції може створювати умови для їх задоволення таким чином, щоб забезпечити досягнення цілей органу чи підрозділу Національної поліції.

Невід'ємним компонентом управлінської діяльності є контроль. Маючи інформацію про правомірність чи неправомірність діяльності органу чи посадової особи, доцільність її, можна оперативно втрутитися, привести важелі управління у відповідність з умовами, що виникають, та усунути небажані наслідки. Контроль дає можливість не лише коригувати управлінську діяльність, але й допомагає передбачити перспективи подальшого розвитку та досягнення конкретного результату.

Контроль з боку керівників за діяльністю ввіреного підрозділу це контроль внутрішній, який не виходить за межі адміністративної системи і виступає як командна функція. Контроль не зводиться до заключного етапу управлінського циклу, бо він вбудований в кожен управлінську функцію, забезпечує їх реалізацію, а також можливість переходу від однієї функції до іншої. Контроль є важливою складовою управління та частиною управлінського циклу, він дозволяє визначити, чи досягнута мета, і визначає

можливість на перехід до наступних дій, пов'язуючи всі ланцюги управління в єдине ціле. Контроль є тим аспектом діяльності керівника, що пов'язаний зі специфічною його прерогативою, і безпосереднім обов'язком, що реалізується в індивідуальній діяльності [2, 42].

Цільова спрямованість відомчого контролю полягає в тому, що в ході його проведення виявляються результати впливу суб'єкта на об'єкт, допущені відхилення від вимог організаційних рішень, від прийнятих принципів організації і регулювання, їх причини.

Об'єктами контролю керівника поліції є робота підлеглих йому підрозділів, окремих співробітників. При цьому підрозділи поліції як об'єкти контролю диференціюються в залежності від їх місця у загальній системі управління.

Ефективна стратегія управління керівника полягає в тому, щоб передбачати та прогнозувати майбутнє функціонування організації, щоб основні зусилля підлеглих були спрямовані не на виправлення, а на попередження можливих помилок, несприятливих ситуацій. Виходячи з цього і планування, і створення організаційних структур, і цілепокладання розглядаються як аспекти контролю [2, 42].

Отже, контроль можна визначити не тільки ключовою функцією управління, а й певним видом управлінської діяльності для функціонування всієї системи, механізмом оцінки прийнятих управлінських рішень. Він дає можливість не лише корегувати управлінську діяльність, а й допомагає передбачувати перспективи подальшого розвитку та досягнення конкретного результату.

Використана література:

1. Ляковська О. А. Керівник в органах і підрозділах Національної поліції України як організатор управління. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 114–118. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2017/3/24.pdf>
2. Організаційно-правові засади діяльності керівників органів державної влади : навч.-метод. матеріали / Б. Г. Савченко та ін. К. : НАДУ, 2012. 52 с.
3. Ортинський В.Л., Кісіль З.Р., Ковалів М.В. Основи управління в органах внутрішніх справ України (схеми, визначення, поняття, принципи, основні засади): наочний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. 190 с.
4. Мельтюхова Н.М. Функція організації в державному управлінні. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/1/03.pdf>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ БАНКІВСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Чернадчук Т. О., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного і
інформаційного права Сумського
національного аграрного університету
(Україна)

В основі ефективного функціонування інституту банківської інформації знаходиться його належне правове регулювання, що, у свою чергу, забезпечить досконале державне управління банківською діяльністю загалом. Поряд з цим, останнім часом спостерігається підвищений інтерес щодо доступу до банківської інформації з боку як окремих осіб, так і органів державної влади, що ставить під загрозу ефективність захисту банківської інформації, а також породжує недовіру до банківської системи загалом. У зв'язку з цим, набуває актуальності теоретичне осмислення окремих аспектів правового регулювання інституту банківської інформації з метою виявлення недоліків в означеній сфері, шляхів їх усунення, що, як наслідок, впливатиме на рівень довіри до банківських установ. Важливого значення на наш погляд набуває виокремлення та систематизація нормативно-правових актів, які є основоположними при здійсненні правового регулювання інституту банківської інформації.

Переходячи безпосередньо до розгляду правового регулювання інституту банківської інформації, вважаємо за доцільне розпочати із нормативно-правового акту, положення якого мають найвищу юридичну силу в державі – Конституції України від 28 червня 1996 року. Так, ст. 32 Основного закону держави [1] встановлює заборону збирання, зберігання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, за винятком випадків, передбачених законом. Окрім Конституції України, важливу роль у розрізі даного питання відіграють міжнародно-правові акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, серед яких варто виділити Конвенцію про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [2] від 8 листопада 1990 року, яка зобов'язує сторони вживати законодавчі та інші заходи, необхідні для уповноваження її судів або інших компетентних органів видавати розпорядження про надання банківських документів або про їх вилучення та не ухилятися від цього на підставі банківської таємниці.

Наступний рівень в ієрархії правового регулювання інституту банківської інформації утворюють такі нормативно-правові акти, як: Закон України «Про інформацію» [3], що розкриває правові основи щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації, де серед інших видів інформації можна виділити безпосередньо банківську інформацію; Закон України «Про Національний банк України»

[4], згідно з яким однією з функцій вказаного банку є здійснення методологічного забезпечення з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становить банківську таємницю. Крім того, вказаний акт законодавства у розділі XII окреслює повноваження центрального банку України щодо банківської інформації у частині організації грошово-кредитної та фінансової статистики. Також нормами ст. 66 встановлена заборона розголошення банківської таємниці службовцями такого банку; Закон України «Про банки і банківську діяльність» [5] глава 10 якого присвячена правому регулюванню банківської таємниці, в якій окреслено зміст поняття банківської таємниці, виокремлено перелік відомостей, що становлять таку таємницю, передбачено обов'язок збереження банківської таємниці та порядок її розкриття, а також врегульовано питання щодо надання інформації про рахунки боржників. Функціонування даного рамкового закону сприяє створенню механізму, який є запорукою належного зберігання інформації, що становить банківську таємницю; Кримінальний кодекс України [6] встановлює відповідальність за незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231), розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232) тощо; Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [7] забезпечує взаємодію правоохоронних органів і банків щодо отримання від останніх документів або інформації, що становлять банківську таємницю. Дане положення знайшло своє відображення у спеціалізованих законах, що стосуються діяльності окремих правоохоронних органів – Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України тощо; Закон України «Про валюту і валютні операції» [8] регулює окремі аспекти інституту банківської інформації. Зокрема, вказаний нормативно-правовий акт дозволяє часткове розкриття банківської таємниці, тим самим дещо змінює правила її розкриття.

Особливе місце в системі чинного законодавства, що регулює інститут банківської інформації, відводиться підзаконним нормативним актам, норми яких конкретизують положення законів чи заповнюють прогалини правового регулювання. Означені акти пропонують класифікувати на: 1) підзаконні акти, що регулюють питання банківської інформації з обмеженим доступом. Наприклад, Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці» [9], Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України» [10]; 2) підзаконні акти, що містять інформацію з відкритим доступом та стосуються надання банківської інформації щодо окремих операцій і послуг банку.

Однак не зважаючи на численність нормативно-правової бази та її

постійне оновлення, за допомогою якої здійснюється правове регулювання інституту банківської інформації, таке регулювання залишається недосконалим. Зокрема, мова йде про застарілість окремих положень законодавства та їх невідповідність вимогам міжнародних правових актів чи суперечливість положень одного акту положенням іншого. До цих проблем ще й додається відсутність законодавчого визначення банківської інформації, що призводить до неточності та неоднозначності розуміння змісту окремих нормативно-правових актів і помилковим віднесенням певної інформації до банківської.

Підсумовуючи все вище сказане, необхідно наголосити на тому, що кількісне регламентування інституту банківської інформації має досить високий рівень, однак не дивлячись на це, потреба в його якісному вдосконаленні залишається актуальною. В свою чергу, якісне правове регулювання інституту банківської інформації сприятиме зміцненню довіри до національної банківської системи й механізму захисту банківської таємниці як одного з видів банківської інформації, а також забезпечить налагодження взаємодії щодо обміну банківською інформацією між банками й іншими органами державної влади.

Використана література

1. Конституція України: Закон України за станом на 21 лютого 2019 р./ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4976> (дата звернення: 14.04.2019).
2. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 8 листопада 1990 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029 (дата звернення: 14.04.2019).
3. Про інформацію: Закон України за станом на 01 січня 2017 р./ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 14.04.2019).
4. Про Національний банк України: Закон України за станом на 07 лютого 2019 р./ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 14.04.2019).
5. Про банки і банківську діяльність: Закон України за станом на 09 лютого 2019р./Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 14.04.2019).
6. Кримінальний кодекс України: Закон України за станом на 09 лютого 2019р./Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.04.2019).
7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України за станом на 24 листопада 2018 р./ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення: 14.04.2019).

8. Про валюту і валютні операції: Закон України за станом на 21 червня 2018р./Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> (дата звернення: 14.04.2019).

9. Про затвердження правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці: Постанова Правління Національного банку України за станом на 07 лютого 2019 р. /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0935-06> (дата звернення: 14.04.2019).

10. Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України: Постанова Правління Національного банку України за станом на 28 вересня 2017 р. /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0095500-17>. (дата звернення: 14.04.2019).

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Швагер О. А., асистент кафедри міжнародного, європейського права та цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету (Україна)

Відповідно до закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» встановлюються правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі - Фонд), порядок виплати Фондом відшкодування за вкладами, а також регулюються відносини між Фондом, банками, Національним банком України, визначаються повноваження та функції Фонду щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків, а отже визначаються правові аспекти діяльності спеціально утвореного суб'єкта, який наділяється функціями гарантування вкладів та виведення неплатоспроможних банків з ринку. В зв'язку з чим потребує з'ясування питання щодо визначення змісту правового статусу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а саме адміністративно-правового статусу.

Враховуючи мету нашого дослідження пропонуємо визначити поняття та зміст адміністративно-правового статусу як загальної правової категорії.

Так, В. Б. Авер'янов зазначає, що поняття адміністративно-правового статусу охоплює комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав і обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права. Тобто необхідною ознакою набуття особою адміністративно-правового статусу є наявність у неї конкретних суб'єктивних

прав і обов'язків, які реалізуються даною особою як в адміністративних правовідносинах, так і поза ними [1, 194].

М.І. Цуркан вважає, що правовий статус слід розглядати як у широкому розумінні (правовий статус є системою обов'язків, прав, правообмежень, етико-правових вимог, соціального захисту і відповідальності, визначених нормативними актами та гарантованих державою), так і у вузькому розумінні (це система обов'язків, прав і відповідальності, визначених нормативно-правовими актами та гарантованих державою) [2, 51].

Д.М. Бахрах визначає, що суб'єкти адміністративного права – це реальні учасники адміністративно-правових відносин, - які, отримавши адміністративно-правовий статус, беруть участь в організації публічного управління (державного та муніципального), безпосередньо в управлінській діяльності, а також в процесі управління (адміністративних процедурах). Однак адміністративно - правовий статус розкривається і у відносинах між органами управління та громадянами, а також іншими суб'єктами права. Відповідно, адміністративно-правовий статус визначається правами, свободами, їх гарантіями, обов'язками, право обмеженнями, певним обсягом відповідальності. Науковець звертає увагу, що суб'єкти адміністративного права можуть реалізувати свій правовий статус в рамках наступних чотирьох блоків у відносинах, що виникають:

- 1) в організаційно – управлінському праві (відносини щодо загальної організації управління в різних галузях та сферах управління);
- 2) в управлінському процесі, тобто в рамках використання управлінських процедур, підготовки та прийняття правових актів управління та застосування інших адміністративно-правових форм та методів;
- 3) в адміністративному процесі, тобто в системі відносин з приводу забезпечення судового захисту прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб;
- 4) в адміністративно – деліктному праві, тобто в процесі відносин, що виникають при застосуванні заходів адміністративного примусу уповноваженими органами та посадовими особами до суб'єктів, що порушують правові норми [3, 125].

На думку деяких науковців, зміст адміністративно-правового статусу особи становить комплекс її прав і обов'язків, закріплених нормами адміністративного права, реалізація яких забезпечується певними гарантіями. Основою цього статусу є адміністративна правоздатність – здатність мати права і виконувати обов'язки адміністративно-правового характеру [1, 198].

Інші пропонують виділяти в структурі адміністративно-правового статусу адміністративну правосуб'єктність, права, обов'язки та право-обов'язки. В. В. Зуй вважає, що туди повинні входити обов'язки, права, гарантії діяльності та юридична відповідальність [4, 107].

Враховуючи все вище викладене, слід зазначити, що категорія «правовий статус» є центральною у будь-якій науці чи галузі права, в тому числі і в адміністративному праві. Її складність полягає в тому, що відсутня єдність

думок щодо її змісту: одні науковці вважають, що правовий статус є сукупністю таких елементів як правосуб'єктність (або виключно правоздатність) певного суб'єкта адміністративних правовідносин, права, свободи та обов'язки; інші доповнюють цей перелік такими елементами як гарантії прав та свобод або гарантії діяльності, адміністративною відповідальністю. При всій сукупності різноманітних думок, єдиним виявляється лише те, що права та обов'язки є обов'язковими елементами правового статусу.

Оскільки, наше дослідження присвячено визначенню адміністративно-правового статусу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, вважаємо за необхідне зазначити наступне.

Для вирішення завдань поставлених перед нами, пропонуємо вважати Фонд публічно-владним утворенням, тому його правовий статус є поєднанням соціальної та правової компоненти.

Соціальний характер проявляється у меті його створення (захист прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України, забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків); завдань поставлених законодавцем перед ним (частина 1 статті 4 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» - основним завданням Фонду є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку); соціальній ролі, що ним виконується, що поєднується із метою його створення.

Правовий зміст статусу Фонду проявляється у належності йому ознак публічно-правового положення в суспільстві (закріплюється у правових нормах – стаття 3 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», що визначає правовий статус Фонду) та здійснення ним публічно-правової діяльності, а також у закріпленні за ним відповідних функцій, завдань, повноважень, форм та методів діяльності.

Використана література

1. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Т.1. Загальна частина /Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
2. Цуркан М.І. Правове регулювання публічної служби в Україні. Особливості судового розгляду спорів: Монографія. Харків, 2010. 216 с.
3. Бахрах Д. Н., Россинский Б. В., Стариков Ю. Н. Административное право: Учебник для вузов. 3-е изд., пересмотр, и доп. М.: Норма, 2007. 816 с.
4. Зуй В. В. Адміністративно-правовий статус громадян в Україні. *Правова держава Україна: Проблеми, перспективи розвитку: Короткі тези доп. та наук. повід. респ. н-пр. конфер.* 9-11 лист. 1995. Х., 1995. С. 107–108.

ІНСТИТУТ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В СИСТЕМІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОУСТРОЮ, СУДОЧИНСТВА ТА ІНШИХ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ

Шестерніна Н. П. Заступник директора
Сумського місцевого центру з надання
безоплатної вторинної правової допомоги (Україна)

За умов сучасного політико-правового життя українського суспільства, політична криза, несприйняття населенням запроваджених реформ, загострення соціально-економічного становища створюють негативний імідж для України як правової та демократичної держави, головною цінністю якої є людина, її життя, здоров'я, права. Міжнародною спільнотою визнано, що інститут правової допомоги це не акт милосердя, а безпосередній обов'язок держави. Європейська інтеграція України, міжнародні орієнтири обумовили визнання та розвиток інституту безоплатної правової допомоги і в нашій державі.

Інститут безоплатної правової допомоги зазнав суттєвого впливу з боку реформування системи судоустрою, судочинства та інших суміжних правових інститутів, зокрема адвокатури, прокуратури, виконання судових рішень. Це пояснюється тісним взаємозв'язком усіх, без виключення, правових інститутів. Проведена реформа нерозривно пов'язана із діяльністю центрів з надання безкоштовної правової допомоги в рамках забезпечення доступу до правосуддя та захисту прав і законних інтересів громадян, іноземців, осіб без громадянства, біженці та ін..

Першоосновою запроваджені реформи став Указ Президента України Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки від 20.05.2015 р. № 276/2015, одним із напрямків якої є забезпечення доступності безоплатної правової допомоги. Забезпечення такого напрямку передбачається шляхом - спрощення доступу громадян до безоплатної правової допомоги через удосконалення стандартів якості надання безоплатної правової допомоги та їх дотримання; розширення можливості надання первинної та вторинної безоплатної правової допомоги у цивільних та адміністративних справах, у тому числі у регіонах, на більш високому рівні; забезпечення належного фінансування системи надання безоплатної правової допомоги як з державного бюджету, так і з приватних джерел [5].

Логічним продовженням започаткованої реформи стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 № 1401-VIII. Головною метою таких змін є необхідність, насамперед, утвердження незалежності судової влади, в т.ч. шляхом її деполітизації, посилення інструментів і механізмів відповідальності судової влади перед суспільством [4]. Наступним її етапом стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу

України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII [3], який охоплює значний спектр забезпечення права на безоплатну вторинну правову допомогу, зокрема вводить нові поняття «професійної правничої допомоги» та «малозначних справ», що суттєво впливає на діяльність центрів з надання вторинної правової допомоги. Введення так званого інституту «монополії адвоката» планується поступово. Спочатку виключно адвокатами здійснюється представництво інтересів у судах касаційної інстанції, з 1 січня 2018 р. монополія пошириться і на суди апеляційної інстанції, а з січня 2019 р. - на суди першої інстанції. Така ситуація може призвести до потреби центрів з надання безоплатної правової допомоги збільшити кількість укладених договорів з адвокатами, які включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, для надання такої допомоги на постійній основі, або для надання такої допомоги на тимчасовій основі (на підставі окремих договорів про надання послуг). З зазначеного випливають проблеми державного фінансування та забезпечення даного механізму.

Крім того, у зв'язку з нововведеннями у Цивільному процесуальному кодексі, а саме ст. 15 [6], з'являється поняття професійної правничої допомоги, зміст якої полягає в тому, що представництво в суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом. З одного боку, це наче ускладнює роботу Центрів з надання безоплатної правової допомоги у питаннях забезпечення прав визначеного кола осіб на вторинну безоплатну правову допомогу. Хоча, з іншого боку для забезпечення ефективного механізму представництва в судах введено категорію «малозначні справи». Так згідно зі змінами, внесеними у 2016 році Конституцію України доповнено статтею 131², яка передбачає, що для представництва в малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх або неповнолітніх осіб і осіб, визнаних судом недієздатними або дієздатність яких обмежена, представляти інтереси сторін у таких справах мають право особи, які досягай вісімнадцяти років і мають цивільну процесуальну дієздатність [1].

У зв'язку з цим, до цивільного процесуального законодавства введено поняття малозначні справи, зокрема ст. 19 ЦПК, передбачає, що це: справи, в яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [6].

Дещо за останні роки було змінено і категорії осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. Так, суб'єкти права на безоплатну вторинну правову допомогу визначені ст. 14 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» [2]. Загалом їх можна розділити на три групи: 1) особи, що мають право на всі види правових послуг; 2) особи, що мають право на захист та

складення процесуальних документів; 3) особи, що мають право на здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру.

Таким чином, інститут безоплатної правової допомоги є важливою гарантією держави перед людиною. Судова реформа, проведена в Україні здійснила свій значний вплив на реалізацію права на безоплатну вторинну правову допомогу, в тому числі й через введення професійної правничої допомоги, яка надається виключно адвокатами. Це здійснило значний вплив на діяльність Центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, які мають забезпечити доступність до правосуддя, особам, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. Подальших перспектив науково-теоретичного розгляду набувають питання удосконалення механізму надання безоплатної вторинної правової допомоги серед яких важливу роль відіграють такі показники як якість, швидкість та доступність.

Використана література

1. Конституція України від 28 червня 1996р.: за станом на 01.01.2018 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. с. 43.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 51. ст.577.
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного Судочинства України та інших законодавчих актів 03.10.2017 № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 48. ст.436.
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) від 02.06.2016 № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 28. ст.532.
5. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 40-41, 42. ст.492.

**СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ
СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ,
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ НОРМ
В СУДЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПО ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ ПРАВОСУДИЯ**

Бибило В.Н., доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры уголовного процесса и прокурорского
надзора Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

На осуществление правосудия воздействуют как нормативные, так и ненормативные регуляторы. Нормативное регулирование является орудием социального контроля над индивидуальным поведением и ему принадлежит определяющее влияние. Специфика ненормативной сферы регулирования деятельности судей заключается в том, что имеет значение их эмоционально-волевая сторона. Нормативное регулирование осуществляется с помощью разных видов социальных норм, среди которых особое место принадлежит правовым нормам. Однако наряду с ними реализуются идеологические, политические, эстетические, моральные и иные социальные нормы, являясь дополнительным компонентом к правовым нормам.

Как элементы общественного сознания, социальные нормы отображаются индивидуальным сознанием судьи и включаются в его сферу. Однако не все компоненты индивидуального сознания судьи могут получить адекватное выражение в его деятельности. Знание судьей правовых норм еще не означает реализации усвоенных им знаний при рассмотрении конкретного дела. На правоприменительном пути может возникнуть много препятствий, отсюда в сознании судьи формируется как бы два пласта знаний: один адекватно отражает общественное сознание, другой – с учетом возникших социальных помех.

При применении регулирующих правосудие норм большое значение имеет судебное усмотрение как определенная степень самостоятельности суда, ограниченная рамками законодательства. Объем судебного усмотрения может быть разным в зависимости от места и роли суда в обществе, характера конфликтов, подлежащих его юрисдикции, и социально-политической обстановки, сложившейся в государстве. Наряду с целесообразностью сохранения и даже расширения возможностей суда на свое собственное усмотрение, где это действительно необходимо из

соображений справедливости, необходимо ограничивать его применение, особенно в тех сферах, которые исчерпывающе охвачены нормами права.

Правовые нормы являются основным, фундаментальным регулятором правосудия и занимают особое место в системе других социальных регуляторов. Право в наибольшей мере вторгается в деятельность по осуществлению правосудия, упорядочивает поведение субъектов как носителей общественных отношений. Система норм права самая четкая, формальная в социальном регулировании. Безусловно, сами правовые нормы по степени их общности и значимости в регулятивных процессах неоднородны, но важно подчеркнуть, что их система образует каркас правосудия.

В сфере правосудия определенное место занимают этические нормы (нормы морали и нормы нравственности). Этика как наука (т. е. сфера общественного сознания) включает большой объем знаний об этих типах норм.

Моральное регулирование в сфере правосудия выполняет особую функцию: воздействует на поведение человека, его внутренние мотивы, обладая способностью проникать во все сферы общественных отношений. Моральные нормы складываются в сфере сознания и выражают типичные ситуации во взаимоотношениях людей. Они обеспечиваются общественным мнением и ориентируют на добровольное применение в качестве внутренних побуждений к совершению определенных социальных поступков или воздержанию от них.

Деятельность судей содержит в себе завершенный цикл воздействия морали и не ограничивается лишь ее поведенческим аспектом. Для проявления роли морали в поведении судьи необходимо, чтобы он эмпирическим или теоретическим путем усвоил ее нормы (когнитивный уровень). Причем это осмысление должно стать убеждением судьи, в котором выразилось бы его отношение к реальности (аксиологический уровень). Поведенческий уровень регулятивной функции морали в сфере правосудия проявляется более рельефно. Сама же весомость морали в деятельности судьи зависит от многих факторов, в том числе от его возраста и стажа практической работы. Анкетирование судей показало: если вопрос, подлежащий разрешению при рассмотрении уголовного дела, не урегулирован нормами права, то 37,2 % судей используют нормы морали, причем, чем старше по возрасту судья и чем больше стаж его практической работы, тем чаще он опирается на мораль.

При комплектовании судейского корпуса следует учитывать уровень морального сознания кандидата на должность судьи. В науке должны быть выработаны соответствующие критерии, позволяющие на практике определять уровень нравственности. Процесс выявления уровня морали человека представляет определенные трудности, тем более что имеет значение не столько моральное сознание индивида, сколько его реализация. Различие между судьями по степени моральности обусловлено, по крайней

мере, наличием у индивида двух параметров: сферы осознаваемого (качества социализации личности) и неосознаваемого (биологического, того, что дается человеку природой, с рождения и не подлежит изменению либо может быть преобразовано в незначительной мере).

Индивидуальное моральное сознание судьи формируется, во-первых, путем усвоения норм, установок общества, являясь при этом объектом воздействия социума в целом; во-вторых, судья становится носителем моральных ориентаций в зависимости от того, насколько им усвоены нормы общественного морального сознания; в-третьих, сам судья активно развивает свое моральное сознание в процессе осуществления правосудия. В связи с тем, что все эти компоненты взаимообусловлены и действуют одновременно, возникает проблема социализации и индивидуализации морального сознания судьи. Общество социализирует судью. Он усваивает социальные нормы, ценностные ориентации, действуя избирательно, исходя из своего индивидуального сознания, которое не просто воспринимает те или иные стороны общественного сознания, а реализует нормы, ставшие его убеждением. Состояние индивидуального морального сознания имеет важное значение, поскольку оно способно воздействовать на другие формы индивидуального сознания, например на правосознание, и в целом на индивидуальное сознание. Благодаря индивидуальному сознанию личность осмысливает социальную действительность и интерпретирует ее, что имеет основополагающее значение для формирования внутреннего убеждения судьи. Ведь при рассмотрении каждого дела требуется мобилизация индивидуального сознания, особенно при разрешении аналогичных дел, где также должны быть дифференцированы подходы в оценке обстоятельств, входящих в предмет доказывания.

Социальность морали при осуществлении правосудия проявляется через правовые нормы, применяемые судом. Если законодательство в государстве носит реакционный характер, то правосудие не может быть прогрессивнее уровня развития законодательства. Общечеловеческое в морали не компенсирует такого рода издержки, поэтому закон должен быть правовым. Ведь соблюдение правовых норм для суда является главным. Социальное происхождение судей и их социальный статус в обществе не должны отражаться на характере и содержании решений, выносимых судом.

Совершенствование нравственных качеств судьи связано не только с надлежащим использованием правовых норм, но и с утверждением общечеловеческого в его моральном сознании. Прогресс личности судьи, как и любого человека, заключается в развитии нравственности, одним из проявлений которой является углубление и усиление в его сознании и поведении чувства справедливости.

«Справедливость» как абстрактная категория этики, преломляясь через явления социальной действительности, трансформируется в социальную и предстает в виде действующей справедливости во всех реально существующих общественных отношениях. Приобретая юридическую

специфику в правовых нормах и судебных актах, она выступает и как моральное, и как правовое требование.

Нравственные отношения – это тот идеал, к которому должна стремиться личность. В судопроизводстве требовать такого стремления и рассчитывать на него можно только от должностных лиц, ведущих производство по делу. Однако и этих лиц нельзя уравнивать в нравственном отношении, поскольку любая личность побуждается к нравственной деятельности, находясь под влиянием различных духовных потребностей: интеллектуальных, эмоциональных, материальных, эстетических и др., поэтому не исключено, что одна и та же ситуация будет оценена ими по-разному даже при условии, если каждый из них будет действовать в рамках закона. Частично этим можно объяснить различия в судебной практике.

Идеологические нормы оказывают влияние на все сферы общественных отношений, общественное сознание, систему социальных норм. Другое дело, что в правовом государстве происходит борьба различных идеологических настроений, в отличие от тоталитарного государства, где господствующей является какая-то одна идеология, которая и лежит в основе всех социальных норм.

Идеологические нормы вырабатываются различными политическими институтами и партиями. Приобретая в реальности политический оттенок, они трансформируются в политические нормы.

Свойством правосудия является стремление быть политически нейтральным. Но абсолютизация этого свойства невозможна, хотя бы в силу того, что судьи при осуществлении правосудия должны подчиняться закону, которому всегда присуща политическая окраска, поскольку он принимается законодательной властью. Определенной гарантией независимости правосудия является, чтобы судьи не состояли в политических партиях. И все-таки судья не находится в условиях полной изоляции. Информация политического характера проникает в его сознание и при рассмотрении конкретных дел он не может избежать ее воздействия на ход и результаты разрешения дела, особенно, если участниками процесса являются лидеры либо представители политических партий, высшие должностные лица государства, политическая линия которых всегда выражена в их деятельности. В этом смысле при осуществлении правосудия остается место для реализации политических норм, значительная часть которых все-таки вращается в моральные и правовые нормы.

Крайности в выборе вида социального регулирования судебной деятельности нежелательны. Недостаточная регламентация порождает такое отрицательное последствие, как возможность произвола со стороны суда, чрезмерная – ведет к сдерживанию его инициативы в исследовании обстоятельств дела и может послужить причиной вынесения незаконного и необоснованного решения.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИРІШЕННІ ТРУДОВИХ СПОРІВ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Гресь Н.М., старший викладач кафедри приватного і соціального права Сумського національного аграрного університету (Україна)

Розвиток медіації - один із пріоритетних напрямів удосконалення існуючих механізмів вирішенні спорів і захисту порушених суб'єктивних прав у різних сферах суспільного життя, в тому числі трудових відносин. Питання про доцільність застосування медіації для врегулювання та вирішенні трудових спорів і перспективи її застосування є актуальним в умовах євроінтеграції України. Слід врахувати, що питанню примирних процедур присвячено ряд рекомендацій і рішень Ради Європи. Все це зумовлює необхідність дослідження законодавства зарубіжних країн про медіацію при вирішенні трудових спорів, особливості застосування, підходів до впровадження медіації з метою її інтеграції в судову систему України відповідно до європейських стандартів.

Сучасна медіація виникла й отримала активне застосування у США. Історично склалось, що вперше процедура медіації була застосована при вирішенні трудового спору. На початку ХХ ст. в американській промисловості визріла нова форма конфліктів у сфері трудових відносин: протистояння між утвореними профспілками і роботодавцями. Наслідком цього протистояння виникла загроза страйків, масових звільнень, тимчасового закриття підприємств, що могло призвести до економічної кризи. Влада США запропонували учасникам суперечок Міністерство праці як нейтрального посередника. У 1947 р. для виконання цього завдання був створений спеціальний державний орган - незалежне агентство уряду США - Федеральна служба США медіації та примирення (Federal Mediation Conciliation Service, FMCS), який діє і сьогодні. FMCS виконує місію запобігання або мінімізації впливу трудових спорів на економіку шляхом надання посередництва, примирення та добровільного арбітражу. Вперше було вжито термін «Mediation». Хоча ця форма ще не мала характеру самостійної процедури, проте вона заклала основу для подальшого розвитку інституту медіації. Сьогодні FMCS – впливове незалежне урядове агентство, центр врегулювання трудових спорів національного та регіональних рівнів.

Факторами, які сприяли розвитку медіації стали особливості цивільного процесу в США: неминучі значні витрати на оплату адвокатських послуг для кожної із сторін спору та затягнутість судового процесу. Поширенню медіації сприяв Федеральний Акт про альтернативне врегулювання спорів від 1998 р. (The Federal Alternative Dispute Resolution Act). Акт зобов'язав федеральні окружні суди прийняти місцеві правила, що до можливості альтернативного врегулювання спору, а також встановив, що суди повинні заохочувати і сприяти застосуванню АРС в кожному окрузі.

На початку XXI ст. у США вже існувала широка законодавча база для медіації, якою було врегульовано різноманітні моменти проведення даної процедури, а у 2001 р. був прийнятий Уніфікований закон США «Про медіацію» (The Uniform Mediation Act). Сьогодні в США активно працюють сотні організацій, що надають послуги медіації. У всіх без винятку штатах були засновані програми судової медіації, які передбачають різні її моделі - від добровільної до обов'язкової.

З кінця XX ст. медіація та інші процедури альтернативного вирішення спорів почали активно поширюватися в інших країнах. Країни прецедентного права, такі як Канада, Велика Британія, Австралія і Нова Зеландія швидко підхопили рух цей рух і створили у себе інститути альтернативного вирішення спорів, подібні до тих, які існують у США.

Зокрема, довід США в галузі альтернативного вирішення трудових спорів був запозичений Великобританією. Англійським аналогом Федеральної служби медіації і примирення є Служба консультації, примирення і арбітражу (Advisory, Conciliation and Arbitration Service, ACAS), створена на підставі Закону “Про забезпечення зайнятості” 1975 р. як самостійного органу, покликаного сприяти у врегулюванні індивідуальних і колективних суперечок за допомогою альтернативних методів, в тому числі медіації.

За загальним правилом будь-яка скарга, подана до Трудового суду, що є основним органом з розгляду трудових спорів в Англії, Уельсі і Шотландії), реєструється і автоматично направляється в ACAS. Після отримання копії скарги, медіатор, призначений Службою, звертається до учасників спору з пропозицією почати процедуру медіації. Якщо спір не може бути вирішений за допомогою примирної процедури, справа направляється назад до Трудового трибуналу [1, 485].

Великобританія не має єдиного законодавчого акту, який передбачає застосування медіації. Вона регулюється окремими частинами законодавства, формується під впливом судової практики. Але з проведенням в 1997 р. реформи в системі цивільної юрисдикції альтернативні способи вирішення спорів отримали правову основу, суди активніше почали сприяти їх застосуванню.

В країнах континентальної Європи медіація по трудових спорах застосовується значно рідше, ніж, наприклад, у Великій Британії та США. Багато в чому це обумовлено наявністю досить ефективної системи трудової юстиції. Запровадженню та розвитку медіації в європейську практику, сприяла Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради з певних аспектів медіації в цивільних і комерційних справах, затверджена у 2008 р., яка передбачає імплементацію норм у законодавство держав-членів. Значена Директива закріплює основні принципи проведення та запровадження процедури медіації в національне законодавство країн-членів ЄС. Медіація поступово імплантується в законодавство європейських держав.

Франція стала однією з перших європейських країн, яка запровадила медіацію на законодавчому рівні. Французьке трудове законодавство прямо передбачає застосування медіації при виникненні конфліктних ситуацій у відносинах, врегульованих Трудовим кодексом Франції. Останній містить статті, присвячені медіації.

Використання медіації у Німеччині здійснюється коштом впровадження судової медіації. Судова медіація, у тому числі в трудових спорах, досить поширена, за її проведення не стягується додаткова плата. При цьому обов'язки медіаторів виконують судді, що не беруть участь у даному процесі. Оскільки проведення судової медіації безкоштовно для сторін трудового спору, а послуги адвокатів в судовій медіації оплачуються згідно з державними тарифами, дана модель медіації є набагато вигіднішою для працівників, ніж позасудова медіація з залученням приватного медіатора [2, 36].

Практика вирішення трудових спорів у західних країнах наочно демонструє активне й успішне використання медіації, її високу результативність. Головною передумовою її запровадження є ініціативність сторін, залучення медіатора до вирішення спору, впевненість в більших можливостях медіації, розуміння, що традиційне судочинство не в змозі задовольнити потреби сторін спору в повному обсязі. Адже суд, вирішуючи трудовий спір розглядає тільки правові аспекти, не зважаючи на психологічні та інші фактори. Важливим чинником впливу на розвиток медіації є державна підтримка, законодавче забезпечення процедури проведення, фінансування, заохочення судом застосування медіації.

Медіація в кожній країні пройшла свій шлях розвитку, по різному знайшла правове закріплення. Трудова медіація, наділена специфічними ознаками, які відрізняють її від інших видів. Застосування медіації при вирішенні трудових спорів має різні рівні правової регламентації, суттєво різняться способами реалізації, відрізняється гнучкістю в кожній країні. Впровадження інституту медіації в національну сферу залежить від особливостей правосуддя, системи законодавства, культурних традицій держави, свідомого вибору способу її реалізації.

Використана література

1. Gregory D. L., Harary M. A Comparative Assessment of Labor and Employment Dispute Resolution in the United States and United Kingdom from 2006 through 2011. *John's L. Rev.* 2012. Т. 86. С.485–510.
2. Филипова И. А. Медиация в трудовых спорах: опыт США, Германии и Франции и возможности его использования при реформировании российского законодательства. *Адвокат.* 2015. С. 34-39.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ¹

Клочко А.М., кандидат юридичних наук., доцент,
завідувач кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Головним завданням кримінології є вивчення специфічних особистісних властивостей особи злочинця, що пояснюється природою злочину, який є актом свідомої людської діяльності і обумовлений психічними, внутрішньо моральними особливостями особи, яка його вчинює. Практика діяльності правоохоронних органів щодо розслідування злочинів у сфері банківської діяльності, особливо вчинюваних у співучасті свідчить про те, що досить складно за таких обставин надати юридичну оцінку тим чи іншим діям, враховуючи при цьому різні життєві обставини кожного із особи злочинця, що могли вплинути на вчинення ним злочину. Через зосередження на процесуальних аспектах доведення вини обвинуваченого, як судом, так і правоохоронними органами систематично ігноруються інші досить важливі аспекти вчиненого кримінального правопорушення. Така практика обумовлена зосередженням на основному завданні кримінального судочинства – встановлення особи, яка вчинила певне суспільно небезпечне діяння. У зв'язку з цим особа злочинця є центральним елементом кримінологічної характеристики злочину у сфері банківської діяльності. Обмежений обсяг знань щодо особистості злочинця, який вчинює злочини у сфері банківської діяльності несприятливо позначається на ефективності діяльності правоохоронних органів щодо запобігання цим видам кримінальних правопорушень.

В період розвитку радянської науки кримінології «вивчення особи» було пов'язане з виявленням її особистісних якостей та властивостей, поєднаних у групи, сукупність яких визнавалася «структурою особистості» [1, 62]. А особа злочинця визначалася «як сукупність соціальних і соціально-значимих властивостей, ознак, зв'язків та відносин, які характеризують особу, яка порушує кримінальний закон, у поєднанні з іншими (неособистісними) умовами та обставинами, які впливають на антигромадську поведінку [3, 2].

Ми вбачаємо під розумінням особи злочинця у сфері банківської діяльності – сукупність біологічних, психологічних, соціальних та моральних особливостей людини, що здійснили свій вплив на вчинення нею кримінально каранних діянь у сфері банківської діяльності. На думку М.С. Тація, якості, які складають кримінологічну характеристику особи

---

¹ Робота виконана в рамках проекту для молодих вчених 2017р.: «Удосконалення законодавства України щодо забезпечення безпеки сфери банківської діяльності в умовах євроінтеграції: економіко-правовий аспект» (№ держ. реєстрації: 0117 У 006531).

злочинця, можуть бути зведені в три окремі характеристики: соціально-демографічну, кримінально-правову, морально-психологічну [4, 1008]. Проте, окрім зазначених, для кримінологічної характеристики особи злочинця у сфері банківської діяльності важливого значення набувають ще й його економічні та інтелектуальні особливості.

З урахуванням високого рівня суспільної небезпечності злочинів у сфері банківської діяльності, масштабу їх нищівних збитків, що спричиняються суспільству і державі, можна стверджувати, що особистість злочинця у сфері банківської діяльності також характеризується значною суспільною небезпекою.

Особливу увагу в характеристиці особистості злочинця у сфері банківської діяльності привертає інтелектуальна складова, яка являє собою розумовий розвиток, обсяг знань та навичок, життєвий досвід, зміст і різноманітність інтересів цієї особи. Кримінально-правова оцінка злочинів у сфері банківської діяльності дозволяє стверджувати про їх високий інтелектуальний рівень. Маємо на увазі, що вчинення злочинів у сфері банківської діяльності з урахуванням сучасного рівня інформаційно-технологічного розвитку та інноваційних систем захисту, які впроваджені наразі у банківській системі, характеризується високим рівнем інтелектуальних здібностей осіб, які приймають участь у їх скоєнні. Однак, ці здібності, безсумнівно, могли би бути ефективно використані в суспільно-корисних цілях.

Окрім інтелектуальної складової, необхідно звернути увагу на соціальну складову характеристики особистості злочинця у сфері банківської діяльності, особливо щодо соціальних зв'язків. Такий підхід підтверджується практикою розслідування злочинів у сфері банківської діяльності. Зокрема, можна стверджувати, що дрібні розкрадання коштів, як правило, вчиняються однією особою. Натомість, коли мова йде про злочини у сфері банківської діяльності, вчинювані у великих розмірах, то зазвичай вони характеризуються спільним виконанням, зокрема у складі організованої злочинної групи або злочинної організації. Такі діяння, як правило, передбачають розподіл ролей, є злагодженими, добре підготовленими, характеризуються високим рівнем професіоналізму співучасників.

У теперішній час достеменні масштаби впливу організованої злочинності на життя суспільства повною мірою не досліджені. Однак, очевидним є те, що залучення значних фінансових коштів організованою злочинністю, застосування надсучасних технологій особами, які вчиняють кримінальні правопорушення в її складі у порівнянні з невисоким рівнем фінансування правоохоронних органів, майже унеможливило отримання достовірної інформації про показники організованої злочинності у сфері банківської діяльності. Про це свідчать дані Звіту Генеральної прокуратури України «Про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом» за 12 місяців 2018 року, за вказаний період проводилося 175 досудових розслідувань кримінальних правопорушень за статтями 209, 209¹ КК України,

з яких вчинених у сфері банківської діяльності – 4, а у складі організованих груп – 3 [2].

Таким чином, на підставі проведеного з'ясування окремих особливостей кримінологічної характеристики особи злочинця у сфері банківської діяльності, його визначено як високоінтелектуальну, корисливо-стійку особистість, з наявністю впливових соціальних зв'язків (зокрема, коли мова йде про злочини у сфері банківської діяльності, вчинювані у великих розмірах). Вважаємо, що з метою підвищення ефективності роботи правоохоронних органів відносно розслідування кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності, поряд з іншими складовими кримінологічної характеристики цих злочинів, важливе значення має дослідження особи злочинця. Ці знання не лише сприятимуть досягненню мети кримінального судочинства, але і дозволять впроваджувати дієві превентивні заходи спрямовані на забезпечення безпеки сфери банківської діяльності.

Використана література

1. Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве. Владивосток : Изд-во Дальневост. ун- та, 1970. 132 с.
2. Звіт генеральної Прокуратури України Про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом за 12 місяців 2018 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113652&libid=100820&c=edit&c=fo.
3. Кудрявцев В.Н., Кондрашков Н.Н., Лейкина Н.С. Личность преступника. М.: Юрид. лит., 1975. 272 с.
4. Тацій М.С. Кримінологічна характеристика особи агресивного злочинця. *Форум права*. № 1. 2011. С. 1008-1011. URL: FP_index.htm_2011_1_162.pdf.

ДО ПИТАННЯ ПРО СТРОКИ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ

Котвяковський Ю.О., кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри правосуддя Сумського
національного аграрного університету (Україна)

Новою редакцією Цивільного процесуального кодексу України детально врегульовано ряд питань пов'язаних із взаємодією третейського судочинства з компетентними державними судами.

Поряд з тим, серед новел ЦПК України спостерігається певні негативні прояви, що не сприяють забезпеченню рівності учасників третейського розгляду при зверненні їх до суду. Так, згідно ч. 2 ст. 483 ЦПК України заява про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду подається зацікавленою особою до апеляційного суду за місцем проведення третейського розгляду протягом трьох років з дня прийняття рішення третейським судом. Встановлений законом строк для подання відповідної заяви є досить тривалим, крім того, ч. 3 ст. 483 ЦПК України передбачено можливість його поновлення, якщо причини пропуску будуть визнані судом поважними.

Водночас, сторона не згодна з рішенням третейського суду, а також особа, яка не брала участі у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про її права та обов'язки, можуть, за наявності підстав визначених ч. 3 ст. 51 Закону України «Про третейські суди», подати заяву про скасування рішення третейського суду. Така заява, згідно ч. 5 ст. 454 ЦПК України, подається у дев'яностоденний строк з дня прийняття третейського рішення, а в разі подання її особами, які не брали участі у справі, якщо третейський суд вирішив питання про їхні права та обов'язки, - з дня, коли вони дізналися або могли дізнатися про прийняття оскаржуваного рішення. Заява подана після закінчення визначеного строку, згідно ч. 7 ст. 454 ЦПК України, повертається. Отже, на відміну від ЦПК України у попередній редакції, чинною редакцією не передбачено можливості поновлення строку на подання заяви про скасування рішення третейського суду.

Вказана позиція підтверджується висновком викладеним у постановах Верховного Суду від 04 червня 2018 року у справі № 795/489/18, а також від 23 липня 2018 року у справі № 796/54/2018, згідно з яким, строк, передбачений пунктом 1 частиною п'ятою статті 454 ЦПК України, є преклюзивним (припиняючим), поновленню не підлягає, тобто його закінчення є безумовною підставою для повернення поданої заяви [7, 8]. Вказаний висновок, відповідно до ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», підлягає врахуванню іншими судами при застосуванні відповідної норми.

Таким чином, заява про скасування рішення третейського суду подана після закінчення дев'яностоденного строку повинна повертатись судами незалежно від причин його пропуску.

Аналогічний підхід реалізовано у ч. 3 ст. 34 Типового закону ЮНСІТРАЛ щодо міжнародного торговельного арбітражу [9]. Водночас ч. 3 ст. 346 Господарського процесуального кодексу України, який більшою мірою врегульовує порядок вирішення саме комерційних спорів, передбачено можливість поновлення пропущеного строку на подання заяви про скасування рішення третейського суду, якщо суд визнає причини його пропуску поважними.

Разом з тим, аналіз судової практики у сфері цивільного судочинства, дозволяє зробити висновок про наявність значної кількості випадків розгляду третейським судом справи без належного повідомлення відповідача, внаслідок чого він може дізнатись про постановлене рішення після закінчення строку на його оскарження. Так, звертаючись Дніпровського районного суду м. Києва із заявою про скасування рішення Постійно діючого третейського суду при Асоціації українських банків по справі № 257/15 від 23 березня 2015 року, заявниця просила поновити строк для звернення до суду у зв'язку з тим, що вона дізналась про рішення у грудні 2016 року, а текст рішення був отриманий її представником лише 20.12.2016 року. Ухвалою вказаного суду від 11 грудня 2017 року у справі № 755/274/17 причини пропуску строку було визнано поважними та поновлено строк для звернення із заявою про скасування рішення третейського суду [3]. У заяві від 12 грудня 2017 року про скасування рішення Постійно діючого Третейського суду при Асоціації «Дніпровський Банківський Союз» від 30 вересня 2014 року поданій до Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська заявник аргументував причини пропуску строку тим, що жодних листів, повісток, а також копії позовної заяви не отримував, а про існування оскаржуваного рішення третейського суду йому стало відомо 10 листопада 2017 року. Ухвалою від 18 травня 2018 року у справі № 200/21828/17 суд погодився з доводами заявника та визнав строк не пропущеним [2].

Подібні висновки містяться також в ухвалях Новозаводського районного суду міста Чернігова від 04 квітня 2017 року у справі №751/764/17 [5], Дніпровського районного суду міста Києва від 04 липня 2017 р. у справі № 755/3066/17 [4], постанові Апеляційного суду міста Києва від 11 січня 2018 року у справі № 755/10289/16-ц [6] та ряді інших.

У деяких випадках неналежне повідомлення відповідача про третейський розгляд пов'язане з неповідомленням ним про зміну місця проживання чи місцезнаходження третейському суду. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 52 Регламенту третейського суду при Асоціації українських банків документи третейського розгляду та інші письмові матеріали «вважаються такими, що отримані в день доставки, навіть якщо на цей час одержувач за цією адресою

не знаходиться чи не проживає, а про зміну своєї адреси ним не було повідомлено іншу сторону належним чином» [9].

Однак, як свідчить судова практика, досить часто третейські суди ігнорують обов'язок належного повідомлення відповідача про третейський розгляд та прийняте рішення, навіть за наявної можливості для такого повідомлення. Причинами пропуску строку на оскарження рішення третейського суду також можуть бути важка хвороба, тривале відрядження тощо. Таким чином, позбавлення зацікавленої сторони права на звернення з клопотанням про поновлення строку для оскарження рішення третейського суду фактично позбавляє її можливості реалізації гарантованого ст. 55 Конституції України права на судовий захист.

У зв'язку з викладеним вважаємо доцільним внести зміни до ч. 7 ст. 454 ЦПК України та викласти її у наступній редакції: «Заява, подана після закінчення строку, встановленого частинами п'ятою або шостою цієї статті, повертається. Суд за клопотанням заявника може поновити пропущений строк для звернення з заявою про скасування рішення третейського суду, якщо визнає причини його пропуску поважними».

Реалізація такого підходу, на нашу думку, забезпечить додаткові гарантії захисту прав та законних інтересів учасників третейського розгляду.

Використана література

1. Типовий закон ЮНСІТРАЛ щодо міжнародного торговельного арбітражу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_879 (дата звернення: 29.01.2019)
2. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 18 травня 2018 р., справа № 200/21828/17 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74975321> (дата звернення: 29.01.2019)
3. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 11 грудня 2017 р., справа № 755/274/17 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71400294> (дата звернення: 29.01.2019)
4. Ухвала Дніпровського районного суду міста Києва від 04 липня 2017 р., справа № 755/3066/17 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67608797> (дата звернення: 29.01.2019)
5. Ухвала Новозаводського районного суду міста Чернігова від 04 квітня 2017 р., справа №751/764/17 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65877883> (дата звернення: 29.01.2019)
6. Постанова Апеляційного суду міста Києва від 11 січня 2018 р., справа № 755/10289/16-ц URL: [<http://reyestr.court.gov.ua/Review/71534639>] (дата звернення: 29.01.2019)
7. Постанова Верховного Суду від 04 червня 2018 р., справа № 795/489/18 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74475658> (дата звернення: 29.01.2019)

8. Постанова Верховного Суду від 23 липня 2018 р., справа № 796/54/2018
URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75690754> (дата звернення: 29.01.2019)

9. Регламент Постійно діючого третейського суду при Асоціації українських банків. URL: http://tretsud.aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=10&Itemid=11 (дата звернення: 29.01.2019).

ПОДАННЯ ПОЗОВУ ЯК ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП СУДОВОГО ДОКАЗУВАННЯ

Курило М.П., доктор юридичних наук, професор,
перший проректор Сумського національного
аграрного університету (Україна)

Доказування є ключовим елементом будь-якого судового процесу, оскільки сприяє встановленню істини у справі та реалізації визначених процесуальним законодавством завдань судочинства. Саме з цих міркувань ми розглядаємо доказування міжгалузевий інститут, який існує у межах всіх процесуальних галузей права [3, 176].

Варто відзначити, що цивільне, адміністративне та господарське судочинство ґрунтуються на принципах змагальності та диспозитивності, які визначають спрямування процесуальної активності учасників судового розгляду в напрямку доведення перед судом істинності власної позиції.

Як вказує А.С. Штефан у процесуальній науці сформувалось декілька різних підходів до визначення поняття доказування:

- 1) як процесуальної діяльності суду та осіб, які беруть участь у справі;
- 2) як процесуальної діяльності осіб, які беруть участь у справі;
- 3) як різновиду судового пізнання, що включає як опосередковане, так і безпосереднє отримання знань про факти дійсності [5, 123].

Нами також висловлювалась думка, в частині визначення поняття доказування, як комплексу процесуальних дій усіх учасників судового процесу, який передбачений процесуальним законодавством з метою відтворення історії виникнення, розвитку та закінчення тих чи інших дій чи подій, учасниками яких були сторони [3, 173].

Таким чином, незважаючи на наявність різних підходів до розуміння поняття доказування, беззаперечним є факт першочергової активності сторін у цьому процесі.

Ініціатором судового розгляду спору в процесуальних галузях цивілістичного спрямування завжди виступає позивач або особа, яка діє від його імені. Звертаючись до суду позивач, згідно пп. 4, 5, 8 ч. 3 ст. 175 ЦПК України, у позовній заяві викладає зміст власних позовних вимог, обставини, якими такі вимоги обґрунтовуються та зазначає докази, що підтверджують

вказані обставини. Крім того, у заяві повинен міститись перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви; зазначення доказів, які не можуть бути подані разом із позовною заявою у разі їх наявності. Вказані вимоги до позовної заяви містяться також у ст. 160 КАС України та ст. 162 ГПК України.

Диспозитивність судочинства обумовлює право особи на подання чи неподання позову. В той же час, у разі його подання, закон зобов'язує позивача надати докази разом з поданням позовної заяви (ч. 2 ст. 83 ЦПК, ч. 2 ст. 79 КАС, ч. 2 ст. 80 ГПК України).

Отже, позивачем ще до заявлення позову вчиняється ряд дій, спрямованих на збір та систематизацію всього фактичного матеріалу, який у подальшому складатиме основу для обґрунтування його вимог. З цією метою позивачем чи його представником збираються наявні матеріали, а також встановлюється перелік матеріалів, які можуть підтвердити відповідні вимоги, але з певних причин відсутні у позивача. Щодо відсутніх матеріалів вживаються заходи спрямовані на їх отримання, зокрема направляються запити, листи до компетентних органів тощо. За наявності об'єктивних причин, з яких докази не можуть бути подані разом з позовною заявою, згідно ч. 4 ст. 83 ЦПК, ч. 4 ст. 79 КАС та ч. 4 ст. 80 ГПК України, позивач повинен вказати у позовній заяві на доказ, який не може бути поданий та причини його ненадання, а також докази здійснення всіх залежних і можливих від позивача дій спрямованих на отримання відповідного доказу.

Таким чином, процесуальний закон зобов'язує позивача не лише вказати на неможливість подання доказу, а також довести, що всі необхідні дії для отримання доказу позивачем вживались. Такі обставини можуть підтверджуватись відповіддю компетентних органів у якій міститься відмова у наданні певної інформації, документів і т.д. Невиконання вказаних вимог позбавляє позивача права на подання такого доказу в майбутньому оскільки, відповідно до ч. 8 ст. 83 ЦПК України, докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються. Аналогічні положення містять ч. 8 ст. 79 КАС та ч. 8 ст. 80 ГПК України. В подальшому це може призвести до негативного для позивача судового рішення.

Поряд з тим, виконання вказаних вимог дозволяє позивачу отримати сприяння суду в отриманні необхідних доказів. Так, згідно ч. 1 ст. 84 ЦПК, ч. 1 ст. 80 КАС та ч. 1 ст. 81 ГПК України, позивач у разі неможливості самотійно надати докази, вправі разом з поданням позовної заяви подати клопотання про їх витребування судом.

Сприяння суду в формуванні доказової бази позивачем знаходить також у реалізації механізму забезпечення доказів. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 116 ЦПК, ч. 1 ст. 114 КАС, ч. 1 ст. 110 ГПК України, суд за заявою учасника справи, або особи, яка може набути статусу позивача, має забезпечити докази, якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений або збирання або подання відповідних доказів стане згодом

неможливим чи утрудненим. Обов'язком позивача, у разі подання такої заяви, крім іншого, є обґрунтування необхідності забезпечення доказів.

Згідно п. 6 ч. 3 ст. 175 ЦПК, п. 6 ч. 5 ст. 160 КАС, п. 6 ч. 3 ст. 162 ГПК у позовній заяві повинні також міститись відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися, в тому числі, якщо законом визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Саме тому, важливою частиною діяльності позивача при підготовці до подання позову є вжиття заходів досудового врегулювання спору, у разі якщо такі заходи є обов'язковими згідно із законом, та відображення інформації про такі заходи та їх результати у позовній заяві. Викладена у позовній заяві інформація повинна підтверджуватись документами, що додаються до неї (відповідь на претензію, відомості про вжиття заходів медіації тощо).

Складність в цій частині може викликати відсутність встановленого законом переліку спорів, для вирішення яких, обов'язковим є вжиття заходів досудового врегулювання. Разом з тим, якщо до позовної заяви не додано доказів вжиття таких заходів, у випадках, коли вони є обов'язковими згідно із законом, заява повертається судом на підставі п. 7 ч. 4 ст. 185 ЦПК, п. 4 ч. 4 ст. 169 КАС чи п. 6 ч. 5 ст. 174 ГПК України.

Отже, на стадії підготовки позовної заяви позивач повинен детально з'ясувати законодавчо встановлену необхідність проведення заходів досудового врегулювання спору та, у разі необхідності, вжити відповідних заходів.

Доказова активність позивача, на стадії подання позову, знаходить також прояв у наданні відповіді на відзив наданий відповідачем на його позовну заяву. Згідно ч. 1 ст. 179 ЦПК, ч. 1 ст. 163 КАС та ч. 1 ст. 166 ГПК України у відповіді на відзив позивач викладає свої пояснення, міркування і аргументи щодо наведених відповідачем у відзиві заперечень і мотиви їх визнання або відхилення. Обов'язковим при наданні відзиву є посилання позивачем на докази, що підтверджують його аргументи та мотиви відхилення заперечень відповідача. Такі докази приєднуються до відзиву, якщо вони не були подані з позовною заявою.

Таким чином, стадія звернення до суду з позовом передбачає вчинення позивачем комплексу дій спрямованих на формування доказової бази майбутнього судового розгляду справи, що, в свою чергу, дає підстави для визнання її початковим етапом судового доказування. Такий висновок, на нашу думку, є справедливим для всіх видів судочинства цивільного спрямування.

Використана література:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017, № 48, ст.436.

2. Кодекс адміністративного судочинства України. (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017). *Відомості Верховної Ради України*. 2017, № 48, ст.436., 2017, № 48, ст.436

3. Курило М. П. Цивільне процесуальне право України та уніфікація на його основі інших процесуальних галузей права: теорія і практика: монографія. Суми: Сум. нац. аграр. ун-т, 2013. 401 с.

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004р. (у редакції від 03.10.2017 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017, № 48, ст.436.

5. Штефан А. С. Поняття судового доказування у цивільному процесі. *Часопис Академії адвокатури України*. №1(26). Том 8. 2015. С. 64-72.

ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ НАРАДЧОЇ КІМНАТИ

Лисенко О.С., старший лейтенант поліції,
оперуповноважений сектору кримінальної поліції
Білопільського ВП ГУНП в Сумській області
(Україна)

Ухвалення судових рішень є однією із найскладніших і найвідповідальніших процесуально-правових робіт суддів, оскільки така робота потребує точної кваліфікації цивільних правовідносин, правильної оцінки доказів, розумного аналізу фактів та обставин, а також хорошої орфографічно-стилістичної підготовки.

Разом з тим не останнє місце в цьому списку відводиться і місцю в якому перебуває суддя під час ухвалення судових рішень. Таке місце повинно бути таким де б увага суддів не розпорошувалась на телефонні розмови, відвідувачів чи колег по роботі, суддя не відволікався на розмови чи підпис документів тощо. Сьогодні таке місце називається нарадою кімнатою суддів. Саме в цій кімнаті суддя чи колегія суддів усамітнюється і в тиші, і покої викладає юридично значимі факти і їх докази по відношенню до предмету спору на папері, зміст якого в подальшому проголошується прилюдно і з цього часу рішення набувало статусу офіційного документа.

Разом з тим історія свідчить, що такий порядок щодо місця ухвалення судового рішення був не завжди.

Так за часів дії легісаційного так формулярного судових процесів в Античному Римі «рішення повідомлялось стор онам усно в той же день, коли спір був завершеним» [1, 345]. Тобто місцем ухвалення такого рішення було місце його проголошення.

Не дивлячись на повагу до суду, яка існувала в Древньому Римі, така процедура ухвалення судових рішень мала ускладнення на стадії його виконання, оскільки усні рішення суду часто інтерпретувались кожною із

сторін в той чи інший бік. Це було явним недоліком в правосудді того часу, бо позивач при наявності спору під час його виконання вже не міг заявити новий позов відносно тієї ж речі, того ж боржника і з тих же підстав.

Таку недоречність було усунуто у період дії екстраординарного процесу, який не дивлячись на таємність судочинства, здійснювався письмово. Таким чином всі судові рішення, як і інші процесуальні документи, наприклад: протоколи судових засідань, постановлялись письмово. При цьому всі судові рішення, які складались суддею, підлягали обов'язковому їх оголошенню [2, 354].

В той же час за дії Законів Хаммурапі, царя Вавілона, суддя повинен не лише ухвалити своє рішення, але і « виготовити документ з печаткою» [3, 10].

Таким чином судові рішення того часу ухвалювались письмово із засвідченням їх печаткою, яка зберігалась в приміщенні суду. Отже місцем ухвалення судового рішення було приміщення суду в якому така справа розглядалася.

Так поступово напрацьовувався процесуально-правовий звичай і щодо місця розгляду судових справ, ухвалення судових рішень в письмовій формі із засвідченням печаткою суду та прилюдним його проголошенням.

В Російській імперії часів середньовіччя було прийнято Соборне уложення 1649 року. За цим уложенням місцем ухвалення судових вироків (так тоді називали судові рішення) були судові прикази, тобто приміщення в яких проводились судові засідання і ухвалювались судові рішення. При цьому судові рішення підлягали проголошенню.

Після такого проголошення «судьям после суда своим вымыслом в судном деле никому по дружбе или по недружбе сверх того ... ничего не прибавлять ни убавлять». Таким чином суддя ухваливши і проголосивши судові рішення в приміщенні «приказу» вже не міг його змінити. В той же час нам потрібно звернути увагу на механізм, щодо ухвалення «вироків», який процесуально здійснювався у дві самостійні стадії. Між цими стадіями іноді дійсно був значний проміжок в часі. Це обумовлювалося тим, що піддячий повинен був «набело переписать черновой судный список» (тобто протокол судового засідання), а дяк завірить його, і лише після цього «вирок» ухвалювався суддями по «беловому экземпляру судного списка» (ст. 22 Соборного уложення (1649р.)) [4].

Таким чином суд в епоху середньовіччя ухвалював «вироки» не відразу, а лише після виготовлення протоколів судового засідання, оскільки рішення повинно ґрунтуватись на доказах, які були предметом судового дослідження. Місцем ухвалення такого вироку було приміщення «судового приказу».

В 1864 році в Російській імперії, куди входила і правобережна Україна, було проведено судово-правову реформу у зв'язку з чим було прийнято Статут цивільного судочинства (СЦС).

Це був один із найкращих процесуальних кодексів Європи. Відповідно до ст. 696 СЦС «за выслушанием сторонъ, судъ удаляется для совещанія въ

особую комнату». Таким чином по-перше на законному рівні вперш було зазначено, що після розгляду цивільної справи судді видаляються для наради. По-друге зміст такої наради зводився до того, що «спори какъ относительно постановки вопросовъ, такъ и относительно ответовъ на оныя, разрешаются по большинству голосовъ» (ст.696 СЦС) в «особой комнате». Всі питання щодо суджень «производятся всегда секретно ..., куда съ этою іменно целью и удаляются судьи по окончанія словестных прений» (ст. 696 СЦС) [5]. Таким чином вже в кінці ХІХ століття як юристи-практики так і законодавці на основі історичного досвіду прийшли до висновку про необхідність нормативного урегулювання питань щодо місця ухвалення судових рішень, та тих питань, які повинні вирішуватись в таких «особых комнатах».

Саме таке формулювання, щодо «особых комнат» було сприйнято і ЦПК УРСР 1924 та 1929 років. Так ч. 2 ст. 195 ЦПК УРСР 1929 року зазначала «При ухваленні рішення в особливій кімнаті (нарадчій) ніхто не має права бути присутнім, крім складу суду в даній справі». При цьому рішення, які приймають судді в цій особливій (нарадчій) кімнаті «ухвалюються більшістю голосів. Ніхто з суддів не має права утримуватися від подачі свого голосу. Кожен суддя може додати до справи свою окрему думку» [6].

В той же час Основи цивільного судочинства Союзу РСР і союзних республік від 1961 року зазначали: «Після судових дебатів... суд видаляється до нарадчої кімнати для ухвалення рішення» (ч.3 ст. 34 Основ). При цьому саме в нарадчій кімнаті «суд обґрунтовує рішення ... на тих доказах, які були досліджені в судовому засіданні». Даючи роз'яснення щодо застосування даних положень, які були закріплені в ЦПК УРСР 1963 року Пленум Верховного Суду УРСР в своїй постанові № 11 від 29 грудня 1976р. «Про судові рішення» в п.10 зазначав: «Рішення суду може бути постановлено тільки суддями які входили до складу суду в даній справ, при суворому додержанні таємниці нарадчої кімнати» [7,132].

Сьогодні Цивільний процесуальний кодекс України ще більш детально закріплює порядок закінчення розгляду справи і виходу суду до нарадчої кімнати. Так ч. 1 ст.259 ЦПК України зазначає: «Суди ухвалюють рішення, постанови ... негайно після закінчення судового розгляду».

Таким чином після закінчення розгляду справи законом не передбачаються ні перерви в судовому засіданні, ні відкладення справи. Суд відразу зобов'язаний видалитись до нарадчої кімнати. Така імперативність закону пов'язана з тим, щоб суд міг під впливом судових дебатів, досліджених доказів на основі свого внутрішнього переконання ухвалити законне і справедливе судові рішення.

Використана література

1. Иво Пухан, Мирьяна Поленак-Акимовская Римское право (базовый учебник) М. Зерцало, 2003. с. 345.
2. Иво Пухан, Мирьяна Поленак-Акимовская Римское право (базовый учебник) М. Зерцало, 2003. с. 354.

3. Законы Хаммурапи, царя Вавилона/ Хрестоматия по всеобщей истории государства и права. Учебн. пособ. под ред. проф. З.М. Черниловский М.: фирма Гардарика. 1996.с.10.
4. Соборное уложение 1649 года текст подготовлен Л.И. Ивиной. Л.: Издательство «Наука» 1987. с. 4.
5. Сводъ Законовъ Российской империи Т.Х ч. 1-я, Уставъ гражданского судопроизводства. Изд. 1900. ст. 696.
6. Цивільний процесуальний кодекс УРСР 1929 р. К.: вид. «Політична література» 1928.
7. Основы гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик 1961г. М.: Юрид. лит. 1987г. с. 347.
8. Постанови Пленуму Верховного Суду УРСР № 11 від 29 грудня 1976р. «Про судові рішення» Збірн. Постанов Пленуму Верховного Суду УРСР К.: вид. «Політична література» 1985. с. 128.

КОНСУЛЬСКИЕ КОНВЕНЦИИ VS УПК РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ: ПРАВО НА КОНСУЛЬСКУЮ ПОМОЩЬ

Самарин В. И., кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры уголовного процесса и прокурорского надзора
Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

Упрощение пересечения государственных границ закономерно ведет к увеличению числа иностранных граждан, посещающих Республику Беларусь. Нередко такие лица могут преступить закон государства пребывания и в этом случае им потребуется консульская помощь. Однако Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь (далее – УПК) не упоминает консульские конвенции среди международных договоров, которые могут применяться при расследовании, рассмотрении и разрешении уголовных дел. Не всегда об этих международных договорах упоминают процессуалисты Беларуси и Украины [1, 5-7; 2, 30-33; 3, 12, 13, 47].

Проанализировав нормы УПК, можно установить, что законодатель допускает применение в ходе производства по уголовному делу лишь отдельных международных договоров Республики Беларусь:

- а) определяющих права и свободы человека и гражданина (ч. 4 ст. 1);
  - б) содержащих нормы об оказании международной правовой помощи по уголовным делам (ч. 5 ст. 1);
  - в) регулирующих гражданское судопроизводство (ч. 4 ст. 148 в связи со ст. 543 Гражданского процессуального кодекса Республики Беларусь).
- Учитывая, что исключительно УПК, основываясь на Конституции Республики Беларусь, устанавливает порядок деятельности органов, ведущих

уголовный процесс, а также права и обязанности участников уголовного процесса, иные международные договоры Республики Беларусь, а следовательно и консульские конвенции *de jure* не должны применяться указанными органами, так как такие конвенции нельзя назвать определяющими права и свободы человека и гражданина [4] либо содержащими нормы об оказании международной правовой помощи по уголовным делам. Консульские конвенции являются соглашениями между государствами, содержащими нормы консульского права, определяющими порядок учреждения консульских представительств, назначения и отзыва, круг деятельности, права, привилегии и иммунитеты консульских должностных лиц и консульских служащих [5], а соответственно предоставляют права и наделяют обязанностями стороны их заключившие (государства). Именно они зачастую определяют особенности процессуального статуса иностранцев в уголовном процессе [6, 23-24].

Проанализировав положения Венской конвенции о консульских сношениях 1963 г. (далее – Венская конвенция), можно выделить следующие нормы, применимые к уголовно-процессуальным отношениям:

- обязанность безотлагательного уведомления компетентными органами консульского учреждения о том, что в пределах его консульского округа какой-либо гражданин этого государства арестован, заключен в тюрьму или взят под стражу в ожидании судебного разбирательства, или же задержан в каком-либо ином порядке, *если этот гражданин этого потребует*, с обязательным безотлагательным сообщением такому лицу об этом праве (п. b ч. 1 ст. 36);

- возможность выступать консульскому должностному лицу в качестве представителя гражданина представляемого государства в судах и иных органах в определенных случаях (п. i ст. 5);

- передача консульским должностным лицом судебных и несудебных документов или исполнение судебных поручений или же поручений по снятию показаний для судов представляемого государства (п. j ст. 5);

- свидетельский иммунитет в определенных случаях (ст. 44);

- неприкосновенность консульских помещений (ч. 2 ст. 31), официальной корреспонденции консульского учреждения (ч. 2 ст. 35), консульского архива (ст. 33, 61);

- недопустимость ареста или задержания консульского курьера (ч. 5 ст. 35);

- личная неприкосновенность консульских должностных лиц (ст. 41).

Схожие нормы прослеживаются в заключенных Республикой Беларусь в развитии Венской конвенции двухсторонних консульских конвенциях. Однако последние могут содержать и специальные нормы, которые должностные лица органов, ведущих уголовный процесс, должны учитывать.

При анализе уголовно-процессуальных норм в консульских конвенциях необходимо остановиться прежде всего на праве иностранного гражданина на консульскую помощь и уведомлении об этом праве, так как оно нередко

нарушается, что может вести к нарушению права на справедливое судебное разбирательство, а соответственно указывается как правовое основание при обжаловании приговоров в национальных судах либо их нарушение является предметом рассмотрения в Международном Суде ООН.

В этом контексте следует сопоставить нормы ст. 115, 125, 126, 512 УПК Беларуси, содержащие обязанность должностных лиц органов, ведущих уголовный процесс, по уведомлению консульского учреждения о задержании, применении мер пресечения в виде домашнего ареста либо заключения под стражу в отношении иностранного гражданина, с положениями Венской конвенции. УПК Беларуси, в отличие от консульских конвенций, умалчивает о необходимости безотлагательно сообщить задержанному (заключенному под стражу) гражданину иностранного государства о праве требовать уведомления консульского учреждения государства гражданства. Тот факт, что иностранный гражданин не требует проинформировать о задержании (аресте) свое консульское учреждение, не только не позволяет установить факт соблюдения обязательства по уведомлению о правах, которое возложено на задерживающее (арестовавшее) государство, но также может быть объяснено в некоторых случаях именно тем, что лицо не было проинформировано о его правах из ст. 36 Венской конвенции [7].

Как видим, наличие уже таких отличий требует допущения применения норм консульских конвенций в ходе уголовного процесса.

В литературе и судебной практике иностранных государств ведется полемика о признании субъективного права на консульскую помощь из нормы ст. 36 Венской конвенции [8, 571]. Международный Суд ООН в решении по делу ФРГ против США (дело *LeGrand*) указал, что Венская конвенция предоставляет субъективное право иностранным гражданам, задержанным в течение длительного периода времени или приговоренным к суровым наказаниям, без промедления быть уведомленными о своем праве общаться с их консульствами [9]. Позже было отмечено, что в каждом случае необходимо рассмотреть действительно ли неуведомленному лицу тем самым был причинен процессуальный вред (пострадали его права) в ходе дальнейшего разбирательства [10]. Немецкие суды полагают, что п. б ч. 1 ст. 36 Венской конвенции «создает право обвиняемого, устанавливающее его процессуальный статус» [11], что приводит к дискуссии в литературе [12, 20]. При таком подходе исследуемые нормы Венской конвенции могут применяться в уголовном процессе Республики Беларусь наравне с УПК на основании ч. 4 ст. 1 УПК Беларуси. Однако указанная позиция все еще не является общепризнанной. Такой вывод можно сделать и из буквального прочтения двухсторонних консульских конвенций, заключенных Беларусью.

При задержании (заключении под стражу) иностранного гражданина он находится в менее выгодном положении, нежели гражданин, из-за незнания системы уголовной юстиции, национальных обычаев [8, 605]. Консульская помощь может уравновесить его положение с гражданином государства

задержания. Вопрос о допустимости применения консульских конвенций в уголовном процессе важен с точки зрения возможности признания неуведомления гражданина иностранного государства о праве на сообщение о его задержании (заключении под стражу) консульскому учреждению для реализации права на консульскую помощь существенным нарушением уголовно-процессуального закона в смысле ч. 1 ст. 391 УПК. А уже, исходя из представленных обоснований, суд апелляционной инстанции должен решать помешало ли суду такое нарушение всесторонне, полно и объективно исследовать обстоятельства уголовного дела и повлияло ли или могло повлиять оно на постановление законного и обоснованного приговора.

Таким образом, установлено, что УПК *de jure* не позволяет применять консульские конвенции в ходе производства по материалам и уголовным делам. Однако в данных конвенциях содержатся уголовно-процессуально релевантные нормы, в т.ч. о консульской помощи подозреваемому (обвиняемому) и необходимости уведомления о праве на такую помощь. Необходимо строго соблюдать нормы консульских конвенций об уведомлении граждан иностранных государств о праве на консульскую помощь. В противном случае вышестоящим судам важно изучить представленные сторонами обоснования для решения вопроса о том, не помешало ли суду нарушение соответствующей нормы консульской конвенции всесторонне, полно и объективно исследовать обстоятельства уголовного дела и не повлияло ли или могло ли повлиять оно на постановление законного и обоснованного приговора.

Литература

1. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Беларусь / Н.И. Андрейчик [и др.] ; под науч. ред. М.А. Шостака. Минск: Акад. МВД, 2014. 1230 с.
2. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.
3. Уголовный процессуальный кодекс Украины: науч.-практ. комментарий / отв. ред. С.В. Кивалов, С.Н. Мищенко, В.Ю. Захарченко. Харьков : Одиссей, 2013. 1184 с.
4. Самарин, В.И. Признаки международных договоров, определяющих права и свободы человека и гражданина, в смысле статьи 1 УПК Беларуси. *Юридическая наука и практика: наследие, состояние и перспективы развития*: сб. науч. ст. : в 2-х ч., Ч. 2 / ГрГУ им. Я. Купалы ; редкол.: С.Е. Чебуранова (гл. ред.) [и др.]. Гродно: ГрГУ им. Я. Купалы, 2018. С. 92-96.
5. Фисенко, В.Н. Консульские конвенции // Белорусская юридическая энциклопедия: В 4 т. Т. 2.– Минск: ГИУСТ БГУ, 2009. С. 103.
6. Филиппова, Т.Ю. Особенности применения российского уголовно-процессуального законодательства в отношении иностранных граждан. М.: Юрлитинформ, 2016. 188 с.

7. Case concerning Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo): Judgment of the International Court of Justice, 30 November 2010. International Court of Justice. URL: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/103/103-20101130-JUD-01-00-EN.pdf>. Date of access: 10.04.2019.
8. Kadish, M.J. Article 36 of the Vienna Convention on Consular Relations: A Search for the Right to Consul. *Michigan Journal of International Law*. 1997. Vol. 18. Is. 4. P. 565-613.
9. Lagrand case (Germany v. USA): Judgment of the International Court of Justice, 27 June 2001. International Court of Justice. URL: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/104/104-20010627-JUD-01-00-EN.pdf>. Date of access: 10.04.2019.
10. Case concerning Avena and other Mexican nationals (Mexico v. USA): Judgment of the International Court of Justice, 31 March 2004. International Court of Justice. URL: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/128/128-20040331-JUD-01-00-EN.pdf>. Date of access: 10.04.2019.
11. In dem Verfahren über die Verfassungsbeschwerde 5. November 2013, 2 BvR 1579/11. Bundesverfassungsgericht. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2013/11/rk20131105_2bvr157911.html. Date of access: 10.04.2019.
12. Heger, M. Strafprozessrecht. Stuttgart : Kohlhammer, 2013. 188 S.

МОВА СУДОВИХ АКТІВ

Шестакова С.О., кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
та українознавства Сумського національного
аграрного університету (Україна)

Судова система України, подолавши складний шлях становлення і розвитку, виявила, крім багатьох проблем, пов'язаних із посиленням судової влади, і необхідність забезпечення ясності й доступності мови правосуддя. Це повинно досягатися не тільки через застосування організаційних заходів, але й через грамотний і доступний виклад судових актів, що постановляються.

Питання мови і стилю викладу актів судової влади були предметом наукової уваги таких українських і зарубіжних дослідників, як Н. О. Батуріна, Д. А. Керімов, А. В. Красницька, О. В. Кот, О. В. Малишкін, В. Д. Найфлейш, С. В. Поленіна та інших. Проте на сьогодні існують суперечності у визначенні поняття «судовий акт», у змісті вимог до судового акта як процесуального документа стосовно його правової культури і мови викладу.

Згідно зі ст. 258. ЦПК України судовими рішеннями є: 1) ухвали; 2) рішення; 3) постанови; 4) судові накази. Відповідно до ст. 241 КАС судовими рішеннями є: 1) ухвали; 2) рішення; 3) постанови. Ідентичні види судових рішень визначені у ст. 232 ГПК України.

Як бачимо, з одного боку, у законодавстві термін «судове рішення» вживається як узагальнювальне поняття для всіх актів правосуддя, які ухвалюються судом в порядку цивільного, господарського чи адміністративного судочинства, з іншого – як процесуальний документ, яким закінчується розгляд справи та вирішується по суті матеріально-правовий спір між сторонами судового процесу в порядку позовного провадження, або питання, поставлене перед судом у порядку окремого провадження.

З огляду на це, ми вважаємо справедливою думку О.В.Кота, який на підставі аналізу процесуальних актів і наукової літератури пропонує замість термінів «судове рішення», «ухвала», «наказ» вживати термін «судовий акт», який дозволить уніфікувати визначення родового поняття всіх актів органів судової влади незалежно від форми судочинства (конституційного, адміністративного, господарського, цивільного чи кримінального) [1,9].

Відповідно до ст.10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова [2]. Згідно зі ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» «судочинство в Україні у цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах здійснюється державною мовою.... Професійний суддя повинен володіти державною мовою.... Слідчі і судові документи складаються державною мовою...» [3]. З огляду на це будь-яке порушення норм сучасної української літературної мови під час складання судових актів, навіть порушення правил орфографії чи пунктуації, є прямим порушенням Конституції України та законів України. Проте аналіз судових актів, постановлених судами Сумської області (дані Єдиного державного реєстру судових рішень), виявив наявність у них численних мовних помилок.

Згідно зі ст. 243 ГПК України, ст. 269 ЦПК України, ст. 253 КАС України України суд може з власної ініціативи або за заявою осіб, які беруть участь у справі, виправити допущені в судовому рішенні описки чи арифметичні помилки. Незважаючи на те, що описки і граматичні помилки здебільшого не спотворюють текст судового рішення, не призводять до його неправильного сприйняття (крім помилок у власних назвах): неправильне розташування розділових знаків, неправильні відмінки слів, неправильне написання слів, застосування русизмів та діалектизмів, слід завжди враховувати той факт, що до судових актів висуваються особливі вимоги. На нашу думку, навіть якщо судовий акт є законним і обґрунтованим, але за формою не відповідає загальноприйнятим вимогам до документів загалом (незрозумілий, неналежно оформлений, з помилками, виправленнями тощо), він не має виховного і превентивного значення, крім того не додає авторитету судді й судовій системі в цілому.

Аналіз судових актів судів Сумської області засвідчує наявність таких типів помилок:

1) Граматичні:

- неправильна побудова словосполучень: *Згідно ч. 9 ст. 336 КПК України; Згідно повідомлення Начальника Львівської УВП; у відповідності до ст. ст. 384, 385 КК України;*

- неправильне вживання прийменників: *розорядчі функції по розподілу державних коштів; будівельних робіт по об'єктам;*

- порушення правил узгодження: *по кримінальному провадженні № 12017200440004081; для розгляду кримінального провадження внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань 11.08.2014; рішення сесії Кролевецької міської ради від 28 вересня 2006 року фактично припинило та заборонило займатися йому підприємницькою діяльністю; близько 11:30 години;*

- неправильне визначення роду: *Яка ступінь тяжкості тілесних ушкоджень?*

2) Орфографічні: *визнаний винуватим у предявленому йому обвинуваченні; в тому числі на об'єкті; вище зазначеними суб'єктами, у продовж 2018-2019рр. тощо.*

3) Лексичні:

- русизми: *у виді обмеження волі; зі своєї сторони в період дії договору оренди; не відносяться до умови зміни, припинення і розірвання договору; обустроєння благоустрою;*

- розмовні слова: *розрахункового корінця у сумі 31373,26 грн. тощо.*

4) Синтаксичні: *Призначити у кримінальному провадженні № 12018200440004350 експертизу наркотичних засобів психотропних речовин та їх аналогів та прекурсорів.*

5) Логічні (вживання складних для сприйняття речень, порушення порядку побудови фраз тощо): *Крім того, ст.141 ЗК України визначений перелік підстав для припинення права користування земельною ділянкою, серед яких: - вилучення земельної ділянки має у випадках, коли це необхідно для суспільних та інших потреб, а дана земельна ділянка потрібна для обустроєння благоустрою м.Кролевець - площі Свободи для масового відпочинку мешканців м.Кролевець.*

Проте слід зазначити, що судовий акт – це суворий офіційний документ і його постановлення – достатньо складний процес, який вимагає серйозної праці і зосередженості. Тільки бездоганне знання законів, ретельна досудова підготовка і постійна робота над підвищенням рівня професійної, зокрема й мовної майстерності, дозволять виносити правильні за змістом і бездоганні за формою судові акти.

Без сумніву, від кожного судового акта, який проголошується від імені держави, громадяни очікують, що він буде не тільки законним, обґрунтованим і справедливим, а й грамотним, логічним, зрозумілим. Правильне оформлення і грамотний виклад судового акта є показником рівня культури суддів і поваги до учасників процесу. Недоліки судового акта

знижують авторитет судової влади і створюють враження про відсутність належної кваліфікації в суддів.

Використана література

1. Кот О. В. Судові акти в господарському процесі України: Автореф. дис. . . . канд. юрид. наук (12.00.04). Київ, 2011. 23 с.
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 15.03.2019).
3. Про засади державної мовної політики: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 23. ст.218. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (дата звернення 15.03.2019).

МАТЕРІАЛЬНІ І ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ НЕВИНУВАТОСТІ

Шульженко А.В., аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Аналіз поняття невинуватості не виникає без причини. Йому передують кримінальні події, вчинення протиправних дій. Сторона обвинувачення фіксує подію, збирає докази, доводить вину особи через їх аналіз, навіть через перевірку алібі, а потім, як наслідок такого аналізу, встановлюється невинуватість або винуватість.

Деякі вчені вважають, що застосовувати термін «винуватість» небажано в контексті визначення категорій матеріального кримінального права, яким, наприклад, можна вважати визначення суспільно небезпечного діяння за відсутності вини [1, 254].

Невинуватість частіше за все розглядається і в іншому аспекті – як презумпція. Презумпція невинуватості також розглядається у двох значеннях: широкому і вузькому. Більш вузьке значення стосується розгляду конкретного кримінального провадження в суді, інше значення має відношення до кримінального процесу у більш загальному змісті [2, с. 243].

Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення й не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом і встановлено обвинувальним вироком суду, говорить положення про презумпцію невинуватості, викладене у ст. 17 КПК України [3]. Кримінальне правопорушення є винним діянням і визнається таким, коли у особи наявне психічне ставлення до своїх дій або бездіяльності у формі умислу або необережності. Для відсутності складу злочину достатньо довести такі факти: неосудність; діяння або бездіяльність, вчинені

внаслідок непереборної сили; діяння або бездіяльність, вчинені внаслідок безпосереднього фізичного або психічного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками.

Невинуватість можна розглядати в двох вимірах: матеріальному і кримінальному процесуальному. З останнім пов'язаний криміналістичний аспект.

1. Невинуватість у матеріальному вимірі.

1.1. Невинуватість як кримінально-правове поняття пов'язана із складом злочину, при чому при відсутності однієї із її складових відсутній сам злочин, і тому відсутня будь-чия вина.

Кримінально-правове визначення злочину включає наявність суб'єкту, суб'єктивної сторони, об'єкту, об'єктивної сторони і причинного зв'язку між діянням (бездіянням) і наслідками.

Відсутність суб'єкта при видимості злочинних дій говорить і про відсутність вини взагалі. Мова йде про випадок, або про *казус*.

Найчастіше під час розслідування *казус* встановлюється за допомогою спеціальних знань. Одним з різновидів використання спеціальних знань є проведення судової експертизи. Саме висновок судового експерта є основним доказом з цього приводу.

1.2. Невинуватість у кваліфікаційному вимірі в складі матеріального права.

Про таку невинуватість йде мова за обставин, які виключають злочинне діяння: необхідна оборона, уявна оборона, затримання особи, що вчинила злочин, крайня необхідність, фізичний або психічний примус, виконання наказу або розпорядження, діяння, що пов'язане з ризиком, Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. ст. 36-43 КК України).

1.3. Невинуватість в часовому вимірі.

Мова йде про факт непритягнення до кримінальної відповідальності у зв'язку із спливом строків давності. Положення про це міститься в ст. 49 КК України. Кримінальне законодавство говорить про те, що особа, навіть винна, звільняється від кримінальної відповідальності при спливі встановлених строків з часу вчинення злочинів до дня набрання вироком законної сили. Виходячи з цього положення, законом передбачено вчинення до винної особи, як до невинуватої – звільнення від кримінальної відповідальності.

1.4. Невинуватість у частині декриміналізації діяння, при якому особа вважається невинуватою після вступу в силу закону про декриміналізацію.

В даному аспекті декриміналізація досягається в результаті скасування кримінального закону, яке тягне за собою перетворення винуватої особи в невинувату [3, 92].

1.5. Невинуватість в вимірі неможливості притягнення до кримінальної відповідальності за вже відбуте покарання – презумпція не притягнення за один і той самий злочин: «ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу» (ст. 2 КК України).

1.6. Невинуватість в контексті до завершення кримінального провадження, а саме до ухвалення обвинувального вироку.

Єдиною підставою для визнання особи винною є обвинувальний вирок, який вступив в законну силу. В іншому випадку визнати винною особу недопустимо.

1.7. Невинуватість після реабілітації за неправдивим обвинуваченням.

Особа, щодо якої застосована реабілітація, визнається невинуватою, факт реабілітації є доведенням невинуватості, і переводить особу з категорії винуватої в категорію невинуватої. Причиною такого переводу може бути і неправдиве обвинувачення, і встановлення винної особи за пред'явленим раніше обвинуваченням, і також декриміналізація діяння.

1.8. Невинуватість в контексті неосудності пов'язана з психічним станом і наявності у особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, психічної хвороби, стані неосудності, який не дозволяє притягнути до кримінальної відповідальності на загальних підставах. Формально така особа є невинуватою, тому що не могла усвідомлювати свої дії або (та) керувати ними.

1.9. Невинуватість в контексті недосягнення віку кримінальної відповідальності.

У відповідності до положень кримінального кодексу, суб'єктом кримінальної відповідальності вважається особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. За загальними правилами, такий вік дорівнює 16 рокам, а за особливо тяжкі злочини – 14 років. У випадку вчинення

2. Невинуватість у кримінальному процесуальному вимірі.

Невинуватість у кримінальному процесуальному аспекті напряму пов'язана із процесом доведеності або недоведеності вини, з процесом доказування. В ст. 91 КПК України вичерпно викладені обставини, які підлягають доказуванню.

2.1. Невинуватість у криміналістичному вимірі.

Невинуватість у криміналістичному аспекті пов'язана із підтвердженням або спростуванням факту алібі, з перевіркою версій.

2.2. Невинуватість у психологічному вимірі.

Вона пов'язана із психологічним відношенням особи до події злочину.

2.3. Невинуватість у доказовому вимірі. Мова йде про скоєння особою злочину, але докази цього або відсутні, або їх недостатньо, або вони визнаються судом недопустимими.

2.4. Невинуватість у соціологічному вимірі. Проявляється в такому випадку, коли внаслідок дії презумпції невинуватості не відбувається суспільного осуду особи.

2.5. Невинуватість у кваліфікаційному вимірі.

Про таку невинуватість йде мова за обставин, які виключають злочинне діяння: необхідна оборона, уявна оборона, затримання особи, що вчинила злочин, крайня необхідність, фізичний або психічний примус, виконання наказу або розпорядження, діяння, що пов'язане з ризиком, Виконання

спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. ст. 36-43 КК України).

2.6. *Невинуватість в вимірі неможливості притягнення до кримінальної відповідальності за вже відбуте покарання – презумпція не притягнення за один і той самий злочин: «ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу» (ст. 2 КК України).*

2.7. *Невинуватість в контексті до завершення кримінального провадження, а саме до ухвалення обвинувального вироку.*

В широкому сенсі, доведенням вини є визначення форми вини, спрямованості умислу, мотивів злочину, його наслідків.

На підставі викладеного матеріалу, можна дійти наступного:

1. Поняття вини є багатовимірним, оскільки охоплює наміри, усвідомлення особи своїх дій, а також психічне відношення до вчиненого, що має ретроспективний характер.

2. Невинуватість може доводитись проведенням всіх можливих необхідних процесуальних слідчих дій, а також призначенням і проведенням судових експертиз оцінку їх висновків.

3. Невинуватість завжди пов'язана з казусом, алібі або браком доказів.

4. Окрему роль у встановленні невинуватості особи відіграє судова психіатрична експертиза, оскільки стосується питання осудності.

Список використаної літератури

1. Вчення про суб'єктивну сторону злочину [Текст]: монографія / Вереща Роман Вікторович; Акад. адвокатури України. Київ: Правова Єдність: Алерта, 2018. 1105 с.

2. Ashworth A. Four the arsto the Presumption of innocence. *The International Journal of Evidence&Proof* . 2006. 10 E&P 241-249. P. 243.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012№ 4651VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 910, № 1112, № 13. Ст. 88.

4. Грек Б. Декриміналізація діянь як один із видів гуманізації кримінальної відповідальності: сутність та підстави. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 90-95.

СЕКЦІЯ 3. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА: НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ (ПРАВНИЧОЇ) ОСВІТИ У ДОВОЄННІ РОКИ

Бондар Н.А., аспірант кафедри приватного
та соціального права Сумського
національного аграрного університету
(Україна)

Сьогодення юридичної (правничої) освіти позначене трансформаційними процесами, що детермінується у важливості дослідження історичного розвитку української юридичної (правничої) освіти та вплив окремих історичних факторів на її сучасний стан.

Питання розвитку юридичної освіти, в тій чи іншій мірі, висвітлено у працях як сучасних науковців, так і дореволюційних та радянських дослідників. Їхні праці присвячені історії окремих юридичних факультетів, науковим закладам, які здійснювали підготовку юристів, розвитку юридичної науки, а також персоналіям правників, які окрім юридичної діяльності, ще займалися педагогічною діяльністю та залишили вагомий слід у юридичній науці, а от щодо узагальнених історико-правових особливостей розвитку юридичної (правничої) освіти у довоєнні роки дослідження відсутні.

Зазначений період характеризувався реорганізацією вищої освіти, яка мала кілька особливостей, а саме, замість вузів широкого профілю створювались спеціалізовані і керівництво передавалось відповідним наркоматам і відомствам. Так за статистичними даними, до реорганізації діяло лише 4 соціально-економічних навчальних закладів, після реорганізації їх уже нараховувалось 14 [1, 148].

12 липня 1930 р. РНК УСРР прийняв постанову «Про реорганізацію вузів і втузів і передачу їх у відання відповідних наркоматів», в основу якої покладено поданий комісією проект мережі індустріальних, сільськогосподарських, соціально-економічних, транспортних, медичних і художніх інститутів [1, 146].

Нові галузеві вузи засновувались також шляхом об'єднання споріднених факультетів, відділень і спеціальностей різних навчальних закладів. На базі юридичних факультетів Харківського, Київського і Одеського інститутів народного господарства виник Харківський інститут права і радянського будівництва ЦВК УСРР [1, 147].

Отже, на початок 30-х років на теренах України навчальні заклади по підготовці юридичних кадрів фактично були відсутні. Але потреба у

висококваліфікованих кадрах у сфері юриспруденції для державних органів стала досить актуальною, про що свідчать наступні статистичні дані: в 1936 р. 75 % прокурорів, суддів, слідчих мали нижчу і середню освіту і лише 11 % прокурорів, 9 % слідчих і 3 % суддів мали вищу освіту. Окрім того, Харківський інститут права і радянського будівництва ЦВК УСРР за п'ять років свого існування випустив лише 90 спеціалістів, а у 1935/1936 навчальному році на факультеті навчалось всього 200 чоловік [1, 170].

Катастрофічно не вистачало фахівців з юридичною освітою для особистого складу працівників юстиції, тому на VI з'їзді працівників юстиції було прийняте рішення про створення заочних юридичних курсів. Здійснення підготовки фахівців відбувалось за трьома циклами: судовий, господарсько-правовий та цикл радянського будівництва. До заочного навчання допускались всі громадяни СРСР, які досягли 17-річного віку, мали виборчі права та освітню підготовку для вступу до ВНЗ. Для різних категорій працівників юстиції встановлювались різні терміни підготовки від 1,5 до 4 років. Навчання було платним [3].

Всі ці факти не могли не вплинути на освітню політику радянської влади, таким чином 5 березня 1935 року була прийнята постанова ЦВК СРСР (№ 2) та РНК СРСР (№ 389) «Про заходи щодо розгортання і поліпшення правової освіти». Цей нормативно-правовий акт містив ряд ключових моментів які вплинули на подальший розвиток юридичної (правничої) освіти УРСР:

1. Для підготовки фахівців на керівні посади для органів суду, прокуратури, слідства та держарбітражу була заснована Всесоюзна правова академія при ЦВК СРСР та у її складі Вищі академічні курси;

2. Навчання на юридичних факультетах було подовжено до 4 років;

3. На базі Харківського інституту права і радянського будівництва відкрити Харківський юридичний інститут;

4. Збільшити обсяги прийому на правничі факультети;

5. Для підготовки та перепідготовки працівників районів організувати школи підготовки правових працівників та курси перепідготовки цих працівників. Всього таких шкіл планувалось створити 31: з них 4 в УСРР, 20 в СРСР та по 1 в інших радянських республіках;

6. Відкрити набір в аспірантуру в кількості – 70 осіб, з них встановлювалась квота - 15 осіб для УСРР;

7. Було встановлене грошове забезпечення слухачів окремих елементів системи правової освіти [2].

Всі ці заходи допомогли на початок 40-х років дещо вирішити гостру потребу радянських органів у кваліфікованих юридичних кадрах.

19 вересня 1932 р. була прийнята постанова ЦВК СРСР «Про навчальні програми і режим у вищій школі і технікумах», яка мала на меті об'єднати теоретичну освіту з виробництвом та закріпити якісні показники навчання разом з захопленням студентів в навчальній роботі [1, 165].

Вже у 1938 були затверджені однотипні для всіх університетів країни навчальні плани. Особливість їх полягала в тому, що вони відбивали риси

університетської освіти, що спирається на широку науково-теоретичну базу. Остаточо була визначена структура навчального плану: загальнотеоретична підготовка, загально спеціальна підготовка і на останніх курсах - підготовка зі спеціальності. У планах передбачалися курси за вибором [4, 30].

Для забезпечення положень передбачених законодавством, всі інститути перейшли на 6-ти денний навчальний тиждень, встановлювалось 50 навчальних тижнів на рік з зимовими і літніми канікулами, а також заняття у навчальних закладах починались і закінчувались в один і той же час.

Цей період характеризувався гарною теоретичною підготовкою та майже повною відсутністю практичної складової навчального процесу.

Погоджуючись з думкою Ходакова В.С., що на початок 1938 року склалася вітчизняна система університетської освіти. Після приєднання до України західноукраїнських земель, в цю систему увійшли Львівський і Чернівецький університети. Всього на початок 1938/39 навчального року в УРСР нараховувалося 129 вищих навчальних закладів [4, 30].

Розвитку наукових досліджень сприяло введення нової системи вчених ступенів і вчених звань і порядку їх присудження.

У 1937 році було організовано Харківський юридичний університет на базі існуючого у Харкові з 1933 р. Всеукраїнського комуністичного інституту радянського будівництва і права, у цей же час почали діяти Харківський філіал Всесоюзного юридичного заочного інституту, а у Києві – Український філіал Всесоюзної заочної правової академії (1939). З середини 1930-х років було вирішено повернутися в республіці до університетської форми освіти. Відкрилися державні університети у Києві, Харкові, Дніпропетровську й Одесі. У складі Київського державного університету з 1935 р. знову почав працювати юридичний факультет. У 1939 р. до системи вищої юридичної науки республіки було включено і юридичний факультет Львівського державного університету у зв'язку з возз'єднанням Західної України з Українською РСР [5, 21].

Отже, в 30-40 роках минулого століття виділилось дві протилежні тенденції, з одного боку, повернення до університетської юридичної освіти, з іншого боку, було реорганізовано низку вищих навчальних закладів, у тому числі тих, які у своєму складі мали юридичні факультети та виникли в незалежній Україні після 1917 року, а саме Київський український народний університет та Український державний університет у Кам'янці-Подільському.

Використана література

1. Вища школа Української РСР за 50 років. Частина перша (1917-1945 рр.) / відповід. редактор В.І. Пітов. Київ: Видавництво Київського університету, 1967. 396 с.

2. О мероприятиях по развертыванию и улучшению правового воспитания // Постановление ЦИК СССР от 05.03.1935 № 2, СНК СССР № 389. URL:

<http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=32622#034794365575412245> (дата звернення: 05.01.2019)

3. Седов. Заочное юридическое образование для работников юстиции. *Еженедельник советской юстиции*. 1929. №22. С. 509-511
4. Ходаков В.Е. Высшее образование в Украине: взгляд со стороны и изнутри. Херсон, 2006. 339 с.
5. Шемшученко Ю.С. Вибране. Київ: ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2005. 592 с.

УЧАСТЬ США У РЕГУЛЮВАННІ ПАЛЕСТИНСЬКО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ, 1993–1997 РР.

Гончаренко А.В., кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
та українознавства Сумського національного
аграрного університету (Україна)

Близький Схід наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. є одним з найбільш конфліктогенних регіонів світу на теренах якого періодично спалахували військові конфлікти, в які в тій чи іншій формі були втягнуті великі держави, насамперед США. Основною зовнішньополітичною місією США в регіоні було підтримання стабільності і безпеки на Близькому Сході. Це першочергове завдання залишалося завжди сталим для демократичної і республіканської адміністрацій. Це було безпосередньо пов'язане і з енергетичним фактором, тобто гарантією безперебійних поставок нафти. Досягнення загального мирного врегулювання палестинсько-ізраїльського конфлікту, а також стримування Іраку та Ірану реалізовувалося заради досягнення стабільності на Близькому Сході та вирішення політико-економічних завдань США [1, 98].

Починаючи із 1993 р. новообраний президент США Вільям (Білл) Клінтон був змушений приділяти все більше уваги зовнішньополітичним проблемам. Саме в цей час у зовнішній політиці США на Близькому Сході з'явилися нові риси – Вашингтон відмовився від беззастережної підтримки Ізраїлю і почав шукати нові шляхи врегулювання палестинсько-ізраїльського конфлікту. Найбільшим зрушенням у зовнішньополітичній стратегії Білого Дому було визнання необхідності створення Палестинської держави. Архітектори американської зовнішньої політики були змушені погодитися з формулою існування двох держав на місці колишньої Палестини – Ізраїлю і Палестини.

Ця позиція була віддзеркаленням настроїв в американському суспільстві. Саме в цей час, не дивлячись на потужне ізраїльське лобі, громадськість вимагала, щоб США займали більш нейтральну позицію у розв'язанні

палестинсько-ізраїльського конфлікту. Соціологічні опитування служби Геллапа констатували, що майже дві третини американців віддавали перевагу нейтральній позиції у цьому конфлікті, 22% опитаних підтримували Ізраїль і лише 2% – Палестину. Разом з тим, 53% американців підтримували військові дії Ізраїлю, а 70% розглядали дії палестинців як тероризм [2, 26].

Замість беззастережної підтримки Ізраїлю США намагалися виступати в ролі посередника між ним і Палестиною. Припинення біполярного протистояння в міжнародних відносинах та розпад СРСР наприкінці 80 – на початку 90-х рр. XX ст. позбавили арабські країни та Організацію Визволення Палестини (ОВП) потужного союзника, що змусило частину арабських лідерів шукати шляхи порозуміння з єврейської державою. Найбільш поміркована частина лідерів ОВП дійшла до висновку про необхідність визнання права Ізраїлю на існування і прямих переговорів з його керівництвом.

У вересні 1993 р. президент США Б. Клінтон організував зустріч у Білому Домі палестинського лідера Ясіра Арафата і ізраїльського прем'єр-міністра Іцхака Рабина. 3 вересня було укладено угоду між Ізраїлем і ОВП про визнання один одного. Це була серйозна поступка палестинців. 8 вересня було укладено «Декларацію про принципи організації тимчасового палестинського управління в секторі Газа і м. Ієрихон» («Осло-1»). Це була друга поступка з боку Ізраїлю. Американський лідер доклав чимало зусиль у справі посередництва, відзначивши, що він змусив Я. Арафата і І. Рабина потиснути один одному руки. Ізраїль погодився з поступовою передачею під контроль арабсько-палестинської адміністрації частини історичної Палестини, в якій переважало арабське населення. Ізраїльське керівництво також усвідомлювало, що у перспективі на цій території буде проголошена незалежна арабська держава. Згодом у межах Ізраїлю була створена Палестинська автономія.

У жовтні 1993 р. було створено Раду Палестинської Національної адміністрації (ПНА) на перехідний період, яку очолив Я. Арафат. Також передбачалося, що навесні 1994 р. розпочнеться поступове виведення ізраїльських військ з території Палестинської автономії. У відповідь на це, Арафат зобов'язався не використовувати титул президента Палестини, а лише голови Палестинської адміністрації або ОВП.

Одночасно відбулися зміни і у ізраїльсько-йорданських відносинах. 24 жовтня 1994 р. було укладено двосторонню угоду, відповідно до якої були відновлені дипломатичні відносини. Йорданія підтримала переговори ОВП і Ізраїлю, а також не заперечувала проти передачі під контроль Я. Арафата території Західного берегу р. Йордан, який до 1967 р. входив до складу Йорданії [4, 178].

Палестинсько-ізраїльський переговорний відбувався постійно – було погоджено вісім документів за посередництва США. Перш за все, у вересні 1995 р. ОВП і Ізраїль укладають нову тимчасову угоду («Осло-2»), яка передбачала виведення ізраїльських військ з шести міст на Західному березі

р. Йордан і секторі Газа, де переважало арабське населення, проведення в цих територіях виборів до Палестинської законодавчої ради на п'ятирічний термін і формування палестинської поліції. Це був вагомий крок до створення палестинського протодержавного утворення. Фактично, це було продовження реалізації «Рамок мирного урегулювання на Близькому Сході» – документа, прийнятого у 1979 р. у Кемп-Девіді.

1993–1995 рр. були періодом сприятливих можливостей, оскільки ізраїльські поселення на палестинських землях були ще мало заселені, а І. Рабин і Я. Арафат здійснювали ефективний контроль на своїх територіях. Між цими двома людьми існувало прохолодне, але конструктивне робоче співробітництво, і перспективи укладення миру поліпшувалися.

Проте тимчасова угода між ОВП і Ізраїлем викликала спротив екстремістських сил з обох сторін, у наслідок чого в ОВП відбувся розкол. Ясіра Арафата звинувачували у зраді інтересів арабської нації і у «змові з сіоністськими бандами». Крайні екстремісти засудили його до смертної кари, проте палестинський лідер зберіг свої позиції.

Радикальні ісламські організації «Хамас» («Рух ісламського спротиву») і «Аль-Джихад аль-ісламі» («Ісламська священна війна»), які виступали за військове знищення єврейської держави, відповіли на укладення тимчасової угоди посиленням терористичних дій [5, 76].

Неоднозначна ситуація відбувалася в ортодоксальних ізраїльських релігійних колах. Ратифікація тимчасової угоди викликала бурхливі дискусії у Кнесеті. 5 жовтня 1995 р. вона була схвалена незначною більшістю голосів ізраїльського парламенту («за» – 61, «проти» – 59). Крім того, проти прем'єр-міністра І. Рабина розгорнули кампанію, звинувачуючи його у капітуляції перед терористами. Все це звершилося трагедією – 4 листопада 1995 р. його було вбито єврейським релігійним фанатиком у Тель-Авіві.

Всі ці фактори призвели до того, що протягом року влада в Ізраїлі опинилася в руках противників палестинсько-ізраїльської угоди, які виступали за розширення ізраїльських поселень. Мирний процес виявився в стані драматичного сповзання вниз, будівництво селищ прискорилося, а акти насильства з боку палестинців стали частішими. Цьому сприяла також активізація радикальних ісламських організацій у лютому-березні 1996 р., які організували серію терористичних актів у великих містах Ізраїлю.

Внаслідок цього, на парламентських виборах в Ізраїлі, які відбулися 29 травня 1996 р., перемогу отримав прихильник жорсткої лінії щодо ОВП Беньямін Нетаньягу, який пов'язав виконання тимчасової угоди з припиненням керівництвом Палестинської автономії дій екстремістів. Оскільки Я. Арафат не зміг, чи не захотів цього робити, реалізація тимчасової угоди затягнулася [3, 39]. Не дивно, що посередницькі зусилля США у 1996–1997 рр. ні до чого не привели.

Таким чином, адміністрація президента США Б. Клінтона у 1993–1997 рр. спробувала сформувати нові рамки палестинсько-ізраїльського діалогу, що, безумовно, стало поворотним моментом в історії цих народів. Відбулась

також якісна зміна підходу США до проблеми врегулювання відносин між Палестиною та Ізраїлем. Вашингтон не лише припинив беззаперечну підтримку єврейської держави, намагаючись переконати сторони припинити насильство, але й почав прикладати чималі зусилля для ліквідації підґрунтя конфлікту. У цей час американський лідер розвинув активну діяльність, спрямовану на заохочення переговорного процесу між двома сторонами. Використовуючи свій авторитет, президент США Б. Клінтон був одним з засновників та учасників нового міжнародного посередництва у близькосхідній проблемі.

Використана література

1. Грегорин М. США на Ближнем Востоке. М.: Феникс, 2006. 184 с.
2. Захарченко А.Н. США и проблема урегулирования арабо-израильского конфликта (1999–2001 гг.). *Востоковедный сборник: Сб. статей*. М.: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. 2002. Вып. 3. С. 24-32.
3. Корниевский А. В мир, где не вспыхивают конфликты: Доктрина расширения демократии: геополитические аспекты политики США. *Политика и время*. 2005. № 1. С. 38-43.
4. Кулагин В.М. Международная безопасность. М.: Аспект Пресс, 2006. 319 с.
5. Мирский Г.И. Американская сверхдержава против исламистского терроризма (с комментариями). *Мировая экономика и международные отношения*. 2004. №10. С. 71-89.
6. Chomsky N. *Perilous power: The Middle East and U.S. foreign policy: dialogues on terror, democracy, war, and justice*. Boulder: Paradigm Publishers, 2007. 276 p.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО РОЗВИТКУ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ У СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

Дегтярьов С.І., доктор історичних наук,
професор кафедри конституційного
права, теорії та історії держави і права
Сумського державного університету (Україна)

Сучасне розуміння прав людини почало оформлюватися у XVII-XVIII століттях (його початки закладено у творах Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та інших). Але витoki перших уявлень про ці права сягають у значно більш далекі часи. Саме в умовах існування людини у колективі (роді, племені) почали формуватися перші норми поведінки, які і лягли в основу елементарних прав і обов'язків у цих групах. У цих правах відображалися різноманітні релігійні, культурні, морально-етичні правила, які час від часу змінювалися. Перші загальні бачення прав людини, її місця у світі носили переважно філософський характер і не мали прикладного втілення у суспільстві.

Але саме у Стародавній Греції був здійснений перехід від так званого міфологічного сприйняття навколишнього світу й людських відносин до раціоналістичного способу його сприйняття. Люди перестали обмежуватися дослідженням природи Сонця чи Місяця. Вони прагнули розібратися у природі особистості, її призначенні, правилах, у межах яких повинна формуватися поведінка людини. Раціональному осмисленню піддавалися такі категорії, як справедливість, істина, гідність, сміливість тощо [2, 73; 4, 47].

Навіть відомий український громадський діяч, публіцист Михайло Драгоманов наголошував, що ідея свободи людини та її прав «зароджується і знаходить своє завершене філософське, правове та концептуальне осмислення в античній Греції та Римі» [1, 583]. Саме ці античні погляди були згодом закладені в основу європейського розуміння прав людини.

Племінний поділ грецького суспільства був фундаментом його організації. Принцип одноосібної влади монарха тут не знайшов широкої підтримки. Протягом XVIII-XIII століть до н.е. перевага була надана більш досконалії системі управління у формі республіканської держави (поліса), де захищалися права, перш за все, вільних громадян. Захист цих прав надавав останнім можливість ефективно зберігати їхні провідні позиції у державі. У цей період грецька правова думка мала на меті узгодити принцип особистої свободи повноправного громадянина поліса з принципом стійкості та сили цієї держави [2, 73-74].

З-поміж теоретиків правової думки, філософів Стародавньої Греції, які висловлювали своє бачення щодо прав людей, у першу чергу вільних громадян, виділяють постаті Арістотеля, Платона, Сократа, Солона, Фалеса та інших.

Солон (бл. 640 – бл. 539 роки до н.е.) вважається одним з провідників ідеї втілення демократії, коли кожен громадянин мав рівне право на управління державою, хоча, звичайно, втілити цю ідею в життя він не зміг. Нижчі верстви населення були позбавлені права обіймати державні посади, але мали при цьому право голосу у народному зібранні. Але за часів Солона було створено судовий орган – гелією, куди громадяни могли подавати апеляції на несправедливі рішення будь-яких інших судових інституцій. У законодавстві Солона була здійснена одна з перших спроб зафіксувати і певні права жінок. Зокрема, одним із законів заборонялося у шлюбних угодах ставити обов'язковою умовою для нареченої наявність приданого, аби жінка не сприймалася як товар [3, 262-263; 7, 176].

Сократ (470/469 – 399 роки до н.е.) також намагався визначити місце людини у світі і обстоював її права. Найвищими обов'язками людини філософ вважав моральність (чесноту) та законослухняність. Навіть право на владу він визнавав за тими особами, які могли зробити своїх підлеглих максимально щасливими. Сократ вважав, що люди, дотримуючись законів і своїх громадянських обов'язків, вступають у відносини з державою і таким чином зберігають право на «безперешкодне пересування, вільне обрання місця проживання, громадянства, на участь у політичному житті» [3, 647; 6, 540].

Платон (між 429 та 427 – 347 роки до н.е.), хоча і був прихильником рівності людей (які всі були створені з однакової глини), все ж визнавав право займатися державними справами, ремеслами тощо за окремими з них (оскільки одним у глину боги додали золото, іншим – залізо і т.д.).

Арістотель (384 – 322 роки до н.е.) одним з найважливіших атрибутів афінської демократії вважав право усіх громадян брати участь у судочинстві, оскільки відвернути від справедливого рішення багаточисельний демос дуже важко. Але, як і більшість мислителів Еллади, він широкий спектр прав і свобод визнавав лише за верствою вільних громадян. Представники нижчих прошарків (раби, торговці, ремісники та ін.) громадянських прав не мали [2, 75; 5, 142-143].

Ідеї давньогрецьких філософів і державних діячів про свободу й рівність усіх людей отримали подальший розвиток у давньоримських філософів та юристів, зокрема у поглядах римських стоїків. Завдяки зусиллям прихильників стоїцизму ідея свободи і рівності всіх людей вийшла за межі окремих полісів і поширилася на всіх представників людства (малася на увазі територія Римської держави з усіма приєднаними до неї територіями). Таким чином внесок мислителів Стародавньої Греції у становлення та розвиток вчення про права людини є беззаперечним.

Використана література

1. Андрусак М. Права людини (за М. Драгомановим) // *Мала енциклопедія етнодержавознавства* / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.

Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. К.: Довіра: Генеза, 1996. С. 583-584.

2. Блаватская Т.В. К вопросу об источниках по судебным реалиям афинской демократии // *Культура и общественная мысль: Античность. Средние века. Эпоха Возрождения*. М.: Наука, 1988. С. 76-86.

3. Вегнер В. Эллада. Очерки и картины древней Греции для любителей классической древности и для самообразования. СПб.: Издание Товарищества М.О. Вольф, 1903. 1112+VIII с.

4. Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд: для чого ми живемо і яке наше місце у світі. К.: УБТ, 2006. Т.2. 376 с.

5. Мироненко О.М. Арістотель // *Юридична енциклопедія*: в 6 т. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т.1.: А-Г. С. 142-143.

6. Мироненко О.М. Сократ // *Юридична енциклопедія*: в 6 т. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т.5.: П-С. 2003. С. 540.

7. Плутарх. Избранные жизнеописания. В двух томах. Том I. М.: Правда, 1986. 592 с.

ПРАВОСОЗНАНИЕ И ПРАВОВЫЕ СТЕРЕОТИПЫ

Иванова Ю.И., старший преподаватель кафедры
теории и истории государства и права
Гомельского государственного университета
имени Франциска Скорины

Брызгалова Е.И., студентка 3 курса
юридического факультета Гомельского
государственного университета
имени Франциска Скорины
(Республика Беларусь)

Любые социальные стереотипы представляют собой достаточно упрощенное восприятие какого-либо явления, группы лиц, события. Они дают слишком общую картину мира, которая может не отражать реалии окружающего мира. В связи с этим особую опасность представляют стереотипы, влияющие на формирование правосознания, которое в свою очередь выступает одним из источников правотворчества, реализации права в целом и правоприменения в частности.

Правосознание, по сути, является оценкой права, создающейся в обществе, выражает поддержку или осуждение правовой действительности, образует определенные ожидания от правовой сферы. Будучи нравственно-правовым мотиватором, сформированное правосознание побуждает человека к определенному поведению в различного рода ситуациях. Социально-правовой стереотип воздействует одновременно на все элементы

правосознания: правовую идеологию, правовую психологию, правовую мораль. Он воздействует на представления, эмоции, чувства и правовые установки.

Немалое значение в формировании правосознания имеет процесс применения права. Именно в ходе правоприменительной деятельности обеспечивается наиболее тесное взаимодействие человека с правом, вырабатываются определенные взгляды на правовую действительность. Помимо определенных взглядов, оценок и настроений в ходе правоприменения в обществе создаются стереотипы, которые зачастую тормозят правоприменительную деятельность и являются препятствием для обеспечения справедливости и правопорядка. При этом правотворческая деятельность чаще всего не может исключить развития отрицательных социально-правовых стереотипов в обществе. Тем самым в социуме распространяется своего рода «инфекция».

Зарубежными и отечественными исследователями были выявлены важные функции стереотипов, реализующиеся в индивидуальном и групповом сознании. Это распознавание групп, формирование и сохранение идеологии, объяснение многих явлений, что упрощает мышление. Так в обществе принято уважать старших и защищать младших. Такого рода стереотипы укоренились в обществе. При этом человек не задумывается, почему нужно действовать так, а не иначе.

Понятие социально-правовой стереотип подразумевает представление о социально-правовом объекте, выражающее устойчивый, привычный способ восприятия этого объекта. Стереотип определяет фиксированный порядок восприятия. Это своего рода модель понимания того или иного явления, социальный ярлык. Его главная особенность состоит в простоте применения. Сложнейшие характеристики явлений стереотипы сводят буквально в одно предложение. Тем самым, являясь для многих руководством к действию, они лишают возможности рассмотреть все аспекты, отличительные черты ситуации.

Как правило, понятие стереотип ассоциируется с отрицательным воздействием на систему социальных связей. Это обусловлено тем, что в процентном соотношении социально-правовые стереотипы, негативно влияющие на правосознание граждан, значительно превосходят положительные, полезные стереотипы. Карл Юнг определял стереотипы как ложное обобщение, являющееся оружием пропаганды расизма и ксенофобии [1, 210].

В любой социально-правовой системе есть определенное количество недостатков, проблем. Где-то их достаточно много, а где-то незначительное количество. И в том, и в другом случае у определенной части общества будет создаваться пессимистическое восприятие политико-правовой действительности.

С другой стороны, нельзя отрицать и пробелы в деятельности должностных лиц, что дает почву для формирования отрицательных

социально-правовых стереотипов и негативного отношения к праву. Отрицательные стереотипы зачастую имеют под собой твердую почву. В качестве примера можно рассмотреть стереотип о коррумпированности государственных служащих. Он имеет глубокие исторические корни. Издавна, чиновник представляется как человек, имеющий немалый доход, он хорошо одет, редко идет на компромиссы, не имеет жалости, старается извлечь для себя выгоду из ситуации, высокомерен, способен брать взятки, играет на публику [2, 146-147]. Фактически это описание подходит под конкретно-определенных лиц, которые зачастую вовсе не имеют отношения к государственной службе. Однако наличие определенного количества таких лиц среди государственных служащих заставляет человека, как правило, обладающего уровнем обыденного правосознания, принять отрицательный стереотип как факт, обобщить его.

Что касается положительного влияния стереотипов, то оно также имеет место, несмотря на то, что они все еще остаются общими моделями восприятия и поведения. Однако столкновение с исключением из сложившегося правила вполне может изменить положительное влияние стереотипа.

Для устранения негативных стереотипов и совершенствования правовой действительности недостаточно правового регламентирования разнообразных сфер жизни. Необходимо комплексное воздействие на проблему, а именно: устранение правовых коллизий и пробелов, придание принципу законности более устойчивого характера, развитие доступности правовой информации, упрощение многих правовых процедур, правовое воспитание.

Литература:

1. Хапчаев, С.Т. Феномен правовых стереотипов. *Ленинградский юридический журнал*. 2008. №2. С. 209-216.
2. Чернец, Е.В. Стереотипный образ современного государственного служащего. *Вестник ЧелГУ*. 2010. №22. С. 144-147.

ВПЛИВ РЕЛІГІЇ ТА РОЗВИТКУ МЕДИЦИНИ НА ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО СУЇЦИДУ

Кубрак О. В., старший викладач кафедри
філософії Сумського національного
аграрного університету (Україна)

Релігійні погляди і закони, найчастіше безпосередньо пов'язані з установками церкви, протягом багатьох століть становили невід'ємний компонент духовної та побутової культури суспільства. Заперечуючи проти будь-якого роду переслідування самогубців, Вольтер писав, що церковне право, що служило кримінальним кодексом людям того часу, ні в старому, ні в Новому Заповіті ніколи не могло знайти жодного місця, що забороняє самогубство. Відносно звичаю кримінального «переслідування» трупа самогубця автор був категоричний: «Я незадоволений своїм будинком, я йду з нього з ризиком не знайти кращого. Але ви! Що це за нерозсудливість - вішати мене за ноги, коли я більш не існую, і що це за розбій - обкрадати моїх дітей?» [1]. Протягом тривалого часу вплив релігії був незрівнянним ні з якими іншими явищами духовного життя (філософією, літературою та ін.) по впливу, як на окрему людину, так і на формування проблеми самогубства в цілому.

У 1733 році з'явився трактат англійського лікаря Джорджа Чейні (G. Cheyne) про поширення «англійської хвороби - спліну». Цим терміном автор позначив нервову хворобу у вигляді пригніченого стану духу, іпохондрії та істерії. І хоча трактування розладів ґрунтувалося на гіппократівськiм «змішуванні соків», а сама назва була пов'язана з уявленнями про скупчення «тваринних духів» в селезінці, автор спробував дати природно-наукове пояснення формам невротичних, іпохондричних і депресивних розладів, широко поширених, на його думку, в Англії. Дж. Чейні доводив (прикладом самоспостереження), що спосіб життя впливає на формування емоційних розладів. «Англійська хвороба» була добре відома у всіх європейських країнах, і не тільки медикам.

У 1801 році французький психіатр Філіп Пінель, представляючи в своїй праці «Лікарсько-філософське зображення душевних хвороб» спостереження «меланхолії з нахилом до самогубства», писав, посилаючись на Монтеск'є, що англійці накладають на себе руки без видимої причини, що спонукає їх до цього. Вони позбавляють себе життя в самому благополучному стані. У римлян це було наслідком виховання, їх способу мислення і звичок, але у англійців це є наслідок хвороби, що походить від фізичного складу. Схильність до самогубства, як висловлюється автор духу законів, яка не залежить від найсильніших, спонукаючих до самогубства причин, наприклад, позбавлення честі, мастку є хворобою, властивою не англійцям, а французам.

У роботах учня Пінеля, одного із засновників наукової психіатрії у Франції, Жана - Етьєна Доменіка Ескіроля, уявлення про безпосередній зв'язок психічного розладу і самогубства отримує своє остаточне оформлення. У класичній праці «Про душевні хвороби» (1838) автор чітко формулює свою позицію: самогубство проявляє всі ознаки душевної хвороби, симптомом якої воно і є. На думку Ескіроля, людина може робити замах на своє життя тільки в стані душевної хвороби, отже, все самогубці - душевнохворі. Не викликає сумнівів, що в певній мірі безкомпромісність подібних формулювань пов'язана з прагненням позбавити самогубців від будь-якого роду релігійного або законодавчого переслідування. Ескіроль прямо пише про те, що самогубство не може переслідуватися за законом. Стаючи «медичним фактом», самогубства виводилися зі сфери впливу релігії або юриспруденції.

У 1780 році в Санкт-Петербурзьких «Академічних вістях» було опубліковано лист Ж.-Ж. Руссо «Про мимовольну смерть», в якому автор захищав «право» людини на добровільне припинення життя. І там же публікується відповідь на цей лист М. Смирнова, в якому автор розглядає самогубство як психопатичний (психіатричний) феномен.

Досить вказати, що так зване «осляче поховання» (поховання за огорожею цвинтаря без будь-якого церемоніалу) зберігалось в деяких країнах до кінця XIX-початку XX ст. До 1823 року в Британії існував звичай ховати самогубця на перехресті доріг, проткнув йому серце осиковим кілком і протягнувши перед цим по вулиці. Тільки в 1961 році в Англії було законодавчо встановлено відсутність складу злочину в самогубстві і в замаху на нього. Відповідно до «Акту про суїцид від 1961 року» суїцид і суїцидальна спроба не вважаються кримінальним злочином. Однак і до 1961 року кримінальне покарання за самогубство призначалося відносно рідко, так як існувало розуміння того, що більшість самогубств і спроб самогубства відбувається в контексті психічних розладів. В першу чергу це відноситься до психотичних депресивних захворювань, при яких відповідальність пацієнтів за свої вчинки виключається в силу розуміння цього питання в цивільному законодавстві. Тому до 1961 року більшість пов'язаних з самогубством справ направлялися клінікам.

Однак за 1941-1955 роки в Англії були притягнуті до кримінальної відповідальності 44 956 осіб, що робили замах на самогубство, з них тільки 346 виправдані, а 308 засуджені до різних термінів позбавлення волі. Ще в 1955 році тим, хто вчинив замах на самогубство, судом було призначено покарання - місяць тюремного ув'язнення. Це відбувалося в XX ст. Як суспільство в цілому і законодавство відносилося до самогубства в XIX ст. можна судити з листа М. Огарьова: «Тут повісили чоловіка, який перерізав собі горло, але був врятований. Повісили за спробу самогубства. Лікар попередив, що вішати його не можна, тому що розріз розійдеться, і він зможе дихати прямо через трахею. Його не послухали, і повісили. Рана негайно

розкрилася, і повішений ожив ... вирішили перетягти шию засудженого нижче рани і тримати так, поки він не помре» [2, 33].

Тільки Французька революція вперше скасувала будь – яке законодавче переслідування самогубців. У Російській імперії це сталося в 1917 році. До цього законодавство, церква, народні звичаї і мораль імперського суспільства були не менш суворі до самогубців, ніж це спостерігалось в Європі. Однак окремі постанови щодо самогубців тривалий час перебували тільки в церковному законодавстві.

У требніку Петра Могили (1646 рік) і в «Інструкції Патріарха Адріана попівським старостам або благочинним доглядачам від 26 грудня 1697 року» в статті 21 також міститься заборона ховати у церкві чи на цвинтарях тіла самогубців, але ця «інструкція» не робила відмінностей між окремими видами насильницької смерті: «А який чоловік забезпе або заріже, або, купаючись і похволяся і граючи, потоне, або вина опьється або з гойдалки уб'ється, іншу смерть сам над собою, своїми руками учинить або на розбої і на крадіжці якому убитий буде: і тих померлих тіл у церкви Божий не ховати, і над ними відспівувати не веліти, а веліти їх класти в лісі або на полі, крім кладовища і убогих будинків». «Інструкція Патріарха Адріана» надалі увійшла до складу «Повного зібрання законів Російської Імперії».

І тільки з Петра Великого починається світська історія різного роду «каральних акцій» по відношенню до осіб, які вчинили замах на самогубство. У військовому статуті 1716 р. (гл. XIX, арт. 164) чітко вказано: «Якщо хто сам себе вб'є, то підлягає тіло його кату в безчесне місце отволочь і закопати, тягнучи перш по вулицях і обозу». Однак в тлумаченні до цього «артикулу» додано: «... а якщо хто вчинить в нестямі, хвороби, в меланхолії, то оне тіло в особливо, але не безчесному місці поховати. І того ради має, що поки такої самогубець був похований буде, щоб судді наперед про обставини і причини справді повідомити і через вирок визначили б, яким чином його поховати ». У більш пізньому (1720 р.) Морському статуті Петра каральні заходи проти самогубців посилюються: «Хто захоче сам себе вбити і його в тому застануть, того повісити на рейці, а якщо хто сам себе вб'є, той і мертвий за ноги повішений бути має» [3].

А. Камю зауважував: «Питання про сенс життя я вважаю самим невідкладним з всіх питань», а тому «є лише одна по-справжньому серйозна філософська проблема – проблема самогубства. Вирішити, варто чи не варто життя того, щоб його прожити, - значить відповісти на фундаментальне питання філософії» [4, 24 - 25]. Очевидно, щоб прийти до такого висновку потрібно було пройти тернистий шлях історичних протистоянь та морально-юридичних притирань щодо питання права людини на життя та смерть.

Використана література

1. Маховиков А. Н. Суцидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах. М.: «Когито-Центр», 2013, 569 с.

2. Чхартишвили Г. Писатель и самоубийство. М.: Новое литературное обозрение, 2001, 576 с.
3. Воинские артикулы Петра I. Материалы по изучению истории государства и права СССР. М., 1960, 50 с.
4. Камю А. Миф о Сизифе // Камю А. Бунтующий человек., М., Из-во политической литературы, 1990, 415 с.

«ЄВРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ» В ПОЛІТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Михайліченко М.А., кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри державно-правових
дисциплін та українознавства Сумського
національного аграрного університету

Зігунов В.Ю., студент 2 курсу юридичного
факультету Сумського національного
аграрного університету
(Україна)

Прийшовши до влади, Гетьман Павло Скоропадський та його уряди тримали курс на забезпечення суспільного спокою і політичної стабільності в країні. Завдяки цій політиці поодиноким і нехарактерним явищем стали такі та явища, як єврейські погроми. Це можна пояснити жорсткою внутрішньою політикою гетьманського уряду, суворістю австро-німецького окупаційного режиму та відсутністю масштабних воєнних дій [5, 126].

Разом із тим, доба Гетьманату позначилась скасуванням національно-персональної автономії національних меншин та національних міністерств (російського, польського та єврейського). Проте, як зазначають дослідники, діяльність трьох національних міністерств фактично тривала ще понад три з половиною місяці, оскільки ухвала про їх ліквідацію була опублікована лише 22 жовтня [3, 98].

16 липня 1918 р., німецькою військовою чотою було розігнано Єврейську Національну Раду, яка мала виробити законопроект про скликання Єврейських Установчих Зборів і організувати проведення виборів до цього органу. Проте, незважаючи на ліквідацію національно-персональної автономії, єврейським політичним діячам вдалось сформувати вищий представницький орган своєї нації – Тимчасове Єврейське національне Зібрання (ТЄНЗ), яке мало стати альтернативою Єврейських Установчих Зборів в умовах, що унеможливили проведення загальних зборів.

Вибори депутатів до Національного Зібрання були проведені 11-13 серпня 1918 р. і відбулись у 168 громадах з тих 195, створення яких свого часу було

затверджене Міністерством єврейських справ. 28 жовтня 1918 р. на прикінцевому засіданні головного виборчого бюро було затверджено вибори в 161 єврейській громаді, дійсними було визнано 3565 голосів членів громадських рад, які представляли 209128 виборців [2, 225-226]. Внаслідок виборів у 90 населених пунктах України 44,1 % голосів було віддано так званим загальним сіоністам, 19,9 – Бунду, 11,8 – релігійно-політичній групі «Ахдус», 10,3 % - ЄСДРП ПЦ.

Перша сесія національного Зібрання проходило з 3 по 11 листопада 1918 р. у атмосфері гострих політичних суперечок. Проте Зібранню вдалося розробити резолюцію, яка, зокрема, містила вимоги: визнання єврейського народу як нації; прийняття єврейської нації до Ліги Націй; міжнародних гарантій для відбудови єврейського національно-політичного центру в історичній батьківщині єврейського народу – Палестині; національно-персональної автономії в тих країнах, де євреї цього вимагають; допущення єврейської делегації на мирний конгрес [4, 345]. Ця резолюція так не дочекалась реакції уряду, оскільки за два дні відбулось повстання проти влади П. Скоропадського [1, 285]

Слід також зауважити, що гетьманський уряд здійснював заходи щодо забезпечення культурно-освітніх потреб українського єврейства. Так, було виділено 87 тис. 700 крб. на організацію літніх курсів вчителів єврейських шкіл у Києві, Одесі та Катеринославі [7, 293]. У першому Статуті Української Академії наук було передбачено вакансії для академіків, котрі б займалися розробкою проблем національно-культурного життя національних меншин, безпосередньо пов'язаних з Україною, в тому числі і єврейської. Аналогічним чином здійснювали свою діяльність Національна бібліотека та Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва України [3, 99]. Євреї залучалися до роботи у органах влади різних рівнів. Так, банкір С.М. Гутник був міністром торгівлі і промисловості [6, 89].

Загалом, можна зробити висновки про те, що тогочасний український уряд тримав курс на забезпечення суспільного спокою і політичної стабільності в країні. Завдяки цій політиці єврейські погроми стали поодиноким і нехарактерним явищем. Разом із тим, доба Гетьманату позначилась скасуванням національно-персональної автономії національних меншин, у тому числі і єврейської. Проте, політика уряду не відзначалася відвертим шовінізмом і дискримінацією євреїв. Єврейська меншина не була позбавлена можливостей для політичного і культурного розвитку. Про це, зокрема, свідчить факт цілком легального створення і діяльності вищого представницького органу українського єврейства – Тимчасового Єврейського Національного зібрання.

Використана література

1. Верстюк В.Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення: Хронологічний довідник / В.Ф. Верстюк, О.М. Дзюба, В.Ф. Репринцев. Київ, 1995. 687 с.

2. Гольдельман С. Жидівська національна автономія на Україні (1917-1920). *Хроніка – 2000*. 1998. № 21-22. С. 221-233.
3. Лазарович М. Політика Української Центральної Ради та Другого Гетьманату щодо національних меншин: компаративний аналіз. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер.: Історія, економіка, філософія*. 2012. Вип. 17. С. 94-100.
4. Нейман О. Міністерство Єврейських справ УНР. *Хроніка-2000*. 1998. № 23-24. С. 337-348.
5. Нариси з історії та культури євреїв України. Упоряд. та ред. Л. Фінберг, В. Любченко, вид. третє. К.: Дух і Літера, 2009. 440 с.
6. Нестеренко В. Національна політика Української Держави. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер.: Історія, економіка, філософія*. 2012. Вип. 17. С. 87-93.
7. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / О.М. Мироненко, Ю.І. Римаренко, І.Р. Ксенко та інші. Київ, 1997. 560с.

РЕПРЕСИВНИЙ ХАРАКТЕР КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Рожкова Л.І., кандидат історичних наук,
доцент кафедри державно правових
дисциплін та українознавства Сумського
національного аграрного університету (Україна)

З 1975 року в Україні з пропозиції В'ячеслава Чорновола була запроваджена традиція відзначати 12 січня День українського політв'язня.

Саме у цей день, 12 січня 1972 року, відбулася друга хвиля масових арештів української інтелігенції. Протягом кількох днів були заарештовані до 20 осіб: Іван Світличний, Євген Сверстюк, Василь Стус, Іван Дзюба, В'ячеслав Чорновіл, Іван Гель та інші. Якщо у 1934 році репресовану інтелігенцію звинувачували в тероризмі, то у 1950-х на початку 1980 –х рр. інакодумцям інкримінували "антирадянську пропаганду і агітацію", інші злочини, визначені кримінальним законодавством.

Проблема переслідувань за політичними мотивами залишається і актуальною і в наш час. Відповідно до Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи 2012р. №1862 «Функціонування демократичних інституцій в Україні», статті 364 та 365 Кримінального кодексу є занадто широкими для застосування та дозволяють «заднім числом» криміналізувати звичайні політичні рішення. Це суперечить принципам верховенства права та є неприйнятним. У зв'язку з цим мають бути розроблені та впровадженні суворі міжнародні стандарти розмежування політичної та кримінальної

відповідальності. Актуалізує порушену проблему і складнощі зі звільненням осіб ув'язнених за політичними мотивами у Російській Федерації.

За даними Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Л.Денисової, станом на січень 2019 р. у російських в'язницях утримуються понад 80 громадян України та 24 військовополонених. 27.03.2018 р. у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект № 8205 «Про правовий статус і соціальні гарантії осіб, які незаконно позбавлені волі, заручники або засуджені на тимчасово окупованих територіях України та за її межами». Однак, застосування Кримінального кодексу України щодо військовополонених та цивільних заручників викликає багато питань. Правовий статус політв'язнів невизначений, що ускладнює процедуру їх звільнення і повернення в Україну.

Протягом усього періоду існування комуністичної тоталітарної системи неодмінною її ознакою залишалося придушення будь-яких опозиційних дій, застосування репресій.

Вперше покарання за політичні діяння передбачалось Кримінальним кодексом України 1927 року (стаття 54). В умовах часткової лібералізації радянського тоталітарного режиму, започаткованої в середині 1950-х років з ініціативи М. Хрущова, відбулася демократизація законодавства та судочинства, розпочалася часткова реабілітація репресованих, за доби сталінізму. У грудні 1956 року були прийняті нові Основи кримінального законодавства Союзу РСР і республік. У статті 3 вперше в радянській практиці проголошувалося, що покарання може застосовуватись лише за рішенням суду. Були скасовані позасудові органи (так звані «трійки» та «двійки», особливі наради при органах НКВС). Крім того, кримінальна відповідальність встановлювалась з 16 років (до цього часу діяв Закон, від 1935 року, що встановлював мінімальний вік кримінальної відповідальності з 12 років). У переліку видів покарання Основи включали такі міри, як оголошення ворогом трудящих на невизначений строк і поразка політичних прав по суду, в тому числі і виборчих прав [1, 85].

Однак, засудження тоталітарного режиму керівництвом країни ще не означало, що радянське право покінчило з сталінською практикою репресії. Більше того, законодавча та нормативна база, що формувалась в другій половині 1950-х років, навіть розширювала їх можливість. У новому законі СРСР від 25 грудня 1958 року «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» були наявні наступні статті: 1.Зрада Батьківщини; 6.Шкідництво; 7.Антирадянська агітація та пропаганда (термін ув'язнення від 3 до 10 років); 9.Організаційна діяльність, спрямована на здійснення особливо небезпечних державних злочинів, участь в антирадянській організації. За «антирадянську націоналістичну пропаганду» було засуджено громадян України у Тернополі, Чернівцях, Рівному, Луганську, Дніпропетровську, Запоріжжі, Сумах, Луцьку і, звичайно ж, у Києві. Щоб винести якнайсуворіший вирок, вину цих осіб, перебільшували або фальсифікували. За даними КГБ, протягом 1954 – 1959 рр. в Україні було ліквідовано 183 «націоналістичних і антирадянських

угруповань», а за «антирадянську діяльність» притягнуто до судової відповідальності 1879 осіб [2, 288].

28 грудня 1960 р. Верховна Рада затвердила новий Кримінальний кодекс УРСР, який вступив в дію з 1 квітня 1961 р. він складався з загальної та особливої частин і протягом 1960 – х – 1980 – х рр. зазнавав змін та доповнень, спрямованих на посилення кримінальної відповідальності за посягання на державний та суспільний лад, що мало досить широке трактування.

Ці статті увійшли і до Кримінального кодексу 1960 року. Так, стаття 62 проголошувала: «антирадянська пропаганда і агітація, проваджена з метою підриву чи послаблення радянської влади або вчинення окремо небезпечних державних злочинів, поширювання з тією ж метою наклепницьких вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, розповсюдження або виготовлення чи зберігання з тією ж метою в письмовій, друкованій чи іншій формі творів такого ж змісту – карається позбавленням волі на строк від шести місяців до семи років із засланням на строк до п'яти років чи без такого або засланням на строк від двох до п'яти років» [3, 40-41]. У 1966 році Кодекс був доповнений де що м'якшою статтею – 187- 1: поширення завідомо неправдивих вигадок, що паплюжать радянський державний і суспільний лад, виготовлення або розповсюдження у письмовій, друкованій або іншій формі творів такого ж змісту каралося позбавленням волі на строк до трьох років або виправними роботами на строк до одного року або штрафом до ста карбованців [3, 87].

Термін ув'язнення можна було отримати за такі форми протестної поведінки, як політичні анекдоти, написи, залишені у публічних місцях, осуд на адресу вищого керівництва держави. Після відставки М.Хрущова та приходу до влади Л.Брежнєва каральна політика дещо пом'якшилась – терміни ув'язнення давали за активну публічну критику режиму, набуло поширення так зване «профілакування» інакодумців органами КДБ та прокуратури.

На Сумщині протягом 1956 – 1985 рр. за цими статтями засуджено до 20 осіб, не враховуючи засуджених за участь у релігійних організаціях. Загалом в СРСР за даними КДБ в 1957 – 1985 рр. за антирадянську пропаганду та агітацію та розповсюдження завідомо неправдивих вигадок, що паплюжать радянський державний і суспільний лад, було засуджено 8124 людини [4, 16].

Для незгодних з політикою Компартії існували й інші види покарань. Зокрема, щоб не збільшувати кількість засуджених інтелігентів за «політичними» статтями їм давали суто кримінальні.

Одночасно з КК було ухвалено кримінально – процесуальний кодекс, який зокрема, містив норми про застосування примусових заходів медичного характеру. Практика примусового лікування в спеціальних психіатричних лікарнях (СПЛ) набула поширення в СРСР як засіб боротьби з інакодумством. У квітні 1969 р. голова КДБ СРСР Ю.Андропов звернувся до

ЦК КПРС з пропозиціями щодо розгортання мережі психіатричних лікарень та їх використання для захисту державного і суспільного ладу [5, 253].

Головною установою, яка проводила судово – психіатричні експертизи правозахисників і осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, був Всесоюзний науково – дослідницький інститут загальної і судової експертизи ім. В.П.Сербського.

На думку відомого українського дисидента, лікаря – психіатра С.Глузмана, застосування в СРСР психіатрії як карального засобу базувалося на вмисному тлумаченні інакодумства як психіатричної проблеми [6, 35]. Визнання неосудності інакодумців, які в тій або іншій формі висловлюють свою згоду з окремими моментами внутрішньої та зовнішньої політики радянського уряду, здійснюється цілеспрямовано. З цією метою ставлять, як правило, діагнози: уповільнена шизофренія та параноїчний розвиток особистості. Поширеність цих діагнозів була зумовлена фактичною відсутністю явних симптомів, оскільки у людини протягом перебігу хвороби зберігається зовнішньо правильна поведінка і здатність до соціальної адаптації.

Найбільш поширений «діагноз» - «невизначна шизофренія», поставлений психіатричною експертизою, давав підстави судам направляти на примусове лікування засуджених за «політичними» статтями і широко застосовувався у 1960-х – на початку 1980-х років. Утримання та «лікування» у цих закладах фактично не відрізнялися від умов перебування у місцях позбавлення волі. Як зазначав автор праці «Каральна медицина», публіцист та медичний працівник, О.Подрабінек, до хворих застосовувався широкий арсенал засобів медичного, фізичного та режимного характеру, вони піддавалися жорсткому поводженню та знущанням [7, 164-173]. Наприкінці 1980 –х рр.. контроль радянських спецслужб над медичними установами психіатричного профілю послабився. Лише з розпадом СРСР призупинилося використання психіатрії з метою покарання за інакодумство. Практика «каральної медицини» неодноразово зазнавала критики з боку незалежних психіатрів і правозахисників.

Таким чином, радянське кримінальне законодавство, що сформувалося в умовах революційної боротьби, носило репресивний характер протягом другої половини 1950-х – першої половини 1980-х рр.. Для покарання інакодумців застосовували, як правило, статті 62 «антирадянська пропаганда і агітація»; 187 -1 «поширення завідомо неправдивих вигадок, що паплюжать радянський державний суспільний устрій» Кримінального кодексу УРСР, в окремих випадках – інші статті, примусові методи покарання медичного характеру. Слідство та «профілактичну» роботу щодо інакодумців здійснювали органи КДБ, загальний нагляд за слідством був покладений на прокуратуру. Незважаючи на переслідування і покарання інакодумців, протестний рух поширювався як на всеукраїнському, так і на локальному рівнях, наближаючи крах комуністичного тоталітарного режиму.

Використана література

1. Шитюк М.М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-ті – 50 –ті роки ХХ століття. К.:Тетра, 2000. 534с.
2. Кузьминець О., Калиновський В., Дігтяр П. Історія держави і права України. Навч. посіб. К.:Україна, 2000.429с.
3. Кримінальний кодекс Української РСР Офіційний текст із змінами та доповненнями на 1 жовтня 1970 р. і постатейними матеріалами. К.:Вид-во політичної літератури України, 1971. 252 с.
4. Інакодумство на Сумщині. Збірник документів та матеріалів (1955-1990 рр.)/ упоряд.: Артюх В.О., Іванущенко Г.М., Садівничий В.О. Суми: ВВП Мрія 1 ТОВ, 2012. 300 с.
5. Шаповал Ю. Торкнутись історії. – 2-е вид., допов. К.:Парламентське вид-во, 2017. 504 с.
6. Глузман С.Ф. Рисунки по памяти, или воспоминания отсидента. К.:Издательский дом Дмитрия Бурого. 2012. 512с.
7. Подрабинек А.П. Карательная медицина. Антология самиздата. Неподцензурная литература в СССР. 1950-е – 1980 –е./Под общей ред. В.В. Игрунова. Составитель М.Ш.Барбакадзе. М.:Международный институт гуманитарно – политических исследований, 2005. – В 3-х томах. Т.3. – С.160-173

СЕКЦІЯ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ОПІКИ НАД ДІТЬМИ НЕПОВНОЛІТНІХ БАТЬКІВ

Адаховська Н.С., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
НУ «Одеська юридична академія»
(Україна)

Особливості правового становища неповнолітніх батьків не раз ставали предметом дослідження і опису. Дане питання, навіть якщо розглядати його з суто юридичної точки зору, неминуче перетинається з моральним аспектом ситуації. У зв'язку з цим, правове регулювання неоднозначного і непростого становища неповнолітніх батьків не тільки відповідає інтересам конкретної сім'ї, а й має важливе значення для всього суспільства.

Основну відповідальність за утримання і виховання дітей законодавець покладає на їх батьків. Інший момент, якщо дитина народжується у неповнолітніх батьків. З одного боку, неповнолітній батько - дитина, що має право на додаткові заходи захисту з боку не тільки власних батьків, але і держави, а в моральному аспекті - суспільства. З іншого боку, поява дитини кардинально змінює життя підлітка. Ці зміни стосуються не тільки фізичного і психологічного стану, а й статусу неповнолітнього батька як учасника цивільно-правових відносин.

Відповідно до ст. 16 СК України, якщо мати, батько дитини є неповнолітніми, баба, дід дитини з боку того з батьків, хто є неповнолітнім, зобов'язані надавати йому допомогу у здійсненні ним батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків.

Отже, однією з причин, по якій норма ст. 16 СК України є диспозитивною, є та обставина, що на практиці догляд за дитиною неповнолітні батьки здійснюють спільно з близькими родичами (найчастіше, бабусями і дідусями дитини). Логічно припустити, що в силу юного віку, вони проживають не окремо, а зі своїми батьками, і останні беруть активну участь в житті онука.

Отож, можливість призначення опікуна дитині неповнолітнього батька, залежить від конкретних обставин, наприклад, як часто буває, батьки неповнолітньої матері допомагають у вихованні дитини та без оформлення опікунства і т. д. Однак з метою захисту прав та інтересів дитини і неповнолітніх батьків, це питання має бути вирішене органом опіки та піклування з урахуванням інтересів дитини і неповнолітніх батьків.

Безумовно, в переважній більшості випадків дорослі родичі неповнолітніх батьків беруть активну участь в житті дитини. Однак не можна забувати про випадки, коли в силу різних причин - таких як стан здоров'я, похилий вік або асоціальний спосіб життя, такі можуть не тільки не брати участь у вихованні дитини, а й надавати на нього шкідливий вплив.

Існує цілий ряд факторів, в залежності від яких опіка над дітьми неповнолітніх батьків може бути продовжена і після досягнення останніми віку шістнадцяти років. Так, якщо юна мама зайнята доглядом за малолітньою дитиною і здійснює такий догляд тільки своїми силами, їй, безумовно, буде нелегко здобути освіту. Значить, в перспективі ця жінка може розраховувати лише на некваліфіковану працю. Це не відповідає інтересам дитини. Те ж стосується неповнолітнього батька.

Необхідність забезпечувати сім'ю змусить підлітка, котрий має ще необхідним обсягом знань, якими - або кваліфікованими навичками стати різноробочим, вантажником і т.п.

Можливо передбачити продовження опіки до закінчення неповнолітнім батьком (хоча б матір'ю) середньої спеціальної навчального закладу. Це дасть їй впевненість в завтрашньому дні. Крім того, продовження опіки можливо в разі, коли дитина неповнолітніх батьків є інвалідом. Крім звичайних батьківських обов'язків в такому разі неминуче додається безліч нових, пов'язаних з лікуванням та реабілітацією. Від своєчасної і достатньої допомоги дорослих людей в такій ситуації залежить здоров'я і майбутнє дитини. Звісно ж, що законодавче закріплення перерахованих вище положень буде сприяти вирішенню актуальної проблеми соціального сирітства.

ЧИ МАЮТЬ СПОЖИВАЧІ ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ?

Бойко В.Б., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин Сумського
національного аграрного університету (Україна)

У пунктах 1, 2 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів» від 09.04.1985 р. №39/248 (995_903) зазначено такі цілі : сприяти країнам у встановленні або забезпеченні належного захисту свого населення як споживачів; заохочувати високий рівень етичних норм поведінки тих, хто пов'язаний з виробництвом і розподілом товарів та послуг для споживачів; заохочувати створення ринкових умов, що надають споживачам більший вибір при нижчих цінах. Наша держава підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, чим взяла на себе зобов'язання в т.ч. забезпечити високий рівень захисту прав споживачів.

Відповідно до ст. 55 Конституції України, кожен має право не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. З урахуванням даної норми, а також положень ст.ст. 3, 15-16 ЦК України, ст.ст. 2, 4-5 ЦПК України, відповідь на питання, поставлене у темі доповіді, є, начебто, очевидною. Проте не будемо поспішати з висновками та спробуємо розібратися в особливостях національного законодавства та актуальної судової практики.

Відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками, продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг регулюються низкою міжнародних договорів, законів, а також підзаконних нормативно-правових актів. Серед них особливу роль відіграє Закон України від 12.05.1991 р. №1023-ХІІ «Про захист прав споживачів» (далі – Закон №1023-ХІІ)[1], проте він не визначає певних меж своєї дії, а правовідносини, які виникають за участю споживачів, слід кваліфікувати як цивільні.

ЦК України не містить визначень таких понять, як «спосіб захисту цивільних прав та інтересів» та «моральна шкода», проте юридична наука та судова практика виробили наступні підходи. Як влучно зазначає А.С. Сергеев, під способами захисту суб'єктивних цивільних прав розуміють закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється відновлення порушених прав і вплив на правопорушника [2, 516]. Пленум Верховного Суду України (далі - ВСУ) в своїй постанові «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. роз'яснив, що під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Зі змісту ст. 23 ЦК України вбачається, що підставами для відшкодування моральної шкоди є порушення майнових, особистих немайнових прав особи, а також зобов'язань у випадках, передбачених договором або законом, прийняття неправомірних рішень, а також дій чи бездіяльності органів влади, їхніх посадових осіб.

3. В чинній редакції Закону №1023-ХІІ можливість відшкодування моральної шкоди, завданої споживачу, згадується лише у двох нормах : у п. 5) ч. 1 ст. 4 та у ч. 2 ст. 22. Зокрема, перша з норм, зокрема, визначає, що споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, мають право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), відповідно до закону.

4. Відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг є, як правило, зобов'язальними. З урахуванням цього, а також положень ст.ст. 23, 611 ЦК України та ст. 4 Закону №1023-ХІІ, ВСУ протягом останніх років притримувався тієї практики, що згідно з чинною редакцією ст. 711 ЦК України, шкода, завдана майну покупця, та шкода, завдана каліцтвом, іншим

ушкодженням здоров'я або смертю у зв'язку з придбанням товару, що має недоліки, відшкодовується відповідно до положень гл. 82 цього Кодексу. Підстави відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг), передбачені § 3 гл. 82 ЦК. Аналізуючи зазначені норми, ВСУ робив висновок, що у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом. Укладені з участю споживачів договори, а також норми відповідних законів не передбачали відповідальності у вигляді відшкодування моральної шкоди, тому таке відшкодування можливе лише у тих випадках, якщо шкода завдана майну споживача або завдана ушкодженням здоров'я або смертю.

Подібні висновки викладені ВСУ у двох проведених узагальненнях судової практики з розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування та з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів (2009-2012 рр.)[3]. У якості прикладу можна також навести постанови ВСУ від 24.02.2015 року у справі №6-1790цс15 та від 09.11.2016 року у справі №6-1575цс16. Проте з такою судовою практикою не можемо погодитися з огляду на наступне.

У Рішенні Конституційного Суду України 10.11.2011 року №5-рп/2011 (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) підкреслено, що держава забезпечує особливий захист більш слабкого суб'єкта економічних відносин, а також фактичну, а не формальну рівність сторін у цивільно-правових відносинах, шляхом визначення особливостей договірних правовідносин у сфері споживчого кредитування та обмеження дії принципу свободи договору.

На нашу думку, ВСУ обходить увагою ряд положень Закону №1023-ХІІ та ЦК України, Зокрема, ч. 2 ст. 4 ЦК України визначено, що основним актом цивільного законодавства є саме цей Кодекс, а стаття 3 ЦК визначає, що до загальних засад цивільного законодавства віднесено в т.ч. і справедливість.

Частиною 2 ст. 4 Закону №1023-ХІІ передбачено, що споживачі мають і інші права, встановлені законодавством про захист прав споживачів. За змістом пунктів 15 та 19 ч. 1 ст. 1 Закону, недолік - будь-яка невідповідність продукції вимогам нормативно-правових актів і нормативних документів, умовам договорів або вимогам, що пред'являються до неї, а також інформації про продукцію, наданій виробником (виконавцем, продавцем); продукція - будь-які виріб (товар), робота чи послуга, що виготовляються, виконуються чи надаються для задоволення суспільних потреб.

Нагадаємо, що статті 16 та 23 ЦК України законодавцем розміщено у книзі першій Загальні положення Кодексу. Відтак відшкодування моральної шкоди слід розглядати як універсальний спосіб захисту прав та інтересів та застосовувати в усіх випадках, коли буде доведено факт порушення майнових, особистих немайнових прав споживача та/або відповідних зобов'язань з його участю.

Окрім того, належить звернути увагу і на положення ст.ст. 611, 711, 1209-1210 ЦК України, які, на нашу думку, також передбачають можливість

відшкодування споживачу шкоди, в т.ч. і моральної, завданої внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном, недоліків робіт (послуг), ненадання інформації щодо властивостей і правил користування товаром, що є нерухомим майном. Як і будь-який інший делікт, заподіяння моральної шкоди споживачеві внаслідок недоліків товарів, робіт та послуг утворює позадоговірне зобов'язання. На природу цього зобов'язання не впливає та обставина, що споживач та заподіювач шкоди перебувають у договірних правовідносинах.

Не зайвим буде пригадати і послідовну практику Європейського суду з прав людини, який зазначав у своїх рішеннях, що ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вимагає на національному рівні надати людині такі міри правового захисту, що дозволили б компетентному державному органу надавати відповідний судовий захист. Засіб захисту повинен бути ефективним як у законі, так і на практиці (п. 75 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Афанасьєв проти України» від 05.04.2005 року). Іншими словами, мова йде про те, щоб обраний позивачем спосіб захисту міг забезпечити реальне поновлення порушеного права, а у разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримати відповідне відшкодування.

Підсумовуючи викладене, відмічаємо, що споживачі товарів, робіт та послуг як об'єктивно слабша сторона у правовідносинах з суб'єктами господарювання, мають право на ефективні способи захисту своїх прав, їх право на відшкодування моральної шкоди у випадку порушення прав та інтересів не має піддаватися сумніву. Практика застосування норм матеріального права щодо способів захисту прав споживачів потребує вдосконалення, а нормативне регулювання правовідносин - змін на законодавчому рівні. На даний час право споживачів на відшкодування моральної шкоди передбачено нормами глав 1, 3 та 82 ЦК України, а також ст.ст. 4 та 22 Закону №1023-ХІІ, які мають безпосередньо застосовуватися судами до спірних правовідносин.

Використана література

1. Закон України від 12.05.1991 р. №1023-ХІІ «Про захист прав споживачів» з наступними змінами. *Відомості Верховної Ради*. 1991. №30. Ст. 379.
2. Гражданское право: Учебн. – Изд. четвертое, переработанное и дополненное / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. Т. 1. М.: Проспект, 1999. С. 516.
3. Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 8. С. 12-28. Судова практика з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів (2009-2012 рр.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006700-13>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ (КНР) ТА В УКРАЇНІ

Болбот В.В., аспірант Сумського національного аграрного університету (Україна)

Глобалізація, необхідність реформування системи вирішення трудових спорів в Україні на фоні розвитку правових та економічних відносин між Україною та КНР, створює передумови для поглибленого аналізу законодавства двох країн з цього питання.

В Україні трудові спори вирішуються в індивідуальному та колективному порядку. Загальний порядок вирішення індивідуальних трудових спорів встановлено главою XV Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП). При цьому, для окремих категорій працівників встановлено спеціальний порядок, особливості якого визначаються законами України «Про прокуратуру», «Про судоустрій та статус суддів», «Про державну службу», «Про національну поліцію» тощо [4, 10, 14, 3, 9].

У той же час Конституція України гарантує людині і громадянину захист її прав і свобод судом. Тому, незважаючи на те, що КЗпП передбачає досудовий порядок вирішення індивідуальних трудових спорів, працівник сам може обрати судовий порядок вирішення спору, який передбачений Цивільним процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства України та в окремих випадках Господарським кодексом України [5, 4, 16, 1, 2].

Колективні трудові спори вирішуються згідно із Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів» [11], та нормативними актами Національної служби посередництва і примирення. Певні особливості, що пов'язані з актами, формами і суб'єктами соціального діалогу та впливають на вирішення колективних трудових спорів, передбачені Законами України «Про колективні договори та угоди», «Про соціальний діалог в Україні», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування в Україні» [6, 15, 13, 12, 7, 8].

Аналізуючи Закон КНР «Про медіацію і арбітраж з трудових спорів» (Прийнятий 29 грудня 2007 року на 31-му засіданні Постійного комітету ВЗНП 10-го скликання; вступив в силу з 1 травня 2008 року) дозволяє виділити наступні його особливості:

1. На відміну від українського законодавства Закон КНР «Про медіацію і арбітраж з трудових спорів» (далі Закон) регулює як індивідуальні, так і колективні трудові спори. Адже, відповідно до ст. 2 Закону, він

застосовується при виникненні на території КНР трудових спорів між працівником і роботодавцем, що виникли в результаті:

1. встановлення трудових відносин;
2. укладення, виконання, зміни, розірвання або припинення трудового договору;
3. виключення з реєстру (списку), звільнення з посади, звільнення, залишення роботи;
4. з питань робочого часу, часу відпочинку і відпустки, соціального страхування, добробуту, навчання персоналу, а також з питань охорони праці;
5. з питань оплати праці, медичних витрат по лікуванню виробничих травм, субсидій та компенсацій;
6. інших випадків, передбачених законодавчими та нормативно-правовими актами.

2. Закон називає процедури примирення медіацією. Нагадаємо, в українському науковому середовищі донині точиться дискусія щодо доцільності медіації в трудових відносинах.

3. Законом передбачаються наступні принципи вирішення трудових спорів: законність, справедливість, оперативність, переваги медіації, а також захист законних прав та інтересів сторін відповідно до закону.

4. Відповідно до ст. 5 Закону встановлюється наступний порядок вирішення трудового спору. При виникненні трудового спору, в разі якщо сторони не мають наміру вести переговори, не дійшли згоди, або не виконують досягнуту угоду, допускається звернення до медіатора для проведення медіації; в разі якщо сторони не бажають вдатися до медіації, не дійшли згоди в результаті медіації, або не виконують досягнуте медіації угоду, допускається звернення до комітету з арбітражу трудових спорів про проведення арбітражу; в разі невиконання ухвали арбітражу, допускається подача позову до народного суду, якщо іншими положеннями Закону не передбачено інше.

5. В КНР існує подібний до українського тристоронній координаційний механізм у сфері трудових відносин для спільного дослідження, але передусім, для вирішення основних питань, що стосуються трудових спорів. Сприяє утворенню такого органу управління з питань праці. Так, відповідно до ст. 8 Закону управління з питань праці при народному уряді не нижче повітового рівня спільно з профспілками і представниками підприємств створюють тристоронній координаційний механізм у сфері трудових відносин для спільного дослідження і вирішення основних питань, що стосуються трудових спорів.

6. Відповідно до ст. 9 Закону, в разі якщо роботодавець в порушення державних постанов затримує виплату заробітної плати або здійснює виплату не в повному розмірі, затримує виплату компенсацій, економічних субсидій, суми медичних витрат при лікуванні виробничих травм, працівник може

звернутися зі скаргою в управління у справах праці, яке має вирішити ситуацію відповідно до закону.

7. Закон передбачає вибір сторін органу з медіації. Так, відповідно до ст. 10 Закону, при виникненні трудового спору сторони можуть звернутися для медіації в наступні організації: 1) комітет підприємства по медіації трудових спорів; 2) створену відповідно до закону організацію з проведення медіації базового рівня; 3) створену відповідно до закону організацію волонтерського рівня (рівня квартального управління), в компетенції, якої знаходиться медіація трудових спорів. Комітет підприємства по медіації трудових спорів формується з представників трудового колективу і представників підприємства. Представники трудового колективу призначаються профспілкою або обираються всім трудовим колективом; представники підприємства призначаються відповідальними особами підприємства. Керівник комітету з медіації трудових спорів підприємства призначається з числа співробітників, обраних профспілкою або запропонованих обома сторонами.

8. При досягненні угоди, результати медіації мають бути зафіксовані в угоді про медіацію. Угода про медіацію має бути підписана і завірена печатками обох сторін. Дана угода вступає в силу після підписання і завірена печаткою угоди медіатором, має обов'язкову силу для обох сторін і підлягає виконанню обома сторонами. У разі якщо угоди не досягнуто протягом 15 днів з моменту прийому медіатором заяви про проведення медіації трудового спору, сторони можуть відповідно до закону звернутися до арбітражу.

9. Відповідно до ст. 18 Закону Управління у справах праці при Державній раді КНР на підставі відповідних положень цього Закону розробляє Правила проведення арбітражу. Управління у справах праці народних урядів провінцій (автономних районів, міст центрального підпорядкування) ведуть координацію роботи з проведення арбітражу трудових спорів своїх адміністративно-територіальних одиниць [17].

Як і в Україні існує реєстр трудових арбітрів, в КНР, відповідно до ст. 20 Закону створюється реєстр арбітрів. Але вимоги до арбітрів, в КНР є високими. Так, арбітр повинен бути справедливим і порядним, а також відповідати одній з таких вимог: 1) раніше займати посаду судді; 2) вести науково-дослідну чи викладацьку роботу в сфері права і мати службове звання не нижче середнього рівня; 3) мати правові знання і менше 5 років стажу роботи в сфері управління трудовими ресурсами або профспілці; 4) мати ліцензію на право ведення адвокатської діяльності не менше 3 років.

Наведені положення Закону, діють в КНР з 2007 року та дозволяють оперативну вирішувати трудові спори.

На нашу думку, для України представляє прямий інтерес вирішення трудових спорів без урахування суб'єктного поділу на індивідуальні та колективні, наявність досудової медіації та арбітражу та можливість вирішення спорів в народному суді. Ці та інші положення можуть бути

предметом наукової дискусії щодо удосконалення порядку вирішення трудових спорів в Україні.

Використана література

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України: від 06.07.2005 р. № 2747-IV ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005, № 35-36, № 37, ст.446. URL: [https:// zakon. rada. gov. ua/ laws/show/2747-15](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15) (дата звернення:10.04.2019).

2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003р. № 436-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144 URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/436-15](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15) (дата звернення:10.04.2019).

3. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 р. № 3724-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 10.04.2019).

4. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10. 12. 1971 р № 322-VIII /Верховна Рада України. Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71ВВР,1971,додаток до № 50, ст. 375. URL: [https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/322-08](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08)_(дата звернення: 10.04.2019).

5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. No 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. No 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page__(дата звернення: 10.04.2019).

6. Про колективні договори і угоди: Закон України від 1 липня 1993 р. № 3356-XII / Верховна Рада України. – 1993. – № 36. – Ст. 361.; URL: [https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/3356-12](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12)_(дата звернення: 10.04.2019).

7. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV / Верховна Рада України. - 1999. - № 20/21. - Ст.190.; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.(дата звернення: 10.04.2019).

8. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР / Верховна Рада України. - 1997. - № 24. - Ст.170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 10.04.2019).

9. Про національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. No 580-VIII /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 10.04.2019).

10. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 р. № 1789-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 10.04.2019).

11. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 р. № 137/98-ВР / Верховна Рада України.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-вр__(дата звернення: 10.04.2019).

12. Про професійні спілки та гарантії їх діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. № 1045. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-1> (дата звернення: 10.04.2019).

13. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22 червня 2012 р. № 5026-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17> (дата звернення: 10.04.2019).

14. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453- VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 10.04.2019).

15. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 р. – / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17> (дата звернення: 10.04.2019).

16. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 10.04.2019).

17. «Про медіацію і арбітраж з трудових спорів» в Китайській Народній Республіці: Закон КНР від 29 грудня 2007 року. URL: https://chinalaw.center/labour_law/china_labour_mediation_arbitration_law_2007_russian/ (дата звернення: 10.04.2019).

ДО ПИТАННЯ ПРО СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВІВ

Запара С.І., доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету Сумського
національного аграрного університету (Україна)

Ст. 245 КЗпП України передбачає, що працівники мають право брати участь в управлінні підприємствами, установами, організаціями через загальні збори (конференції), ради трудових колективів, професійні спілки, які діють у трудових колективах, інші органи, уповноважені трудовим колективом на представництво, вносити пропозиції щодо поліпшення роботи підприємства, установи, організації, а також з питань соціально-культурного і побутового обслуговування. Відповідно до ст. 65 Господарського кодексу України трудовий колектив підприємства становлять усі громадяни, які своєю працею беруть участь у його діяльності на основі трудового договору (контракту, угоди) або інших форм, що регулюють трудові відносини працівника з підприємством. Повноваження трудового колективу щодо його участі в управлінні підприємством встановлюються статутом або іншими утановчими документами відповідно до вимог Господарського кодексу

України, законодавства про окремі види підприємств, закону про трудові колективи.

Спеціального закону про трудові колективи в незалежній Україні не прийнято, проте ще нині діє Закон СРСР «Про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями» № 9501-X (v9501400-83) від 17.06.83. Окрім того, Кодекс законів про працю має окрему Главу XVI-A “Трудовий колектив”. Стаття 252¹ фактично дублює зміст ст. 65 Господарського кодексу України визначаючи поняття трудового колективу.

Слід погодитись із думкою, що таке визначення є вразливим, оскільки не дає належного розуміння колективу працівників як суб'єкта трудового права. До того ж, сумнівним видається визначати трудовий колектив як формально-арифметичну кількість працівників. За своєю суттю колектив працівників слід вважати своєрідним громадським утворенням працюючих, яке у правовідносинах з питань праці діє через загальні збори або уповноважений орган (представника) [1].

Питання визначення правового статусу трудового колективу залишається дискусійним, адже окремі вчені стверджують, що трудовий колектив не має повноцінного правового статусу та є породженням соціалістичної ідеології [2], інші зазначають протилежне. Так, В. Лазор вказує, що «трудовий колектив – це громадська організація працівників підприємства, установи, організації (або структурного підрозділу), яка пов'язує їх між собою, з питань регулювання виконуваної ними соціально-трудової функції. Правосуб'єктність трудового колективу виникає лише з моменту створення управляючого органу – загальних зборів (конференції). Трудовий колектив характеризується якісною ознакою – наявністю організованої діяльності з відстоювання трудових прав та інтересів працівників; і кількісною ознакою. Для набуття правосуб'єктності і визнання названого колективу суб'єктом трудового права досить якісної ознаки» [3]. Слід погодитися із В.Лазором, який зазначає, що правосуб'єктний статус отримують не всі трудові колективи, а лише ті, які набули самоорганізаційних ознак (обрали представницький орган тощо). На даний момент представники як «неорганізованих», так і «організованих» трудових колективів мають право на звернення до суду лише в індивідуальному порядку.

Право на звернення до компетентного органу визначено й міжнародним угодами, ратифікованими в Україні, що робить їх обов'язковими до виконання. Так, відповідно до змісту п. 17 Рекомендації МОП № 130 у тих випадках, коли жодні спроби врегулювати скаргу на підприємстві не призводять до згоди, повинна існувати можливість, з урахуванням характеру скарги, для остаточного врегулювання її відповідно до однієї чи декількох із таких процедур: а) використання процедур, передбачених колективним договором, як наприклад: спільний розгляд питання відповідними організаціями роботодавців і працівників або добровільний арбітраж з боку особи чи осіб, призначених за згодою із зацікавленими організаціями

роботодавців та працівників або їхніх відповідних організацій; б) примирення або арбітраж з боку компетентних державних органів; в) звернення до трудового суду або іншого судового органу; г) будь-яка інша процедура, яка може бути прийнятною відповідно до умов країни [4]. Наведений фрагмент рекомендації МОП № 130 підкреслює необхідність «остаточного врегулювання» проблемного питання та встановлює різні шляхи його вирішення, серед яких передбачається і можливість звернення до суду.

Відповідно до ст. 5 ЦПК, здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси *фізичних осіб*, права та інтереси *юридичних осіб*, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону. І тут постає важливе питання, адже *трудоий колектив не є юридичною особою*. І хоча, конструкція ст. 4 ЦПК передбачає, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів, проблема не знімається, а лише пом'якшується. Так, у випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися *органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах*. Відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною. Жодна особа не може бути позбавлена права на участь у розгляді своєї справи у визначеному ЦПК порядку.

Аналогічну ситуацію маємо і в Господарському процесуальному кодексі (далі ГПК), який нас цікавить передусім з точки зору юрисдикції господарських судів, визначених ст. 20 ГПК, а саме господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках.

За загальним правилом, умовами набуття правосуб'єктності трудовим колективом є наступні: 1) організаційна; 2) трудовою. Організаційна умова полягає в тому, що: а) утворення колективу працівників передбачає наявність роботодавця та трудових відносин із двома або більше працівниками; б) працівники мають бути належним чином об'єднані; в) працівники мають бути легалізовані шляхом проведення загальних зборів для обрання відповідного механізму участі у правовідносинах або безпосередньо, або через формування уповноваженого органу (представника). Трудовою умовою полягає в тому, що загальні збори мають визначити процедурні питання щодо функціонування колективу працівників (порядку прийняття рішень), у тому числі зміст та обсяг повноважень уповноваженого органу (представника) з питань праці [5]. Формально, для належної

правосуб'єктності в трудових правовіносинах не вимагається отримання останнім правового статусу юридичної особи. Але для представлення інтересів трудового колективу в суді відсутність статусу юридичної особи може мати правові наслідки.

Так, у справі №910/9010/17 (№ в ЄДРСР 74376380 від 23 травня 2018 року, провадження № 12-82гс18 [6] Господарського суду міста Києв за позовом Первинної профспілкової організації Державного науково-виробничого підприємства «Електронмаш» в особі Профспілкового комітету до Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Фонду державного майна України про зобов'язання відповідача вчинити дії щодо визначення частки трудового колективу в майні Державного підприємства «Електронмаш» та визнання недійсним наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 28 вересня 2016 року № 1621 в частині збільшення статутного капіталу. Позовні вимоги мотивовано наступним. Велика Палата Верховного Суду, оцінюючи доводи сторін і висновків судів попередніх інстанцій дійшла наступного висновку щодо застосування норм права.

- Стаття 25 Закону «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» передбачає, що профспілки представляють права та інтереси працівників у відносинах з роботодавцем в управлінні підприємствами, установами, організаціями, а також у ході приватизації об'єктів державної та комунальної власності, беруть участь у роботі комісій з приватизації. Втім, **професійна спілка може представляти фізичну особу** - члена трудового колективу в цивільному процесі лише за наявності документів, що підтверджують повноваження представника (довіреності).

- **Трудовий колектив не має статусу юридичної особи і не може виступати учасником господарського або цивільного процесу.** Відповідно, професійна спілка не може виступати представником трудового колективу в господарському чи цивільному процесі, **а при зверненні з позовом в інтересах трудового колективу має вважатись такою, що діє від власного імені.**

Остання позиція Великої Палати, на нашу думку, дещо суперечить змісту п.14 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 1992 року №9 «Про практику розгляду судами трудових спорів», а саме, при розгляді справ, пов'язаних з вимогами профспілкового чи іншого уповноваженого на представництво трудовим колективом органу про розірвання трудового договору (контракту) з керівником або усунення його із займаємої посади, слід виходити з того, що згідно зі ст. 45 КЗпП (в редакції від 19 січня 1995 року) така вимога може бути заявлена **профспілковим чи іншим уповноваженим на представництво трудовим колективом органом, який за дорученням трудового колективу підписав колективний договір.**

Важливо зазначити, що для того, щоб мати правовий статус юридичної особи, трудовий колектив може скористатись можливістю оформлення свого

статусу у передбаченій законодавством формі. Так, набувши статус товариства з додатковою відповідальністю «Трудовий колектив «Уманьхліб» [7] або закритого акціонерного товариства «Трудовий колектив «Київський науково-дослідний та проектно-конструкторський інститут «Енергопроект» [8], або товариства з обмеженою відповідальністю «Трудовий колектив Балаклавського судноремонтного заводу «Металіст» [9] трудові колективи набули статус юридичної особи та отримали судову перспективу захисту своїх інтересів.

Наприкінці зауважимо, що трудові колективи здатні вирішувати завдання, що носять колективний характер, в яких виявляються інтереси та прагнення кожного окремого працівника. Тому такий окремий інтерес, поєднуючись, становить колективну сукупність інтересів, спрямовану на вирішення завдань трудового колективу.

Слід враховувати, що трудові правовідносини мають свою специфіку, тому законодавець спрямує увагу трудових колективів на компромісне вирішення трудових спорів, заохочуючи в договірному порядку до позасудового їх вирішення. Цим самим не відбувається обмеження права на судовий захист, натомість зусилля сторін спрямовуються на вироблення консенсусу, який би був взаємоприйнятним, у спосіб, що має спрощений порядок та строки вирішення порівняно з судовою процедурою.

Використана література

1. Трудове право. URL: https://pidruchniki.com/89416/pravo/dopomizhni_subyekti_trudovogo_prava (дата звернення: 01.01.2019).
2. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудових правовідносин в умовах переходу України до ринкової економіки : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2001. – 36 с.
3. Лазор В. Трудовий колектив як суб'єкт трудового права і сторона трудових спорів URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/1164/%CB> (дата звернення: 01.01.2019).
4. Рекомендація МОП щодо розгляду скарг на підприємствах з метою їх вирішення. № 130 від 29.06.1967 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/993_250 (дата звернення: 01.01.2019).
5. Трудове право. URL: https://pidruchniki.com/89416/pravo/dopomizhni_subyekti_trudovogo_prava (дата звернення: 01.01.2019).
6. Справа №910/9010/17 (№ в ЄДРСР 74376380 від 23 травня 2018 року, провадження № 12-82гс18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74376380> (дата звернення: 01.01.2019).
7. Ухвала ВССУ від 02.11.2016 року зі справи № 705/6461/15-ц (№ в ЄДРСР 62524572)
8. Постанова ВСУ від 30.09.2008 року зі справи № 3_4150кс08 (№ в ЄДРСР 2396111)
9. Постанова ВСУ від 20.11.2007 року зі справи № 21-1781во06 (№ в ЄДРСР 6638267)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАКОРДОННИХ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Кривенко Ю.В. кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права Національного
університету «Одеська юридична академія»
(Україна)

Релігійні організації є інституційною формою вираження релігії і найважливішою умовою її соціального буття. Ці організації займаються доброчинною, освітньою та іншими видами діяльності, тим самим конструктивно впливаючи на громадянське суспільство. Однак, релігійний фактор здатний надавати дезінтегруючий вплив на громадянське суспільство, будучи джерелом соціальних конфліктів всередині окремих конфесій, між конфесіями з різною релігійною догматикою, між релігійними об'єднаннями та державою. Переплетення релігійних конфліктів з національно-етнічними конфліктами надає їм ще більшої гостроти і напруженості.

В Конституції України(ст.35) закріплено, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. [1]

Це означає, по-перше, що всім особам, які проживають в Україні гарантуються зазначені свободи, а також право мати релігійні переконання і діяти відповідно до них, сповідувати або не сповідувати релігію, по-друге, рівність всіх релігій перед законом; по-третє, неприпустимість втручання держави, її органів і посадових осіб у законну діяльність релігійних організацій і останніх у справи держави.

В законі закріплений перелік видів релігійних організацій і до них відносить: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, які наділяються правами юридичних осіб, а також релігійні об'єднання, що складаються із зазначених релігійних організацій, але не визнаються юридичними особами (ст. 7). Таким чином, релігійні об'єднання (Українська Православна Церква в юрисдикції Московського Патріархату (далі — УПЦ МП), Православна Церква України, Українська Автокефальна Православна Церква (далі — УАПЦ), Українська Греко-Католицька Церква (далі — УГКЦ) та інші, котрі діють на території України) не є суб'єктами цивільного права, однак у цивільному обороті вони представлені управліннями або центрами, яким надано права юридичної особи. [2, С.125]

Враховуючи соціально-політичні процеси які відбуваються на сьогодні є ряд питань пов'язаних з діяльністю закордонних релігійних організацій в Україні. Зміни до чинного Закону «Про свободу совісті та релігійні

організації» та Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» передбачають механізми, які встановлюють, в який саме спосіб релігійна організація може змінити свою підлеглість діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням).

У Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» відсутнє поняття закордонних релігійних організацій. Законодавець одночасно використовує два поняття, а саме: «релігійні організації, керівні центри яких знаходяться за межами України» та закордонні релігійні організації й отожднює їх .

До ознак закордонної релігійної організації слід віднести наступне:

1) у статуті (положенні) релігійної організації, що діє в Україні, містяться вказівки на входження до структури релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України;

2) у статуті (положенні) закордонної релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, містяться вказівки на входження до її структури релігійної організації (об'єднання), що діє на території України, а також на право прийняття статутними органами управління зазначеної закордонної релігійної організації (об'єднання) рішень з канонічних і організаційних питань, які є зобов'язуючими для релігійної організації (об'єднання), що діє на території України;

3) статутом (положенням) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, передбачене обов'язкове входження керівників (повноважних представників) релігійної організації (об'єднання), що діє на території України, до статутних органів управління зазначеної закордонної релігійної організації (об'єднання) з правом вирішального голосу.[3]

Висновок. Однак, належним чином залишаються не регламентованими законодавством відносини держави з релігійними управліннями і центрами, в тому числі і тими, що знаходяться за межами України та регулюються за домовленістю релігійним центром і державним органом України у справах релігій. На підставі домовленостей між закордонним релігійним центром і державним органом України у справах релігій вирішується питання утворення або заснування закордонними релігійними центрами на території України своїх релігійних структур (місій, монастирів тощо). Закордонний релігійний центр також може утворити в Україні своє релігійне управління з підпорядкуванням йому релігійних громад і своїх структурних підрозділів (монастирів, духовних навчальних закладів).

Використана література

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141
2. Борисова В. Релігійна організація функціональний вид невідприємницьких організацій. *Право України*. 2014. № 2. С.123-130
3. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 25. ст.283

ВЕЩНОЕ ПРАВО В ЭНЕРГЕТИКЕ: ОБ ОБЪЕКТАХ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ И ОСОБЕННОСТЯХ ПРАВОВОГО РЕЖИМА

Куницкая О.М., кандидат юридических наук,
доцент, доцент кафедры финансового права и
правового регулирования хозяйственной деятельности
Белорусского государственного университета
(Республика Беларусь)

В правовом пространстве СНГ топливно-энергетический комплекс (далее – ТЭК) государств-участников СНГ определен как совокупность их отраслей экономики, обеспечивающих добычу, производство, транспортировку, хранение, переработку и использование всех видов энергоносителей, за исключением ядерных материалов [1].

Основанием объединения отраслей экономики в единый ТЭК являются энергоносители или энергетические ресурсы. Законодательство различных государств определяет указанные категории с некоторыми особенностями. В Республике Беларусь и Украине смысловое наполнение понятия «топливно-энергетические ресурсы» практически идентично и определяются как совокупность всех природных и полученных в результате преобразований видов топлива и энергии [2], используемые в национальном хозяйстве [3]. В российском законодательстве энергетический ресурс означает носитель энергии, энергия которого используется или может быть использована при осуществлении хозяйственной и иной деятельности, а также вид энергии (атомная, тепловая, электрическая, электромагнитная энергия или другой вид энергии) [4].

Авторы определяют энергетические ресурсы как совокупность первичных и вторичных источников энергии, в том числе продукции нефтеперерабатывающей, газовой, угольной, электроэнергию атомных и гидроэлектростанций, местных виды источников энергии, которыми располагает страна для обеспечения своих потребностей, а также экспорта [5, 27]. В литературных источниках указывается на то, что именно энергоресурсы, представляющие собой носители различного вида энергии,

определяют специфику общественных отношений, предметом которых является энергия [6].

Существование различных трактовок понятия «энергетические ресурсы» и его соотношения с понятием «природные ресурсы» в международно-правовых актах и нормах внутреннего законодательства свидетельствует, с одной стороны, о сложности и многозначности данных понятий, а с другой – об их тесной связи. С правовой точки зрения можно выделить основные виды энергетических ресурсов: природные энергетические ресурсы (ресурсы недр, энергию солнца, ветра, энергию водных потоков и т.д.); производные энергетические ресурсы (добытые полезные ископаемые и продукты их переработки, электрическую и тепловую энергию); энергосбережение (экономленная энергия так же эффективна в удовлетворении человеческих потребностей, как и энергия произведенная, и является эквивалентом использования первичных источников энергии).

Вся совокупность приведенных выше видов энергоресурсов является основой для определения общественных отношений в области энергетики и, как следствие, их правового регулирования.

Становится устоявшейся позиция о том, что основным объектом частноправовых отношений в сфере энергетики является, прежде всего, тот или иной вид энергии или энергетического ресурса, например: электрическая энергия; тепловая энергия; газ; нефть, нефтепродукты; уголь [7, 83].

Особенности правового режима различных видов энергетических ресурсов в Республике Беларусь установлены энергетическим законодательством, регулирующим отношения в определенной отрасли энергетики, а именно в области энергоснабжении (газом, электроэнергией, теплом), в области использования атомной энергии. Особенности правового режима энергетических ресурсов установлены для каждого из видов энергетических ресурсов.

Институт права собственности в сфере хозяйственных (предпринимательских) отношений в ТЭК характеризуется специфичным субъектным составом и содержанием, имеет специфичные объекты, характеризуемые, прежде всего, как экономические, технические категории, используемые в специальных отраслях знаний. Кроме того, объединяющим признаком различных объектов ТЭК является их значимость для экономики страны и безопасности жизнедеятельности населения. В зависимости от того, что стоит в приоритете реализации национальной энергетической политики, установления степени участия государства в управлении развития энергетикой, создания стабильной и благоприятной правовой среды для отечественных и зарубежных инвесторов, то и получает свое интенсивное развитие: либо частно-правовые отношения в сфере энергетики, либо публично-правовые, которые в конечном итоге отображают публичные и частные интересы права собственности на энергетические ресурсы [8, 234].

В большей части энергетические объекты отвечают признакам объекта недвижимого имущества, а значит право собственности и другие вещные

права на недвижимые вещи, ограничения этих прав, их возникновение, переход и прекращение подлежат государственной регистрации в установленном порядке.

Энергетические ресурсы как объекты права собственности приобретают характеристики правового статуса природных ресурсов, полезных ископаемых и вещей как объектов права собственности соответственно. Кроме того, отдельные виды энергетических ресурсов также имеют особый правовой статус как объекты права собственности. Не все природные ресурсы по своим свойствам могут находиться в собственности, а лишь те, которые являются относительно стабильными и подлежат индивидуализации. Другие элементы природной среды не способны в силу объективных свойств быть объектами права собственности (ветровая и солнечная энергия), поскольку не могут быть объектом присвоения человеком с целью превращения их в свою собственность. Учитывая вышеизложенное, рассматривая право собственности в объективном и субъективном смыслах, можно установить, что право собственности на энергетические ресурсы в объективном смысле представляет собой совокупность правовых норм, регулирующих основания возникновения, изменения и прекращения права собственности на энергетические ресурсы. В субъективном смысле право собственности на энергетические ресурсы представляет собой юридически закрепленную возможность определенного поведения собственника в отношении принадлежащих ему энергетических ресурсов, оно проявляется в наличии у него правомочий по владению, пользованию и распоряжению энергетическими ресурсами [8, 236-237].

Собственность на природные ресурсы является экономическим базисом управления природными ресурсами, природопользования и охраны окружающей среды. Значение данного правового института возрастает в условиях рыночных отношений, развития конкуренции, обеспечения антимонопольной и предпринимательской деятельности.

Вопросы определения положения энергии в ряду объектов гражданского права в настоящее время остаются не разрешенными, а значит, спорным является и вопрос о распространении на нее режима объекта права собственности. Традиционная концепция предполагает то, что в основе понятия имущественных отношений лежит право собственности на материальные объекты, вещи. Тем не менее, развитие рыночной экономики рано или поздно приводит к юридическому признанию новых видов имущества. К имуществу как к объекту собственности начали относить электроэнергию и газ, а затем и другие виды энергии и сырья, выходящие за границы общепринятого понимания вещи. Право, признавая электроэнергию необычным объектом, считает ее товаром и использует в правовом регулировании отношений по ее получению и использованию элементы характерные для вещей. По мере решения проблемы распространения в отношении энергии правового режима вещи, переосмысления требует институт вещного права в сфере энергетики.

Литература

1. О Концепции сотрудничества государств-участников СНГ в сфере энергетики: Решение Совета глав правительств СНГ [принято в г. Ялте 20.11.2009]. Законодательство стран СНГ. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=30644. Дата доступа: 22.04.2019.
2. Об энергосбережении: Закон Республики Беларусь, 8 янв. 2015 г.. Законодательство стран СНГ. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=72558#A000000034. Дата доступа: 22.04.2019.
3. Об энергосбережении: Закон Украины, 1 июля 1994 г. Законодательство стран СНГ. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=9519. Дата доступа: 22.04.2019.
4. Об энергосбережении и о повышении энергетической эффективности и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации: Федеральный Закон Российской Федерации, 23 нояб. 2009 г. Законодательство стран СНГ. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=29626. Дата доступа: 22.04.2019.
5. Городов О.А. К понятию энергетического права. *Вестн. Санкт-Петерб. ун-та*. 2010. Сер. 14, Вып. 1. С. 26-38.
6. Городов О.А. Введение в энергетическое право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Проспект, 2015. 224 с.
7. Энергетическое право. Общая часть. Особенная часть: учебник / под ред. д-ра юрид. наук В.В. Романовой. М.: Изд-во «Юрист», 2014. 656 с.
8. Станиславский В. П. Публичные и частные интересы права собственности на энергетические ресурсы в контексте правового регулирования. *Влияние межгосударственных интеграционных процессов на развитие аграрного, экологического, природоресурсного и энергетического права*: тез. докл. междунар. науч.-практ. конф., Минск, 26–27 апр. 2018 г. / Белорус. гос. ун-т; редкол.: Т. И. Макарова (отв. ред.) [и др.]. Минск : БГУ, 2018. С. 233-237.

ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Кучма О.Л., доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового права та права
соціального забезпечення Київського національного
університету імені Тараса Шевченка (Україна)

Реформування пенсійного законодавства торкнулось різних категорій пенсіонерів, в тому числі, державних службовців.

10.12.2015 року прийнято Закон України «Про державну службу» №889 (далі – Закон №889), яким визнано таким, що втратив чинність Закон України «Про державну службу», крім статті 37, що застосовується до осіб, зазначених у пунктах 10 і 12 цього розділу;

10. Державні службовці, які на день набрання чинності цим Законом займають посади державної служби та мають не менш як 10 років стажу на посадах, віднесених до відповідних категорій посад державних службовців, визначених статтею 25 Закону України «Про державну службу» та актами Кабінету Міністрів України мають право на призначення пенсії відповідно до статті 37 Закону України «Про державну службу» у порядку, визначеному для осіб, які мають не менш як 20 років стажу роботи на посадах, віднесених до категорій посад державних службовців.

12. Для осіб, які на день набрання чинності цим Законом мають не менш як 20 років стажу на посадах, віднесених до відповідних категорій посад державної служби, визначених статтею 25 Закону України «Про державну службу» та актами Кабінету Міністрів України, зберігається право на призначення пенсії відповідно до статті 37 Закону України «Про державну службу» у порядку, визначеному для осіб, які мають не менш як 20 років стажу роботи на посадах, віднесених до категорій посад державних службовців [1].

І саме на підставі даних норм Закону №889 державним службовцям, які відповідали згаданім у Законі вимогам, були підстави призначати пенсії на підставі статті 37 Закону України «Про державну службу». Особам, які мають стаж роботи на державній службі меншої тривалості, пенсійне забезпечення державних службовців здійснюється відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» №1058 (далі – Закон №1058).

Законодавець зберіг чинність означеної статті для осіб, які мають певний стаж роботи на державній службі, оскільки вона передбачає вигідніші умови пенсійного забезпечення, що відповідає принципу правомірних (законних) очікувань. На сьогодні, законодавством не передбачено перерахунок пенсій, призначених за статтею 37 Закону України «Про державну службу» №3723, який втратив чинність на підставі Закону №889, крім статті 37, що застосовується до вищезгаданих осіб.

Стаття 90 Закону №889 передбачає, що пенсійне забезпечення державних службовців здійснюється відповідно до Закону України №1058. Таким чином, на державних службовців, яким призначена пенсія відповідно до згаданої статті поширюються загальні норми Закону №1058.

Державні службовці, яким призначена пенсія відповідно до Закону України «Про державну службу», про що наголошено у нормах Закону №1058, – це пенсіонери, яким призначено пенсію на інших умовах, ніж у Законі №1058, тобто на умовах визначених ст.37 Закону України «Про державну службу» №3723.

Відповідно до ст.2 Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» індексації підлягають грошові доходи громадян, одержані ними в гривнях на території України і які не мають разового характеру, зокрема, пенсії. Згідно із ч.5 ст.2 Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» індексація пенсій здійснюється шляхом їх підвищення відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [2].

Законом №1058 передбачено, що у разі якщо особі призначено пенсію відповідно до Закону України «Про державну службу», її виплата продовжується до переведення за бажанням особи на пенсію на інших підставах або за бажанням особи поновлюється у розмірі, який було встановлено до переведення. До такого переведення розмір пенсії, встановлений до дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій», не переглядається та пенсія не індексується [3].

Виходячи з цього, можна стверджувати, що дана заборона не поширюється на пенсії, встановлені після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій», тобто пенсії призначені відповідно до статті 37 Закону №3723 після набрання чинності Законом №213 в частині індексації. Щодо перерахунку таких пенсій, то Закон №889 не залишив в силі статтю №37¹ Закону №3723, якою передбачався перерахунок пенсії державних службовців, тому заборона на перерахунок впливає не з даної норми Закону №1058, а із Закону №889, на підставі якого втратив чинність Закон №3723 в т.ч. в частині перерахунку пенсії державного службовця.

Індексація проводиться з метою відшкодування подорожчання споживчих товарів і послуг, в зв'язку з підвищенням цін різні види пенсій знецінюються однаково, тому індексація пенсій має бути передбачена для всіх видів пенсій на однакових умовах. Враховуючи вищеведене, вважаємо за необхідне перший абзац п.13 Розділу XV Закону №1058 виключити.

Використана література

1. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. №889 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення 10.04.2019)

2. Про індексацію грошових доходів населення: Закон України від 03 липня 1991 р. №1282 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-12> (дата звернення 10.04.2019)

3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09 липня 2003 р. №1058 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення 10.04.2019)

ПОВЕРХНЕВИЙ АНАЛІЗ РЕГЛАМЕНТОВАНИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ ОРЕНДНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ПРИ ЇХ ПРАКТИЧНІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ

Нежевело В.В., аспірант, старший викладач кафедри
приватного та соціального права Сумського
національного аграрного університету (Україна)

Розвиток правовідносин в сфері земельного права в нашій державі крок за кроком зумовлював створення системи речових прав на земельні ділянки, серед яких одним із найбільш застосованих по відношенню до права власності стало тимчасове орендне право користування земельною ділянкою.

У сучасних умовах розвинутого орендного землекористування потребує особливої уваги питання реалізації прав сторін у правовідносинах оренди землі.

Інститут права користування землею в розрізі цивільного та земельного законодавства є паралельною площиною тих соціальних цінностей, які органічно поєднуються з невід'ємними для нормальної життєдіяльності правами та законними інтересами, і тому потребує об'єктивного та забезпеченого вираження у нормативно-правовій базі, особливо в аспекті юридичного захисту при реалізації прав учасників орендних земельних правовідносин.

В останні роки в Україні найбільш дієвим інструментом формування оптимального розміру землекористування сільськогосподарських товаровиробників є оренда. Вона на сьогодні в Україні є основною формою реалізації економічних та юридичних прав на земельні ділянки, особливо сільськогосподарського призначення [1].

Крім того, вчені констатують, що нині в Україні орендні земельні відносини зайняли домінуючу позицію у сільськогосподарському виробництві, яке ведеться переважно на орендованих землях, а орендна плата стала додатковим важелем соціальної підтримки на селі [2, 34].

Слід звернути увагу, що на даний час, за відсутності вільного ринку землі оренда постає як один із діючих регуляторів земельних відносин і реальний чинник формування оптимальних розмірів сільськогосподарських землекористувань ринкового типу. Оренда є механізмом, який перетворює

природну родючість землі в економічну способом узгодження інтересів людей (власників різних ресурсів, представників різних соціальних груп), що дозволяє залучати землю в економічний обіг, створює умови для її виробничого використання. Вона займає особливе місце у механізмі реалізації власності і є однією з форм реалізації права власності та ефективного використання земель у системі земельних відносин України. При оренді за власником зберігається право генерального розпорядження, а орендар набуває права користування, володіння та часткового розпорядження об'єктом оренди [3].

Тому важливість забезпечення якісної реалізації прав учасників орендних земельних правовідносин відіграє колосальне значення не лише для гарантій приватних відносин, але й для соціальної, економічної та правової сфер функціонування нашої держави.

Поширення орендних відносин у розвинутих капіталістичних країнах обґрунтовується тим, що оренда землі стає фермерам набагато дешевше, ніж її купівля. У процесі оренди, порівняно з купівлею, заощаджується капітал, який господарі мають можливість вкладати у поширене відтворення виробництва. Відносини орендодавця й орендаря базуються на принципах взаємовигідних стосунків, оскільки орендодавець на певний час делегує право орендарю користуватися своєю землею та майном (зберігаючи при цьому лише титул власника), а орендар на свій розсуд розпоряджається засобами праці [4, 35].

Для України наразі характерним є стан, при якому більша частина сільськогосподарських угідь знаходиться в обігу на ринку оренди землі.

Загальна картина реалізованого права оренди на земельні ділянки в Україні за даними Держгеокадастру є вражаючою, адже простежується зростання до укладеності договорів оренди, в тому числі державної форми власності. Так, за даними Держгеокадастру станом на початок 2018 року в Україні укладено 4,9 млн. договорів оренди земельної частки (паю), із них із фермерськими господарствами - 0,75 млн договорів [5]. А вже за даними станом на початок 2019 року - в Україні укладено 5 млн. договорів оренди земельної частки (паю), з них із фермерськими господарствами – 0,78 млн договорів [6].

Проте, практичний розвиток орендних правовідносин призвів до накопичення певних проблем щодо реалізації прав учасників орендних правовідносин, які потребують вирішення як на рівні наукових досліджень, так і на рівні нормативно-правового забезпечення.

Щодо конкретних норм чинного законодавства, які прямо передбачають правомочності орендодавців та орендарів, слід зазначити, що згідно Земельного кодексу України закріплено загальні права та обов'язки, притаманні для сторін відносин користування земельними ділянками (ст. 95 та ст.96 кодексу). Також, згідно Розділу IV «Права та обов'язки орендодавців, захист їх прав» Закону України «Про оренду земель» сформовано вже специфічні для орендних відносин права та обов'язки орендодавців та орендарів (ст. 25 та ст. 26 Закону). Та в свою чергу, редакція Типового договору оренди в аспекті прав та обов'язків сторін договору має відсильний характер до ст.ст. 25-26 Закону України «Про оренду землі».

Також, у низках нормативно-правових актів спеціальної дії містяться норми, якими додатково окреслено свого роду права та обов'язки учасників певних орендних правовідносин.

Нажаль, в нашій державі зовсім не відбувається реального аналізу укладених договорів оренди, який допоміг би з'ясувати стан порушення законних прав та інтересів сторін орендних правовідносин та стимулював би до захищеності прав учасників правовідносин.

Так, за різними науковими дослідженнями, основними проблемними питаннями орендних правовідносин землі вважаються проблеми оформлення договорів оренди, їх укладення й узгодження істотних позицій, також проблеми дотримання сторонами договірних зобов'язань у питаннях нарахування та виплати орендної плати, та проблеми раціонального використання, збереження і відтворення родючості ґрунтів.

Крім того, здійснюючи поверхневий аналіз регламентованого на законодавчому рівні комплексу прав та обов'язків учасників орендних земельних відносин, постає необхідність в їх детальному дослідженні та з'ясуванні можливості більшої правової захищеності при практичній реалізації орендних правовідносин. Також потребує дослідженню їх повнота в умовах сьогодення, та доцільність у закріпленні на законодавчому рівні додаткових конкретизованих норм, які б сприяли якісній реалізації прав орендодавців та орендарів земельних ділянок.

Використана література

1. Назаренко О. В. Орендні земельні відносини та механізм їх удосконалення в ринкових умовах: автореф. дис... канд. екон. наук. Харків, 2006. 23 с.
2. Солов'яненко Н. Розвиток орендних земельних відносин в Україні. *Землевпорядний вісник*. 2014. № 11. С. 32-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zv_2014_11_10
3. Кирилюк І.М. Оренда землі в системі аграрних відносин України: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2010. 20 с.
4. Горпинич О. В. Напрями удосконалення орендних земельних відносин. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2012. № 4. С. 35-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2012_4_6
5. Оренда сільськогосподарських земель: зберігається дворазовий розрив між платою за державні та приватні землі (за офіційними даними Держгеокадастру від 15.02.2018р.) URL: <http://land.gov.ua/orenda-silskohospodarskykh-zemel-zberihaietsia-dvorazovy-i-rozryv-mizh-platoi-za-derzhavni-ta-pryvatni-zemli/>
6. За останній рік державні землі здавалися в оренду в 2,13 разу дорожче, ніж приватні (за офіційними даними Держгеокадастру від 01.02.2019р.) URL: <http://land.gov.ua/za-ostannii-rik-derzhavni-zemli-zdavalysia-v-orendu-v-213-razu-dorozhche-nizh-pryvatni/>

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНТЕРНЕТ РЕЧЕЙ»

Некіт К. Г., кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри цивільного права Національного
університету «Одеська юридична академія» (Україна)

Вплив технологій на життя людини та розвиток суспільства важко переоцінити. Наприкінці ХХ століття історія людства поділилася на дві епохи завдяки появі Інтернету. І швидкість у розвитку технологій набирає таких обертів, що вже сьогодні, на початку ХХІ століття ми впевнено можемо говорити про нову епоху в нашій історії – епоху Інтернету речей. Так, якщо кількість пристроїв, підключених до Інтернету у 2003 р. складала 500 мільйонів, вже у 2010 р. їх кількість зросла до 12,5 мільярдів, а до 2020 року по різним даним прогнозують підключення до Інтернету від 26 до 50 мільярдів пристроїв [1]. Це, з одного боку, відкриває величезні перспективи для розвитку суспільства, але з іншого, як будь-яке нове явище, породжує низку проблем, у тому числі, у правовій сфері, оскільки сьогодні не існує жодного комплексного рішення щодо правового регулювання відносин у сфері Інтернету речей, як не існує і самого легального визначення цього поняття.

Термін «Інтернет речей» з'явився у 1999 році, коли працівником компанії Procter & Gamble Кевіном Ештоном було запропоновано покращити логістику корпорації за допомогою радіочастотних міток (radio-frequency identification, RFID) [2]. Щоправда, сьогодні цей термін піддається критиці на тій підставі, що Інтернет, фактично, є ім'ям власним, яке використовується для позначення глобальної Мережі мереж, побудованої на певних стандартах. Тоді як існує ще Всесвітня павутина (WWW) – найбільш популярна Інтернет-платформа, яка забезпечує доступ до документів і технічно не містить перепон для підключення до цієї мережі речей-пристроїв, тобто для створення мереж, які складаються із речей із використанням технології Інтернет. Як зазначають критики, підміна понять виникла і зміцнилася через відсутність належного розуміння відмінностей між Інтернетом і WWW. Всесвітня павутина – це розподілена система, що надає доступ до зв'язаних між собою документів, розташованих на різних комп'ютерах, підключених до Інтернету. Говорячи про IoT, зазвичай мають на увазі не просто комунікації, а щось аналогічне WWW, щось на зразок павутини речей. Ця обставина була усвідомлена відносно недавно, після чого з'явився відповідний термін Web of Things (WoT), який точніше підходить до ідеального уявлення про IoT [3]. (Саме тому у багатьох джерелах використовується поняття «інтернет речей» – з маленької літери).

Проте сьогодні вже існує усталений термін «Інтернет речей», який, набув широкого застосування у 2008-2009 роках, коли відбувся перехід від «Інтернету людей» до «Інтернету речей», коли кількість підключених до

Мережі предметів перевищила кількість населення Землі, і який, очевидно, буде використовуватися в подальшому, що викликає потребу введення його і у правову реальність.

Сьогодні існує безліч технічних визначень поняття «Інтернет речей», зокрема, Інтернет речей визначається як мережа фізичних об'єктів, які мають вбудовані технології, що дозволяють здійснювати взаємодію із зовнішньою середою, передавати відомості про свій стан та приймати дані ззовні (Gartner) [3]. Також Інтернет речей визначають як «речі», такі як пристрої та датчики, відмінні від комп'ютерів, смартфонів або планшетів, які поєднуються, взаємодіють або передають інформацію один з одним або один від одного завдяки Інтернету [4]. Інтерес представляє визначення, згідно якому Інтернет речей – це концепція комунікаційної мережі фізичних або віртуальних об'єктів («речей»), які мають технології для взаємодії між собою та з навколишнім середовищем, а також можуть виконувати певні дії без втручання людини. Сутність цієї концепції полягає в тому, щоб всі предмети побуту, товари, вузли технологічних процесів тощо, були оснащені вбудованими комп'ютерами та сенсорами, мали змогу обробляти інформацію, що надходить із навколишнього середовища, обмінюватися нею та виконувати різні дії в залежності від отриманої інформації [5]. Звернемо увагу, що у визначенні поняття «Інтернет речей» часто використовується поняття «віртуальної речі». Так, відповідно до Рекомендації Y2060 Відділу стандартів зв'язку Міжнародного союзу електрозв'язку «Огляд Інтернету речей», під Інтернетом речей пропонується розуміти глобальну інфраструктуру для інформаційного суспільства, яка забезпечує можливість надання більш складних послуг шляхом з'єднання між собою (фізичних та віртуальних) речей на підставі існуючих і таких, що розвиваються, функціонально сумісних інформаційно-комунікаційних технологій [6].

Серед визначень поняття «Інтернет речей» з урахуванням правового аспекту, що пропонуються сучасними дослідниками, варто виділити визначення, запропоноване О.А. Барановим, згідно якому під Інтернетом речей варто розуміти комплекси і системи, що складаються з сенсорів, мікропроцесорів, виконавчих пристроїв, локальних та/або розподілених обчислювальних ресурсів та програмних засобів, програм штучного інтелекту, технологій хмарних обчислювань, передача даних між якими здійснюється за допомогою мережі Інтернет, та призначені для надання послуг і проведення робіт в інтересах суб'єктів (фізичних або юридичних осіб) [7, с. 7].

Вказане визначення представляється цілком прийнятним для розуміння поняття Інтернету речей у правовій площині, хіба що з тим уточненням, що Інтернет речей варто визначати як вищевказану сукупність компонентів, які використовуються для задоволення інтересів фізичних, юридичних осіб або інтересів держави і суспільства (з урахуванням того факту, що Інтернет речей є багатогранним поняттям та може використовуватись у різних сферах, з

різними цілями, а тому тут можуть виникати різноманітні правові відносини з відповідно різними учасниками).

Використана література

1. Храмов П. Всеобъемлющий интернет: прогнозы и реальность. *Открытые системы*. 2013. № 4. URL: <http://www.osp.ru/os/2013/04/13035552/>
2. Интернет вещей – что это такое и как применяют IoT в реальном бизнесе. URL: <https://rb.ru/longread/iot-cards/>
3. Что такое Интернет вещей. URL: [http://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%A7%D1%82%D0%BE_%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B5_%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82_%D0%B2%D0%B5%D1%89%D0%B5%D0%B9_\(Internet_of_Things,_IoT\)#cite_note-0](http://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%A7%D1%82%D0%BE_%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B5_%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82_%D0%B2%D0%B5%D1%89%D0%B5%D0%B9_(Internet_of_Things,_IoT)#cite_note-0)
4. Открытая концепция «Интернет вещей: правовые аспекты (Российская Федерация)». URL: <http://www.dentons.com/ru/whats-different-about-dentons/connecting-you-to-talented-lawyers-around-the-globe/news/2016/june/dentons-develops-russias-first-ever-whitepaper-on-the-legal-aspects-of-the-internet-of-things>
5. Интернет речей. URL: http://glossary.starbasic.net/index.php?title=%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82_%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%B9
6. Обзор Интернета вещей. – URL: <https://www.itu.int/rec/T-REC-Y.2060-201206-I>
7. Баранов О.А. Интернет речей (IoT): обзор правовых проблем // Интернет речей: проблеми правового регулювання і впровадження: Матеріали науково-практичної конференції (24 жовтня, 2017 р., м. Київ) / Упоряд. В.М. Фурашев, С.Ю. Петряев. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сік орьського», Вид-во «Політехніка», 2017. – С. 7-16.

КРИПТОВАЛЮТА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Шпиленко Б.П., студент 3-го курсу юридичного факультету Сумського національного аграрного університету

Стрельник В.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри приватного та соціального права Сумського національного аграрного університету (Україна)

З огляду на швидкість, з якою технології впроваджуються в повсякденне життя, кардинальні зміни в речах, які для нас є звичними можливі. Мова йде про паперові гроші. Очевидно, що готівка йде в минуле. На її зміну прийшли електронні гроші. Україна майже повністю перейшла на електронну форму оплати, проте виявилася не готовою до нового виду електронних грошей як криптовалюта.

Дамо визначення терміну «криптовалюта». Існує багато складних визначень поняття криптовалюти та блокчейна. Досвід інших країн дозволяє вивести основні ознаки крипто валюти. Це різновид цифрової валюти, створення та контроль за якою базуються на криптографічних методах. Основними особливостями є децентралізація й анонімність. Основою віртуальних грошей визначається децентралізована відкрита база даних - блокчейн. Циркуляція криптовалюти всередині системи відбувається безпосередньо - без участі третьої сторони, як із електронними грошима. Всі учасників мають абсолютну рівність, без привілеїв, незалежно від соціального та фінансового статусу.

Така система «електронних розрахунків» вперше з'явилася 10 років тому і не мала широкого попиту. У 2010 р. вперше в історії за криптовалюту був придбаний товар, дві піци. З цього часу можна вважати, що криптовалюта набула статусу засобу задоволення побутових потреб, і стала об'єктом цивільного права. Сьогодні в Україні можливостей витратити біткоїни досить багато: купити одяг, автотовари, меблі або обладнання для майнінгу. Нещодавно великий інтернет-магазин техніки дозволив власникам криптовалют придбати телефон за біткоїни. Україна входить у топ-10 країн світу за кількістю користувачів криптовалют, а щоденні обсяги торгів ними з використанням гривні досягають 1,9 млн доларів США.

Питання визнання криптовалют грошима залишається актуальним у більшості країн світу. Криптовалюту не потрібно прирівнювати до електронних грошей, хоча подібна до них. Саме принципи відсутності контролю, повної анонімності й обмеженого випуску відрізняють їх від інших електронних платіжних систем. Електронні гроші по своїй суті є звичайними грошами тільки у цифровому, не фізичному, вигляді.

Криптовалюта же ігнорує консервативну фіатно-кредитну грошову систему, за межами якої звичні гроші не можуть існувати.

Законним платіжним засобом, згідно ст. 192 Цивільного кодексу України, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України - гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку встановлених законом [1].

Перший нормативний акт в Україні, що регулював питання обігу крипто валюти був лист Національного банку України № 29-208/72889 2014 р., ще до так названої «криптолихоманки», але він тільки скасовував причетність держави до цієї діяльності. Зазначалося, що біткоїн не має певного правового статусу в Україні, відсутній консолідований підхід до їх класифікації, регулювання угод з ним в світі[2]. Отже, порядок обігу криптовалюти нормативно не врегульовано.

Відповідно до Цивільного кодексу України законним платіжним засобом в Україні є тільки грошова одиниця - гривня. Разом з тим на законодавчому рівні відсутній будь-які заборони на криптовалюту, використання її в якості засобу обміну на товари або послуги. Таким чином, відсутній правовий захист у випадку порушення прав та інтересів осіб, що пов'язані з криптовалютною діяльністю чи операціями. Справи що знаходяться у судах визначають криптовалюту терміном – «цифрова продукція».

Станом на сьогодні у Верховній Раді зареєстровано два законопроекти «Про обіг криптовалюти в Україні» та «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні». Перший законопроект створений з метою регулювання правовідносини щодо обігу, зберігання, володіння, використання та проведення операцій за допомогою криптовалюти. Визначає, що до криптовалюти застосовуються загальні норми, які розповсюджуються на право приватної власності, до криптовалютних транзакції застосовуються загальні положення про договір міни, а не як платіжного засобу, у відповідності до законодавства України [3]. Другий законопроект визначає загальні засади функціонування, правового регулювання ринку криптовалют, їх похідних в Україні. Надає кріптобіржам статусу фінансових установ, з подальшим отриманням ліцензії на діяльність, порядок обігу крипто валюти, який подібний до ринку цінних паперів [4].

З метою прискорення розгляду та прийняття нормативного акту, про регулювання ринку криптовалют, Комітет Верховної Ради України з питань фінансової політики та банківської діяльності прийняв рішення об'єднати ці два зареєстрованих законопроекти. Все це пояснюється популярністю криптовалют в усьому світі. Для позитивного впливу на економічний розвиток України економічно доцільно розробити порядок її регулювання, обігу, так як відсутність законодавчого врегулювання певного ринку породжує шахрайську діяльність, спекуляції, тощо.

Процес випуску й обігу криптовалюти повністю децентралізований, відсутня можливість регулювання, в тому числі державою. Криптовалюта, в тому числі і біткоїни, є грошовими сурогатами, які сприяють зростанню

тіньової економіки, використанню фізичними й юридичними особами в протиправних цілях. Анонімність і вільне поширення обумовлює активне використання криптовалюти на практиці в торгівлі наркотиками, зброєю, підробленими документами та іншої злочинної діяльності. Безконтрольний транскордонний переказ грошових коштів, їх подальше переведення в готівку служать передумовами високого ризику потенційного залучення криптовалюти в схемах, спрямованих на легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму.

Враховуючи все вище викладене, зробимо наступний висновок, що криптовалюта може бути використана у спосіб задоволення певних потреб. З урахуванням положень ст. 177 Цивільного кодексу України перелік видів об'єктів цивільних прав є відкритим, криптовалюта може бути закріплена як окремих об'єкт [1]. Проте нормативно-правові механізми обороту та діяльності з криптовалютою в Україні відсутні. Таким чином, операції з криптовалютою не мають зворотної сили в Україні. Зважаючи на солідну популярність криптовалюти в Україні, на сьогоднішній день вона не складає реальної конкуренції офіційним грошовим одиницям. Через свої особливості криптовалюта не вигідна для держави, як усталені види валют. З часом, завдяки компромісу, можливо досягнути позитивного результату, що задовольнить всіх.

Використана література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Лист Національного банку України від 08.12.2014 р. № 29-208/72889. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14>.
3. Про обіг криптовалюти в Україні: проект закону України від 06.10.2017 р. № 7183. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH5JJ00A.html.
4. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні: проект закону України від 10.10.2017 р. № 7183-1 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH5JJ1AA.html.

**СЕКЦІЯ 5. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО
ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА, ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ПРАВА, ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства**

**РЕПЛІКАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ БІЗНЕС-
СТРУКТУР ЗА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Волченко Н. В., кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету

Клецова Н. В., кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Поточні процеси розвитку міжнародних відносин зазнають впливу з боку не лише держав, але й інших своїх учасників. Якщо до середини минулого століття дійовими особами на світовій арені здебільшого були саме держави, то із формуванням розгалуженої системи міжнародних організацій, останні почали виступати не лише регуляторами, але й “творцями” міжнародних відносин. Вихід інвестиційних ресурсів за межі державних кордонів призвів до того, що до держав та міжнародних організацій у формуванні системи відносин долучаються транснаціональні компанії. Загальні глобальні трансформації змінюють значення кордонів, а інтеграційні процеси призводять до того, що країни передають частину своїх повноважень наднаціональним структурам. За таких умов постає нове питання: яким чином відповідальність за дотримання прав людини кореспондуватиметься із даними тенденціями, адже вони залишаються наріжним каменем у сучасному правовому просторі.

Декларація прав людини наголошує здебільшого на завдання держави по дотриманню прав людини. Зокрема, у Преамбулі мова іде про дану декларацію, як про “завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави...”[1]. Зона відповідальності міжнародних організацій окреслена і зрозуміла, а що стосується транснаціональних компаній та інших бізнес структур у міжнародному середовищі, то даний аспект потребує додаткового розгляду.

Директорат з прав людини, доступу до правосуддя та правової обізнаності Міністерства юстиції України визначає зростання впливу бізнес-структур на ситуацію із захистом прав людини. Активний розвиток стандартів

корпоративної відповідальності як в рамках нормативної бази, так і в рамках практичного інструментарію підвищення такої відповідальності підтверджують дану тезу [2].

Бізнес-одиноці визнаються по суті носіями обов'язків у сфері прав людини. Отже, якщо раніше виключно держава повинна була захистити права людини, як від порушення, вчиненого нею самою, так і компаніями, які функціонують в межах її юрисдикції, то відповідно до новітніх тенденцій відповідальність може бути понесена і бізнес-структурою. Тобто, приватні компанії отримують додаткове обтяження ведення своєї діяльності. Збалансувати потреби обох сторін в даному випадку повинна держава, адже саме у неї є необхідні для цього важелі: адміністративні, фінансові, регуляторні тощо. Реплікація відповідальності повинна базуватися на зразках наявної практики із врахуванням її недоліків та сильних сторін.

Організація Об'єднаних Націй сьогодні працює над розробкою міжнародної нормативної бази. Проект міжнародної конвенції у сфері бізнесу й прав людини був розроблений за 4 роки і представлений на розгляд у липні 2018 р. Конвенція матиме на меті гарантувати захист прав людини з боку міжнародних бізнес-структур, сформувати резерви для відшкодування заподіяної шкоди та, головне, на нашу думку, сформує систему заходів запобігання порушенням. Така правозахисна перевірка повинна буде складати чотири основні дії з боку компанії: визначення загрози, запобігання її настанню, пом'якшення наслідків та врахування досвіду у подальшій активності [3].

Бізнес повинен визнавати свою відповідальність для того, щоб визнати коло зобов'язань. Сьогодні провідні компанії, що діють у рамках міжнародного бізнесу констатують свою позицію публічно. Наприклад, аграрний гігант "Монсанта" затвердив власну політику у сфері захисту прав людини ще у 2006 р. [4]. При тому, що навіть країни ЄС були закликані розробити та затвердити Національні плани дій щодо імплементації Керівних принципів ООН Європейською Комісією у 2011 р. "Монсанта" концентрує свої зусилля не тільки на власній відповідальності, але і на відповідальності партнерів, яких компанія планує обирати за критерієм дотримання ними етичних та правових норм по відношенню до прав людини. Згадані вище Керівні принципи компанією "Монсанта" визнаються публічно. Хоча формально нові міжнародно-правові зобов'язання вони фактично не створюють, забезпечення обов'язковості застосування передається на розсуд держав-членів ООН та міждержавних структур [5, с. 126].

Формування та затвердження Національних планів дій щодо бізнесу та прав людини можна вважати процесом поступової імплементації цих Керівних принципів. Починаючи з 2011 р., низка держав з різних регіонів світу розробили Національні плани дій у сфері бізнесу та прав людини. Станом на листопад 2017 року дев'ятнадцять держав прийняли їх, а багато інших нині перебувають в процесі їх розробки або взяли на себе відповідні зобов'язання [6, с. 22]. Майже половина країн-членів ЄС на сьогодні вже має

діючі плани. В Україні робота по розробці такого плану тільки починається.

Потенційно як стимули для того, щоб компанія сама виявила бажання розвивати відповідальність за права людини, держава може використати різноманітну систему пільг (зокрема у сфері оподаткування), систему “преміювання” (отримання додаткових пропозицій від влади), зменшення адміністративного тиску, чи, навіть, публічне визнання досягнень у даній сфері тощо.

Список використаної літератури

1. Universal Declaration of Human Rights: General Assembly resolution 217 A on December, 10 1948. Paris, 1948. 30 p. URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (date of request: 19.03.2019)

2. Власюк В. Бізнес і права людини в Україні: аналіз поточної ситуації: доповідь у рамках II Харківського міжнародного юридичного форуму. URL: <http://bhr.in.ua/wp-content/uploads/2018/10/Власюк.pptx> (дата звернення: 20.04.2019)

3. Lopez C. Toward an International Convention on Business and Human Rights. Investments treaty news: Analysis from October 17, 2018. URL: <https://www.iisd.org/itn/2018/10/17/toward-an-international-convention-on-business-and-human-rights-carlos-lopez/> (date of request: 21.04.2019)

4. Офіційний сайт компанії “Монсанто”: Права людини. URL: <http://www.monsantoglobal.com/global/ua/ourcommitments/Pages/humanrights.aspx> (дата звернення: 01.04.2019)

5. Токунова А. Керівні принципи ООН у сфері бізнесу і прав людини як правовий інструмент забезпечення сталого розвитку країни. *Господарське право і процес*. 2018. №12. С. 125-129.

6. Національний план дій у сфері бізнесу і прав людини: посібник (пер. з англ.; за заг. ред. О. Уварової). Харків, 2018. 88 с.

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД

Гороховська О.В., кандидат юридичних наук., доцент,
завідувач кафедри теорії, історії держави і права та
міжнародного права Класичного приватного університету
(Україна)

Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод – фактично єдиний міжнародно-правовий документ, який не лише закріплює права людини, але й створює систему їх захисту.

Він став фундаментом усього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав людини, відправною точкою на шляху сучасних демократичних держав щодо втілення в життя загальнолюдських цінностей. Саме завдяки ефективному забезпеченню прав особи, результатом якого є право на індивідуальне звернення до Європейського суду з прав людини за захистом порушених прав, ця Конвенція стала першим міжнародно-правовим документом, спрямованим на захист широкого кола громадянських та політичних прав.

Жахи Другої світової війни, міжнародні злочини, що здійснювались нацистським режимом, численне порушення прав громадян, проведення досліджень представниками націонал-соціалізму над людською особистістю змусили увесь світ по-новому поглянути на проблему забезпечення прав людини. Крім того, як з'ясувалося, абсолютно неспроможним на той час виявилось їхнє дотримання на внутрішньодержавному рівні винятково національними зусиллями.

Таким чином, перед міжнародною спільнотою, зокрема у Європі, яка продовжувала потерпати від наслідків війни, постало завдання налагодити міждержавне співробітництво у правозахисній сфері.

Необхідно зазначити, що ідея захисту прав людини на регіональному (в цьому випадку – європейському) рівні перебувала нібито на перетинанні двох європейських післявоєнних плинів: руху на захист прав людини й ідеї європейського будівництва.

Після проголошення ООН Загальної декларації прав людини у 1948 р. лідери країн Європи були свідками того, наскільки важко, із суперечками йшов процес із розробки Пактів із прав людини в рамках Комісії ООН з прав людини. У цьому зв'язку перед країнами Європи постало питання: або, як і раніше, продовжувати працювати над глобальною реалізацією ідей, закладених у Загальній декларації прав людини, або паралельно спробувати створити більш ефективну правозахисну систему у межах окремо взятого регіону світу.

У цих умовах більш активними виявилися представники європейської громадськості. Результатом скликаної в Лондоні Дипломатичної конференції

за участю держав-учасниць Брюссельського пакту (Франції, Великобританії, Бельгії, Нідерландів і Люксембургу), а також Ірландії, Італії, Данії, Норвегії та Швеції стало підписання 5 травня 1949 р. Статуту Ради Європи. Одночасно було прийнято рішення про прийняття до Ради Ісландії, Греції та Туреччини. Крім того, у Статуті було зафіксовано, що заохочення і захист прав і свобод людини є одним з головних напрямів діяльності Ради Європи.

Через декілька місяців на першій сесії Консультативної Асамблеї Ради Європи виступив з доповіддю один з батьків-засновників Конвенції П'єр-Анрі Тейтжан, який і окреслив загальні засади майбутньої Європейської конвенції. Після дебатів, що відбулися, подальше опрацювання теми було доручене Комісії з правових питань.

Комісія Асамблеї розпочала з того, що визначила круг прав і свобод, які слід було б включити в рамки конвенційного захисту. При цьому за основу були взяті права, зафіксовані в Загальній декларації прав людини 1948 р. Одночасно Комісія уточнила механізм «колективної гарантії цих прав», можливість подання петицій приватними особами про порушення їх прав або свобод. Остання обставина свідчила про необхідність створення саме Європейського Суду з прав людини, оскільки Міжнародний Суд ООН міг розглядати лише справи, сторонами в яких виступали держави.

Доопрацьований Комісією проект після розгляду на засіданні Консультативної Асамблеї та наступного схвалення був спрямований до Комітету Міністрів Ради Європи, який спочатку направив його на розгляд експертів держав-членів Ради Європи у березні 1950 р., а потім – на спеціально скликану конференцію високих посадових осіб.

Дебати з приводу основних питань, порушених у проекті Конвенції, йшли більше року, і нарешті припинилися у Римі 4 листопада 1950 р. Саме тоді на сесії Комітету Міністрів Ради Європи була підписана Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод. Лише Греція і Швеція підписали Конвенцію дещо пізніше – 28 листопада того ж року в Парижі.

Отже, контрольний механізм, передбачений Європейською конвенцією 1950 р., не мав аналогів у практиці міждержавної співпраці того часу. Протягом достатньо тривалого періоду часу цей механізм Європейської конвенції з прав людини був двоступінчатим і передбачав розгляд справ спочатку Європейською Комісією з прав людини, а потім, за умови дотримання певних вимог і процедур, – Європейським Судом з прав людини. На проміжному етапі своє «слово» міг сказати Комітет Міністрів Ради Європи, яка, на відміну від Європейської Комісії і Європейського Суду, була неконвенційним органом. У свою чергу, Комісія і Суд були створені спеціально для контролю за виконанням державами своїх зобов'язань по Європейській конвенції.

До Комісії входили представники (по одному) від кожної держави-учасниці Конвенції, які обиралися терміном на 6 років Комітетом міністрів з числа кандидатур, запропонованих Парламентською асамблеєю Ради Європи. Комісія мала право приймати до розгляду заяви, адресовані Генеральному

секретареві Ради Європи будь-якою особою, неурядовою організацією або групою осіб, про порушення державою-учасницею прав людини. При цьому розглядалися лише ті питання, для вирішення яких було вичерпано всі національні засоби розв'язання спору; справа мала бути розглянута впродовж 6 місяців від дати прийняття остаточного рішення. За прийнятими заявами Комісія провадила необхідне розслідування та ухвалювала рішення про наявність чи відсутність у конкретному випадку порушень прав людини і про вжиті щодо цього заходи. За наявності таких порушень Європейська Комісія з прав людини пропонувала відповідній державі усунути їх. Якщо цього не робилося, Комісія мала право подати спеціальну доповідь Комітетові міністрів Ради Європи або передати справу на розгляд Європейського суду з прав людини.

Така ситуація змінилася після реформи Страсбурзького контрольного механізму у 90-х рр. XX ст., в результаті якої колишня двоступінчата система була скасована і єдиною ланкою цього механізму став Європейський Суд з прав людини.

У підсумку зазначимо, що прийняття Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод без перебільшення було революційною подією тогочасного міжнародного права.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР²

Дігтяр А.О., аспірант кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету (Україна)

Інформація є одним із найцінніших ресурсів, особливо в умовах, коли вона наділена високою комерційною вартістю. Така інформація стає привабливим об'єктом злочинних посягань, несанкціонованого доступу та нелегального використання. Євроінтеграційні процеси, попри всі позитивні аспекти, якими вони наділені, несуть в собі і ряд загроз для нашої держави, в тому числі й загрози інформаційній безпеці, які охоплюють і сферу діяльності банківських установ. Такий стан речей обумовлює необхідність дослідження питання забезпечення інформаційної безпеки банківських установ в Україні із залученням позитивного міжнародного досвіду в цій сфері.

---

² Робота виконана в рамках проекту для молодих вчених 2017р.: «Удосконалення законодавства України щодо забезпечення безпеки сфери банківської діяльності в умовах євроінтеграції: економіко-правовий аспект» (№ держ. реєстрації: 0117 U 006531).

Vishal R. Ambhire та Prakash S. Teltumde, під інформаційною безпекою пропонують розуміти “захист інформації та інформаційних систем від несанкціонованого доступу, використання, розкриття, порушення, зміни, ознайомлення, перевірки, запису або знищення [6].

У вітчизняній науці, Зубок М.І. визначає інформаційну безпеку як формування інформаційних ресурсів банку та організація гарантованого їх захисту. Досягнення інформаційної безпеки банківської установи здійснюється за рахунок системи збору та обробки інформації, проведенням відповідних заходів щодо її зберігання та розподілу, визначенням категорій і статусу банківської інформації, порядку і правил доступу до неї, дотриманням усіма працівниками, клієнтами та акціонерами банку норм і правил роботи з банківською інформацією, своєчасним виявленням спроб і можливих каналів витоку інформації та їх перетинанням [3, 5]. Волохата В.Є. наводить таке поняття інформаційної безпеки установ банківської сфери “це такий сьогоденний стан інформаційної інфраструктури банку, саме за якого можуть забезпечуватися умови для стабільного функціонування, росту прибутку, раціонального використання банківських ресурсів, забезпечення захисту клієнтів, співробітників та управління банку від зовнішніх та внутрішніх загроз [1]. Наявність загроз є ключовим у наведеному понятті. Джерелами загроз інформаційній безпеці банку, на думку колективу авторів О. В. Черевко, В. М. Андрієнко, І. Ю. Напора, можуть бути як зовнішні, так і внутрішні загрози. До внутрішніх загроз безпеці банківської установи можна віднести втрату інформації, некомпетентність персоналу, розголошення інформації, знищення інформації, викривлення інформації, викрадення конференційної інформації, витік інформації; до зовнішніх – модифікацію змісту, порушення конфіденційності, порушення логічної цілісності, порушення прав власності на інформацію, порушення фізичної цілісності тощо [5, 122]. Козаченко І.П. пропонує класифікувати загрози таким чином:

1) випадкові загрози: помилки, а також події, що не залежать від людини (природні явища або викликані діяльністю людини);

2) навмисні загрози: можуть реалізуватися учасниками процесу обробки інформації (копіювання і крадіжка програмного забезпечення; несанкціоноване введення даних; зміна або знищення даних на магнітних носіях; крадіжка інформації; несанкціоноване використання ресурсів комп'ютерів; несанкціоноване використання банківських автоматизованих систем; несанкціонований доступ до інформації високого рівня секретності; знищення інформації);

3) перекручення інформації: зміна її змісту, порушення її цілісності, в тому числі і часткове знищення [4, 5].

Правове регулювання інформаційної безпеки банківських установ здійснюється Законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних» та підзаконними нормативно-правовими актами Національного Банку України.

Щодо міжнародного нормативно-правового регулювання зазначеної сфери, то не можливо оминати такі акти, як ISO/IEC 27001 та ISO/IEC 27002 політика інформаційної безпеки описується стандартом ISO/IEC 27002, остання версія якого вийшла у 2013 році. Для впровадження системи управління інформаційною безпекою використовується стандарт ISO/IEC 27001. В ньому прописано алгоритми, у відповідності до яких має бути впроваджено систему інформаційної безпеки, тоді як ISO/IEC 27002 надає пояснення, детально описує кроки щодо впровадження системи, включає рекомендації та пояснення для оперативного і правильного впровадження усіх вимог.

Впровадження в банках України стандартів з управління інформаційною безпекою, на думку Засадної Х.О., дозволить:

- знизити та оптимізувати вартість побудови та підтримки системи інформаційної безпеки;
- постійно відстежувати та оцінювати ризики з урахуванням цілей бізнесу;
- ефективно виявляти найбільш критичні ризики та уникати їх реалізації;
- розробити ефективну політику інформаційної безпеки та забезпечити її якісне виконання;
- забезпечити розуміння питань інформаційної безпеки керівництвом банку та всіма працівниками банку;
- забезпечити підвищення репутації та ринкової привабливості банків;
- забезпечити захист від рейдерських атак [2, 64].

Таким чином, на підставі проведеного аналізу, можна визначити, що в сучасних умовах інформаційних загроз, система забезпечення інформаційної безпеки банківських установ потребує приведення її до відповідності з міжнародними стандартами, оскільки процес інтеграції нашої держави у європейський простір несе в собі не лише позитивні аспекти, але і відповідного рівня загрози. Законодавство нашої держави не завжди здатне реагувати на ті загрози, що виникають. Стрімкий розвиток суспільних відносин у сфері банківської діяльності та інформаційних відносин кидає нові виклики українському законодавству і вимагає належного їх врегулювання.

Використана література

1. Волохата В.Є., Косирєв А.А. Організація забезпечення інформаційної безпеки банківських установ. URL: <http://ysd.khibs.ubs.edu.ua/index.php?journal=ysd&page=article&op=view&path%5B%5D=335&path%5B%5D=147>.
2. Засадна Х.О. Стандарти управління інформаційною безпекою банку. *Фінансовий простір*. № 1. 2011. С. 60-64.
3. Зубок М.І. Організаційно-правові основи безпеки банківської діяльності в Україні. навч. посіб. 2-ге вид., доп. К.: Істина, 2000. 88 с.

4. Козаченко І.П., Голубев В.О. Загальні принципи захисту банківської комп'ютерної інформації. Центр дослідження проблем комп'ютерної злочинності. URL: [http:// www.crime-research.ru/library/Koz_gol.htm](http://www.crime-research.ru/library/Koz_gol.htm).

5. Черевко О. В., Андрієнко В.М., Напора Ю.І. Джерела виникнення загроз інформаційній безпеці банківських установ. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2016. № 3. С. 120-127.

6. Vishal R. Ambhire, Prakash S. Teltumde Information security ib banking and financial industry. *IJCEM International Journal of Computational Engineering & Management*, Vol. 14, October 2011. ISSN (Online): 2230-7893. www.IJCEM.org.

ЗАХИСТ ПРАВ МЕНШИН У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Завгородня В. М., кандидат юридичних наук,
доцент, завідувач кафедри міжнародного,
європейського права та цивільно-правових дисциплін
Сумського державного університету (Україна)

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ) окремо й не закріплює права меншин, проте містить заборону дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою (стаття 14). Загальна заборона дискримінації зафіксована також у статті 1 Протоколу № 12 до ЄКПЛ. Відповідно до неї здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою. Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою.

З огляду на ці положення, порушення прав, гарантованих ЄКПЛ, стосовно представників меншин неодноразово ставали предметом розгляду Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Так, у справі «Paraskeva Todorova v Bulgaria» ЄСПЛ виявив порушення статті 14 (заборона дискримінації) та пункту 1 статті 6 (право на справедливий суд). Заявниця була засуджена в Болгарії районним судом за шахрайство. Їй було призначено покарання у вигляді трьох років позбавлення волі та відмовлено у відстрочці виконання вироку. При цьому у мотивувальній частині вироку суд прямо послався на ромське походження заявниці і вказав на існування в

суспільстві уявлення про безкарність ромів, серед яких подібні злочини поширені, і які не сприймають призначення вироку з відстрочкою як покарання. Крім того, при вирішенні питання про надання відстрочки суд не взяв до уваги стан здоров'я засудженої. Суди вищих інстанцій відхили скарги заявниці, погодившись з мотивуванням районного суду. ЄСПЛ дійшов висновку про те, що заявниця зазнала дискримінаційного ставлення, заснованого на її етнічному походженні, наголосивши на серйозності оскаржуваних фактів [2].

У той же час, ЄСПЛ послідовно стверджує у своїй практиці принцип пропорційності, визначаючи межі прав меншин інтересами загального блага. У справі «Chapman v. The United Kingdom» [1] Суд визнав відсутність порушень статей 6 (право на справедливий суд), 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), 14 (заборона дискримінації) ЄКПЛ, статі 1 Протоколу № 1 (захист власності). За обставинами справи ромській родині було відмовлено у розташуванні пересувних жител табірному типу (caravans) на придбаній ними у власність землі. Більшість суддів визнали, що відбулося втручання у користування житлом, а також у приватне і сімейне життя заявниці Саллі Чапмен. Зокрема, було порушено традиційний спосіб життя, який включає в себе не лише право мати певний тип житла, а й право зберігати ромську ідентичність, поводитися відповідно до національних традицій.

Суд постановив, що стаття 8 ЄКПЛ передбачає позитивні зобов'язання держави щодо полегшення національного способу життя. Проте в справі було застосовано виняток, передбачений частиною 2 статті 8 Конвенції. Відповідно до неї органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Земля, де проживала родина, мала значну екологічну цінність і підлягала особливій охороні, вона була продана без дозволу на розміщення будівель і споруд, отже допустимим є широкий розсуд державних органів у питаннях планування. Заборона дискримінації також не порушувалася, оскільки будь-які розбіжності в поводженні виникали на основі законних цілей, а заходи були пропорційними цим цілям і мали достатнє та об'єктивне обґрунтування. У той же час, згідно з окремою думкою меншості суддів, пані Чапмен все ж зазнала утисків у своєму приватному житті через відсутність альтернативного місця для розміщення свого житла.

Значна кількість прав, розглянутих ЄСПЛ, стосується мовних прав, однак слід зауважити, що Суд послідовно дотримується позиції, що представники мовних меншин не володіють правом використовувати власну мову у відносинах з публічною адміністрацією. В той же час, в судовому процесі кожен має право на те, щоб бути невідкладно поінформованим тією мовою,

якою він/вона розуміє про причини арешту та зміст висунутих обвинувачень, а також право на безкоштовного перекладача, якщо обвинувачений не розуміє чи не може використовувати мову судочинства [4].

Практика ЄСПЛ переважно визнає права меншин на сповідування власної релігії та відправлення релігійних обрядів за винятком випадків, коли реалізація таких прав є шкідливою для суспільства, вступає у конфлікт з інтересами громадської безпеки, громадського здоров'я, суспільною мораллю. Так, у справі *Seven Individuals v. Sweden*, заявники скаржилися на те, що шведський закон забороняв фізично карати їхніх дітей. Вони належали до Протестантської вільної церковної конгрегації Стокгольму (напрямок баптизму) і стверджували, що в такий спосіб порушується їхнє право на свободу віросповідання, оскільки Біблія надає батькам право застосовувати фізичну силу для покарання неслухняних дітей. ЄСПЛ визнав таке обмеження правомочним, оскільки воно спрямоване на захист здоров'я дітей [3].

Таким чином, ЄСПЛ послідовно забезпечує захист прав меншин на національну, мовну та релігійну самобутність. Однак практика Суду демонструє стійку тенденцію до встановлення меж цих прав у разі, якщо їх реалізація вступає в суперечність із моральними засадами суспільства, публічним порядком, громадською безпекою тощо.

Використана література

1. *Case of Chapman v. The United Kingdom*. Application no. 27238/95 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59154>
2. *Case of Paraskeva Todorova v. Bulgaria*. Application №. 37193/07. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98210>
3. *Case of Seven Individuals v. Sweden*. Application №. 8811 /79. URL: <http://echr.ketse.com/doc/8811.79-en-19820513/>
4. *Minority Rights under the European Convention on Human Rights / UN Guide for Minorities*. Pamphlet № 7. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuideMinorities7en.pdf>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИВЕЗЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Менська О.А., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
економіко-правового факультету Одеського
національного університету імені І. І. Мечникова
(Україна)

На тлі глобальних політичних подій, соціально-економічних та організаційно-правових перетворень, які нині відбуваються в Україні, дедалі актуальнішою стає проблема збереження власної історичної та культурної пам'яті, уособленої в розмаїтті об'єктів культурної спадщини. Йдеться про символічно й асоціативно матеріалізовану в них самобутність нашої нації, яка протягом багатовікової інтелектуальної, культурної, духовної, наукової діяльності спромоглася «зафіксувати» ці досягнення. Актуальність питань, пов'язаних із культурною спадщиною обумовлюється інтересом держави, і є проекцією суспільного сприйняття в її збереженні приблизно у тому обсязі й автентичності, в якому вона є. Серед іншого, це стосується питань щодо незаконного вивезення з території України й неповернення національного культурного надбання.

Правове регулювання відносин у сфері обороту об'єктів культурної спадщини загалом, та питання їх вивезення за кордон зокрема, з урахуванням наслідків АТО, вже дістали маргіналізованого системного характеру. Внаслідок окупації значної частини території України та її непідконтрольність українській владі, практично повністю відсутня достовірна інформація про кількісний склад викрадених і вивезених під час та внаслідок АТО культурних цінностей. Також залишилася неврегульованою ситуація щодо права власності на культурні цінності, які перебувають на цих територіях або вже вивезені. Усе це відбувається в тому числі й через недосконалість механізмів обліку, контролю й управління даними про кількісний та якісний склад культурних цінностей, зокрема рухомих. Таким чином, проблема полягає в тому, що зі зростаючою кількістю претензій щодо права власності на об'єкти культурної спадщини, зокрема тих, які були переміщені в ході наслідків АТО, найбільш відкритим є питання своєчасного повернення таких об'єктів, задля уникнення ситуацій, коли культурні цінності стають «заручниками» в подібних суперечках. Досить красномовно про це йдеться у неординарній події для міжнародної спільноти, у дотепер невирішеній справі про «Скїфське Золото»^{*}.

---

^{*} Детальніше див.:

URL:http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245465716&cat_id=244895180.

URL:http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245467327.

[/minjust.gov.ua/news/ministry/sergij-petuhov-pozivachi-u-spravi-pro-skifske-zoloto-ne-mayut-vidnoshennya-do-ukrainskih-muzeiv-yaki-isnuvali-do-momentu-okupatsii-krimu](http://minjust.gov.ua/news/ministry/sergij-petuhov-pozivachi-u-spravi-pro-skifske-zoloto-ne-mayut-vidnoshennya-do-ukrainskih-muzeiv-yaki-isnuvali-do-momentu-okupatsii-krimu)

Наразі ж видається, що питання про забезпечення нетривіальними ідеями впорядкованості суспільних відносин, які спрямовані на захист, охорону, збереження та примноження вітчизняної культурної спадщини, можливе лише шляхом конкретно визначених й вірно вибудованих відповідних норм, які б урегулювали правовий механізм вивезення об'єктів культурної спадщини з території України. Зокрема, мова йде про рухомі об'єкти культурної спадщини – культурні цінності. Зауважимо, що оборот культурних цінностей характеризується своєрідними нагромадженнями досвіду радянського періоду, хоча такий «недолік» ідеологічного відтінку, іманентно властивий багатьом уже сучасним інституціям. Однак, за цих умов, правове регулювання вивезення культурних цінностей за кордон містить багато прогалин, породжуючи численні наукові дискусії в доктрині та суттєві проблеми у правозастосуванні, зокрема й у термінологічних питаннях: що саме є чи може вважатися культурними цінностями. Адже твори сучасного мистецтва, за певних умов із часом можуть набути статусу культурних цінностей та відповідної правової охорони з боку держави.

Про концептуальні проблеми щодо визначення й уточнення низки ключових термінів, пов'язаних із культурною спадщиною варто говорити окремо на рівні самостійного наукового дослідження. Втім, зауважимо, що у цій частині прийнятності положень щодо узгодженого й уніфікованого підходу до застосування термінів, які стосуються культурної спадщини, провідними вченими ставляться під сумнів, оскільки досі дискусійними вбачаються певні протиріччя в формулюваннях у питаннях про поняття культурних цінностей, можливості їх виступати об'єктом цивільного обороту та ін. Це пояснюється тим, що понятійний апарат, який використовується для позначення категорій, що охоплюються культурною спадщиною, тлумачиться надто плюралістично й не має єдиного значення, а тому питання наукового та законодавчо-правового рівнів смислової сутності поняття «культурна спадщина» на сьогодні залишаються відкритими. Вирішення цього надскладного питання, для уникнення в подальшому колізій із практичної точки зору, залежить від правильного розуміння й визначення шляху з'ясування особливостей правового обороту культурних цінностей. Зокрема, вже ведеться законопроектна робота щодо внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вивезення та ввезення рухомих культурних цінностей. Хоча чинне вітчизняне законодавство, яке регулює оборот культурних цінностей, загалом достатньо повно й докладно регламентує порядок вивезення культурних цінностей за межі України, однак усе ще потребує певної корекції та доповнень. Розробка та подальше прийняття іншого спеціального закону, який би удосконалив правове регулювання у сфері вивезення культурних цінностей, передбачається найближчим часом. Так, для удосконалення правового регулювання у сфері вивезення, ввезення та повернення рухомих культурних цінностей було прийнято на обговорення відповідний проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вивезення та ввезення рухомих культурних цінностей». У якому, окрім

іншого, пропонується уточнення понятійного апарату, яке у тому числі дозволить на рівні закону визначити групи культурних цінностей та інших предметів культурного призначення, які можуть переміщуватися з території України. Зокрема, пропонується деталізувати поняття «рухомі культурні цінності»³. А тому, враховуючи мету даного дослідження та його регламентований обсяг, під культурними цінностями ми будемо розуміти саме те поняття, яке надано в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21.09.1999 р. № 1068-XIV (далі по тексту – Закон), не порушуючи дефінітивні питання щодо уніфікованого підходу, теоретичного та практичного застосування.

Не координована мобільність культурних цінностей, які стають предметом реалізації, підвищення інтересу до української культури з боку приватних колекціонерів, невироблення чіткого дозвільного механізму переміщення культурних цінностей в комерційних цілях, відсутність гарантій своєчасного повернення об'єктів культурної спадщини: усе це несе у собі конфліктний потенціал та спричиняє збільшення незаконного експорту культурних цінностей з території України. Усе це сприяє критичному переосмисленню правових основ щодо «іміунітету культурних цінностей», зокрема й від юрисдикції іноземної держави та будь-яких примусових заходів шод них, допоки вони перебувають на території іншої держави. Саме питання «іміунітету культурних цінностей» як нової інституції та цивілізованого шляху вирішення питань переміщення цих об'єктів, зможуть акумулювати успішний досвід міжнародного обміну й розширення міжнародного культурного співробітництва. Адже своєчасне та повне повернення культурних цінностей, які були тимчасово вивезені на територію іноземної держави, буде абсолютною умовою активного міжнародного співробітництва та двосторонніх відносинах у галузі культури, налагодженні культурних зв'язків, збалансування інтересів та мети державної політики у цій галузі.

Крім Конституції України, де в ст. 54 декларується, що держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами, нормативно-правове врегулювання питань щодо небезпек незаконного вивезення культурної спадщини, включає й увесь масив іншого, зокрема галузевого та міжнародного законодавства. Загальні вимоги та порядок вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей урегульовано раніше згаданим Законом; відповідною Інструкцією про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України, затвердженої наказом Міністерства культури і мистецтв України від 22.04.2002 р. № 258; Митним кодексом України, різними Постановами Кабінету Міністрів

---

³ Детальніше див. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60670.

України та наказами Міністерства культури України. Також варто згадати і про норми, які визначають порядок і особливості переміщення культурних цінностей через державний кордон України особами, що користуються дипломатичними привілеями.

Зрозуміло, що питання, які стосуються вивезення та переміщення культурних цінностей повинні розглядатися й із урахуванням норм міжнародного права. Як зазначається у Конвенції про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14 листопада 1970 року, ратифікованої із заявою Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 10 лютого 1988 року № 5396-XI, кожна держава зобов'язана охороняти надбання, що складається із культурних цінностей, які знаходяться на його території, від небезпек крадіжки, таємних розкопок і незаконного вивезення. Положення даної Конвенції передбачають незаконними примусові вивезення та передачу права власності на культурні цінності, що є прямим або непрямим результатом окупації країни іноземною державою. Держави-учасниці цієї Конвенції повинні поважати культурне надбання на територіях, за ведення зовнішніх зносин яких вони несуть відповідальність, і повинні прийняти відповідні заходи для заборони і попередження незаконних ввезення, вивезення та передачі права власності на культурні цінності на таких територіях (ст. 12 Конвенції) [1]. Дане положення дублюється із нормами Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», де зазначено, що відповідальність за охорону культурної спадщини на тимчасово окупованій території покладається на Російську Федерацію як на державу, що здійснює окупацію, відповідно до норм і принципів міжнародного права (ч. 7 ст. 5) [2].

Зважаючи на вищезазначене, маємо у підсумку вказати, що без удосконалення чинного законодавства, зокрема й у частині встановлення прозорих процедур щодо вивезення (тимчасового вивезення) рухомих культурних цінностей із території України, і особливо з державної частини Музейного фонду України, є всі підстави ставити під сумнів належне функціонування обороту рухомих культурних цінностей. Це вимагає переосмислення значної кількості ключових положень інтеграції правової системи України, зокрема у європейську, та у загальному вигляді вже наявних правових заходів по збереженню вітчизняної культурної спадщини. Усе це, на наше переконання, можливе за рахунок внесення відповідних доповнень до ключового Закону та пов'язаних із ним окремих положень інших нормативно-правових актів, що дозволить вибудувати ефективну, робочу систему по запобіганню незаконному вивезенню культурних цінностей.

Використана література

1. Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні

цінності: Міжнародний документ від 14.11.1970. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_186 (дата звернення: 23.04.2019).

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-vii> (дата звернення: 23.04.2019).

СТАТУС КОРИННИХ НАРОДІВ ТА ВПЛИВ НА НЬОГО МІЖНАРОДНИХ УГОД У СФЕРІ ПРАЦІ

Приходько А.В., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Варто дослідити не лише історичні, але й сучасні договірні акти, схвалені під егідою МОП та їх зв'язок із статусом корінних народів. Як відзначає Р.Ш. Гаріпов, з метою удосконалення положень Конвенції № 107 та потреби у розвитку прав корінних народів у 1985 р. МОП розпочала процес її перегляду та у 1986 р. здійснила нараду експертів із залучення представників корінних народів. За підсумками наради було констатоване, що «інтеграційний підхід Конвенції не відповідає потребам корінних народів та не відображає сучасного мислення; підкреслювалася потреба самовизначення корінних народів у економічній, соціальній, культурній сферах та відображення цих норм у актах МОП [8, 96].

К. К. Гусейнов констатує критичну оцінку Конвенції № 107 багатьма дослідниками, які її «справедливо стали називати «асиміляційною», оскільки рішення проблеми бачилося в залученні корінних народів до досягнень сучасного індустріального суспільства і, як правило, в зміні їх традиційного укладу» [10, 11]. Ф. Х. Накві констатує, що рішення МОП про перегляд Конвенції № 107 не отримало загальної підтримки держав; водночас він вказує на позитивні наслідки такого рішення «незалежно від того, чи керувалася МОП – чистим альтруїзмом чи хотіла захистити власне поле діяльності» [2, 712]. Цікаво, що експерти самого МОП пов'язують критику Конвенції № 107 як такої, що запроваджує асиміляцію та інтеграцію корінних народів, насамперед із зростанням самоусвідомлення таких народів, чисельними фактами участі таких народів у міжнародних конференціях, таких, як Робоча група з корінного населення ООН [1, 9].

Як зазначає Б. В. Бабін, концепція «тубільності» корінних народів була переглянута самою МОП у 1989 р., коли була прийнята Конвенція МОП № 169 про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя, в незалежних країнах. Адже цей акт визнавав спеціальні права окремо для

корінного та окремо – для племінного населення, не ототожнюючи ці категорії; водночас, на думку наведеного автора, «на жаль, багато пострадянських, насамперед російських, авторів продовжували тлумачити норми цієї угоди у сторону їх ототожнення» [6, 10].

Як констатують науковці, Україна не приєдналася до Конвенції МОП № 169, хоча Українська РСР брала участь у її прийнятті; при цьому Конвенція наразі є ратифікованою 22 державами світу, серед яких 15 латиноамериканських, а також Данія, Іспанія, Нідерланди, Норвегія, Непал, Фіджі та Центральноафриканська республіка. На думку Б. В. Бабіна, Конвенція № 169 «насамперед відображає той компроміс, що склався між корінними народами, населенням та урядами держав Латинської Америки ... Тому міркування влади України щодо вирішення проблеми корінних народів України шляхом приєднання до Конвенції МОП № 169 ...не призвели та не могли призвести ...до реальних правових наслідків» [7, 10, 11].

А. Юпсаніс називає Конвенцію № 169 єдиним сучасним міжнародним правовим зобов'язуючим інструментом, який містить серію новаторських положень щодо прав корінних народів та визнання, захисту та сприяння їх самобутності. [5, 435]

Д. М. Киценко називає Конвенцію МОП № 169 єдиним універсальним міжнародно-правовим документом *hard law*, повністю присвяченим регламентації міжнародно-правового статусу корінних народів. Однією з особливостей цього документу він називає безпрецедентний на той час спосіб його розробки, адже на його думку, на відміну від решти відповідних Конвенцій МОП, до розробки Конвенції МОП № 169 були безпосередньо залучені корінні народи – шляхом участі представників Світової ради корінних народів на Нараді експертів, присвяченій аналізу та пошуку можливих шляхів усунення недоліків Конвенції МОП № 107, а також через опитування, проведеного деякими державами [11, 45].

Р. Вольфрам називає Конвенцію № 169 найбільш осяжною міжнародною угодою з корінних народів, що ґрунтується на принципі збереження мультикультуралізму. Б. Клаверо вважає, що у Конвенції № 169 наявне формулювання права корінних народів на участь, яке не є формою самовизначення, що відповідно призводить до порівняно нижчих стандартів для корінного населення. Він обґрунтовує це приписом конвенції про потребу консультацій із корінним населенням «як мінімум на рівні, однаковому із іншими секторами населення» [4, 372].

Д. М. Киценко наголошує, що Конвенція № 169 визнає та встановлює «колективний характер ...прав ...корінних спільнот» та що її положення поширюються на два основні типи суб'єктів, а саме на корінні та племінні народи; при цьому основним критерієм для визначення груп, на які розповсюджується дія Конвенції, є пряма вказівка самих спільнот на їх належність до племінних чи корінних народів та зафіксовані у ст. 1 Конвенції спеціальні ознаки кожної групи [11, 46].

На думку Д. М. Киценка, «ідея визначення корінного народу відповідно до норм Конвенції МОП № 169 полягає в установленні історичної самобутності й окремішності спільноти та збереженні спільнотою цих власних оригінальних рис» [11, 47].

Вважаємо, що суттєвою рисою вказаних ознак є проживання корінних та племінних народів у незалежних державах; тим самим до предмету регулювання Конвенції № 169 не підпадає населення залежних територій, навіть корінне. Практичною передумовою такого розмежування стало право на самовизначення, яке станом на 80-ті роки ХХ ст. презумувалося для будь-якого населення залежних територій; вочевидь автори Конвенції № 169 не хотіли прирівнювати у правах корінне населення залежних та незалежних територій через необхідність вирішення питання: чому перше має гарантоване на той час у міжнародному праві право на самовизначення, а друге – ні.

На думку Б. В. Бабіна лише один міжнародно-правовий документ, а саме Конвенція № 169 містить нормативний аналіз поняття «корінний народ»; водночас, як відзначає цей дослідник, недолік такого визначення подібний до недоліку положення п. «а» ч. 1 ст. 1 Конвенції МОП № 107, яке «закріплювало перебування на менш високій стадії соціально-економічного розвитку як іманентну ознаку корінного народу» [7, 12] з чим можна погодитися лише частково. Д. М. Киценко вказує, що у Конвенції № 169 пряма дефініція корінного народу не подається, «натомість, норми Конвенції містять перелік ознак, що дозволяють зробити висновок про відношення народу до корінних» [11, 48].

Водночас І. Ю. Пешперова вказує, що Конвенція № 169 істотно доповнила попередню [№ 107], зняла положення про орієнтацію на інтеграцію корінного народу в загальнодержавний колектив, а також змінила підхід щодо об'єкта застосування. [12, 189].

Д. М. Киценко спеціально виокремлює «права корінних народів, які за своєю суттю є виключно колективними правами», зокрема:

- право власноруч обирати напрями свого розвитку та контролювати процес такого розвитку;
- майнові права щодо земель, які вони традиційно займають;
- права на природні ресурси земель традиційного проживання;
- право на обмежене застосування власного звичаєвого права та на його урахування у ході застосування до них національних законів [11, 51].

Цей автор також вказує на наступні права корінних народів, закріплених у Конвенції № 169: право власноруч обирати напрями та контролювати процеси свого розвитку; права у сфері соціального захисту та медичного обслуговування; у сфері освіти; мовні права [11, 48].

Г. Шултінг вказує на критику Конвенції № 169 через неповне відображення вимог корінних народів та навіть через її схвалення задля запобігання ефективній реалізації прав корінних народів; він вказує на резолюцію Підготовчої наради (кокусу) корінних народів у Женеві, схвалену

прямо після підписання Конвенції № 169, яка містила вимогу державам не приєднуватися до цієї угоди [3, 11].

Конвенція № 169, як вказує Д. Р. Гілязева, «не претендує на вичерпне рішення земельних проблем» [9, 12]. Г. Шултінг також вказує на суперечливість норм Конвенції № 169 щодо «земель або територій» корінних народів (ст. 13) та про гарантування прав корінним народам на землі, які вони «традиційно обіймають», при цьому вжиття цього терміну у теперішньому часі на думку цього автора зумовлює фактичну відмову в ув'язуванні такого права із давністю такого володіння. Цей автор також критикує стриманий підхід угоди у справі гарантування права корінним народам на природні ресурси земель їх проживання та вказує на загальну обмеженість імперативності норм Конвенції № 169, яка часто використовує умову «можливості» певних заходів. Вказаний дослідник, констатує істотне покращення стандартів щодо корінних народів у Конвенції № 169 констатує неповну відмову у ній від інтеграціоністського підходу, закріпленого у Конвенції № 107, що обґрунтовує відповідними приписами ст. Ст. 8, 9 конвенції 1989 р. з питань застосування власного права та звичаїв корінних народів.

Д. М. Киценко вказує на такі недоліки Конвенції № 169:

- цей акт, прогресивно змінюючи загальні засади визначення міжнародно-правового статусу корінних народів, не розглядає питання щодо визнання корінних народів суб'єктом міжнародного права;
- цей акт не вирішує питання дії угод, укладених із корінними народами у період формування держав переселенцями та колонізаторами;
- конвенція містить недостатньо чіткі граматичні конструкції, які ускладнюють примус до виконання відповідних зобов'язань (на кшталт «урахування» (ч. 1 ст. 8), «виявлення поваги» та «взяття до уваги» (ч. 1, 2 ст. 9) тощо [11, 50].

Використана література

1. ILO Convention on indigenous and tribal peoples, 1989 (No 169): A manual / ILO. –Geneva, International Labour Office, 2003. 112 p.
2. Naqvi F. H. People's Rights or Victim's Rights: Reexamining the Conceptualization of Indigenous Rights in International Law / F. H. Naqvi. *Indiana Law Journal*. 1996. Vol. 71. Issue 3. Art. 4. P. 674-728.
3. Schulting G. ILO Convention 169. Can it help? / Gerard Schulting. *Abya Yala News*. Fall 1997. Issue 4. P. 10-11, 31
4. Wolfrum R. The Protection of Indigenous Peoples in International Law / Rfidiger Wolfrum *Heidelberg Journal of International Law*. 1999. Vol. 59. P. 369-382
5. Yupsanis A. ILO Convention No. 169 Concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries 1989–2009: An Overview / Athanasios Yupsanis. *Nordic Journal of International Law*. 2010. Vol. 79. P. 433-456.

6. Бабін Б. Еволюція інституту корінних народів у міжнародному праві в умовах сучасних викликів глобальному правопорядку / Б. В. Бабін, А. В. Приходько. *Український часопис міжнародного права*. 2015. № 1. С. 9-16.
7. Бабін Б. В. Конституційно-правовий статус корінних народів України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право». Донецьк, 2004. 239 арк.
8. Гарипов Р. Ш. Положения Конвенции о коренных народах и народах, ведущих племенной образ жизни, 1989 г. и другие международные документы в области защиты прав коренных народов. *Вестник РУДН. Серия Юридические науки*. 2008. № 3. С. 93-100.
9. Гилязева Д. Р. Взаимодействие норм международного и национального права в сфере охраны экологических прав коренных народов : автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «Международное право; европейское право». Казань, 2015. 30 с.
10. Гусейнов К. К. Проблема защиты прав коренных народов в современном международном праве [Электронный ресурс] *Электронное приложение к Российскому юридическому журналу*. 2015. № 3 (29). С. 10-13. URL: <http://electronic.ruzh.org/?q=ru/node/512>
11. Киценко Д. М. Міжнародно-правовий статус корінних народів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 «Міжнародне право». К., 2003. 238 с.
12. Пешперова И. Ю. Международно-правовая регламентация прав коренных народов. *Правоведение*. 1998. № 1. С. 187-194.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІРИ**

МАТЕРІАЛИ ДРУГОЇ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

25 квітня 2019 р.

Друкується в авторській редакції

Відповідальність за точність наведених фактів, цитат та ін. несе автор
опублікованих матеріалів

Відповідальний за випуск *М.А. Михайліченко*